

A

SZEPESI FELFÖLD

NÉMET NYELVJÁRÁSA.

IRTA

GRÉB GYULA.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1906.

270479

MAGYAR AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A Szepesi Felföld német nyelvjárása.*)

BEVEZETÉS.

Az úgynnevezett *Szepesi Felföld* (németül *Zipser Oberland*) a Magas Tátra alján fekszik, s a Poprád folyó felső folyása mentében

*) Irodalom: Dr. Karl Albrecht: *Die Leipziger Mundart*. Leipzig 1881. — Dr. Balassa József: *Magyar Hangtan*. I. Magyar Fonétika. Bpest 1904. — Dr. Balassa József: *Magyar szavak a felső-magyarországi nyelvjárásokban* (Phil. Közl. IX. k. 387—388. l.). — Csopey László: *Magyar szók a rutén nyelvben* (Ny. K. XVI. k. 270—294. l.). — Dobos Károly: *A magyar diáknyelv és szótára* 1890. — C. Franke: *Der obersächsische Dialekt* (Iskolai értesítő). Leisnig 1884. — C. Franke: *Die Unterschiede des ostfränkischen, oberpfälzischen und obersächsischen Dialektes, sowie die von den vogtländischen und erzgebirgischen Mundarten dazu eingenommene Stellung* (a Dr. Oskar Brenner és Dr. August Hartmanntól szerkesztett «Bayerns Mundarten» cz. folyóiratban; München 1891. I. kötet, 1. füzet 19—36. lap; 2. füzet 261—290. lap; II. kötet 1. füzet 73—93. lap.) — Johann Genersich: *Versuch eines Idiotikons der Zipser-Sprache*. (Megjelent a Schedius-féle «Zeitschrift von und für Ungarn» 1803. V. kötetében 31—37. l., 94—102. l., 142—158. l.; VI. k. 295—316., 347—364.) — W. Goessgen: *Die Mundart von Dubraucke*. (Beiheft zu den Mittheilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde.) Breslau 1902. — Halász Ignác: *Magyar elemek az északi szláv nyelvekben* (Ny. XVII. 250—255, 300—307, 444—449, 495—500, 532—536.). — Hausenblas Adolf: *Die Brüxer Mundart*. I. Theil: Vokalismus. Wien 1898. (Iskolai értesítő.) — Horger Antal: *A bánsági sráb nyelvjárás magyar szavai* (Phil. Közl. XXIII. 702—716.). — Dr. J. Jacobi: *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen*. (Megjelent a segesvári ev. gymn. 1894/95. értesítőjében.) — Dr. G. Keintzel: *Zur Herkunftsfrage der Zipser Sachsen*. (Megjelent a Dr. Schullerus A.: Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde XIX. évf. 97—99. l.) — Dr. Gustav Kisch: *Die Bistritzer Mundart*. (Megjelent a PBB. XVII. k. 347. s kk. l.) — Dr. Gustav Kisch: *Nösner Wörter und*

Poprád városától keletre Késmárk városáig terjed.*) Ide tartoznak egyrészt a következő ú. n. városok: Poprád, Felka, Sztrázsa (németül Michelsdorf), Szepes-Szombat (Georgenberg), Matheócz

Wendungen. Bistritz 1900. — Friedrich Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* Strassburg 1899°. — Dr. Matthias Lexer: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch.* Leipzig 1869—78. — Viktor Lumtzer: *Die Leibitzer Mundart.* (Megj. PBB. XIX. 274. s. kk. I. és XXI. 499. s. kk. I.) — Dr. Viktor Lumtzer und Dr. Johann Melich: *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes.* Innsbruck 1900. — Melich János: *Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi jövevényszavai?* Budapest 1900. — Melich János: *Adatok a szlávság magyar elemeihez.* (Ny. K. XXV. 288—303.) — Melich János: *Az erdélyi szászág magyar jövevényei.* (Ny. K. XXV. 469—472.) — R. Michel: *Die Mundart von Seifhennersdorf.* (Megj. PBB. XV. 1. s. kk. I.) — Miklosich Ferencz: *A magyar nyelvbeli szláv szók.* (Ny. XI. 114—121., 359—366., 411—417., 456—459., 511—515., 563—568.) — Müller József: *A franzfeldi német nyelvjárási.* (Phil. Közl. XXV. 728—740., 809—822.) — MTsz. = Szinnyi József: *Magyar tájszótár.* Budapest 1893. — Ny. Sz. = Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond: *Magyar nyelvtörténeti szótár.* Budapest 1890—93. — O. Pautsch: *Grammatik der Mundart von Kieselingswalde.* (Beiheft zu den Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde.) Breslau 1901. — Dr. Friedrich Pfaff: *Deutsche Ortsnamen.* Berlin 1896. — H. Rückert: *Entwurf einer systematischen Darstellung der schlesischen Mundart im Mittelalter.* (Kiadta P. Pietsch Paderborn 1878.) — Dr. A. Scheiner: *Zur Frage nach der Herkunft der Zipser Sachsen.* (Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde XIX. évf. 113—117. I.) — K. Schiller und A. Lübben: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch.* Bremen 1876. — J. Andreas Schmeller: *Bayrisches Wörterbuch.* 1872—77. — Schmidt Henrik: *A verbászi német nyelvjárási.* (Phil. Közl. XXXIII. 806—828.) — K. J. Schröer: *Beitrag zu einem Wörterbuch der deutschen Mundarten des ungarischen Berglandes.* (Wiener Sitzungsberichte XXV. 219—272; XXVII. 174—218.); és *Nachtrag zu einem Wörterbuch* (u. o. XXXI. 257—292.). — K. J. Schröer: *Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungarischen Berglandes* (u. o. XLIV. 253—436.). K. J. Schröer: *Die Laute der deutschen Mundarten des ungarischen Berglandes* (u. o. XLV. 181—258.). — Eduard Sievers: *Grundzüge der Phonetik*⁵. Leipzig 1901. — G. Waniek: *Zum Vokalismus der schlesischen Mundart.* (Gymn. értesítő.) Bielitz 1880. — Dr. Karl Weinhold: *Über deutsche Dialektforschung. Die Laut- und Wortbildung und die Formen der schlesischen Mundart.* Wien 1853. — Dr. Wislocki Henrik: *Magyar eredetű szók az erdélyi szászok nyelvében* (Phil. K. X. k. 364. s. k. I.). — J. Wolff: *Die deutschen Dorfnamen in Siebenbürgen.* Hermannstadt 1881.

*) Késmárktól keletre Podolinig (németül Pudlein) a Poprád folyó mindkét partján terjed az ú. n. Szepesi Alföld (németül Zipser Niederland).

(Matzdorf) (bár utóbbi három közigazgatásilag ma nagyközség); másrészt a következő falvak: Nagy-Szalók (Gross-Schlagendorf), Alsó-Erdőfalu (Neuwalddorf), Felső-Erdőfalu (Altwalddorf), Müllenbach (Mühlenbach), Nagy-Lomnicz (Gross-Lomnitz), Hunfalu (Hunsdorf), Forberg, Rókusz (Roks), Izsákfalva (Eisdorf).

A nevezett városok lakosságának a nyelve lényegében azonos a leibiczi nyelvjárással, mely utóbbinak kiváló leírását a korán elhunyt Lumtzer alapos munkájában (*Die Leibitzer Mundart*) bírjuk.

Míg azonban eme nyelvjáráson több tekintetben a német irodalmi nyelv befolyása felismerhető, addig a falvak nyelvjárása — s legkifejezettebben a nyj.*) nyugati szélén fekvőké, t. i. Nagy-Szalóké, Alsó-Erdőfalvái és Felső Erdőfalvái — az irodalmi nyelv befolyásától ment eredeti népies fejlődést képviseli.

Jelen leírásomban tehát csak a *Szepesi Felföld* elősorolt falvainak a nyj.-ára**) szorítkozom, s a *Szepesi Felföld* elnevezés alá szűkebb értelemben csak e falvak területét foglalom.

E falvak nyj.-át gúnyosan «*garstvogeldialekt*»-nek nevezik (-st- olv. *št*), azaz árpamadárnyelvjárásnak, mely elnevezés a veréb gúnynevétől származik (árpával élő madár), s melylyel aztán a falusiak nyelvét is illetik. E gúnynév kifejezi különben a Szepesi Felföld nyj.-ának legjellemzőbb sajátosságát, t. i. azt, hogy nyjk. a germ. *ē* helyében *a*-t tüntet fel, tehát nyjk.-beli *gāršt* = *árpa* < kfn. *gērste*. A szepesi felföldiek (Oberländer) másik gúnyneve *pqtōk* (kfn. *pate*, úfn. *Pate* szónak tót képzővel való továbbképzése) e nyj.-nak nem kevésbé jellemző hangtani sajátosságát jelöli, t. i. azt, hogy e nyj.-ban a kfn. *a*-nak egy alább (v. ö. 4. §) leírandó mélyített *a* (átírva *q*) felel meg.

A «Szepesi Felföld» lakosai túlnyomóan német anyanyelvűek, részben a magyar nyelvet is bírják; mivel azonban a cselédek nagyobbára tótok, azért gyakran tótul is beszélnek, s így a minden-

*) A következőkben *nyj.* = nyelvjárás, *nyjk.* = nyelvjárásunk, *őfn.* = ófelnémet, *kfn.* = középfelnémet, *úfn.* = újfelnémet, *aln.* = alnémet, *középm.* = középnémet, *ny. germ.* = nyugati germán, *m.* = masculinum, *f.* = femininum, *n.* = neutrum, *tlp.* = tulajdonkép. A forrásműveket a szerzők neveivel idézem.

**) Ménhard, Durand, Ruszkinócz nyj.-át az irodalmi német nyelvtől való nagyobb mérvű befolyásoltatása miatt mellőzöm.

napi érintkezés folyamán főleg sok szláv kölcsönszó hatolt be nyjk.-ba. Aránylag tekintélyes azonban azon magyar szavak száma is, mely szavak nyjk.-ban is polgárjogot nyertek. Ez átvételnek legfőbb közvetítői az iskola hatásán kívül a magyar ajkú cseregyermek — főképp a szomszéd Gömörmegyéből — kik a német nyelv elsajátítása végett évenként nyjk. területén időznek.

A mi az említett falvakra vonatkozó történeti adatokat és e helységnevek etymológiáját illeti, úgy — főleg Lumtzer: *D. Ortsnamen* tanúsága szerint — a XIII. sz. végétől kezdve a következő helységek nevei*) fordulnak elő régi feljegyzésekben: Elsőnek Nagy-Lomnicz nevével találkozunk és pedig már 1293-ban (v. ö. Hradszky József: *Szepésvármegye helynevei* 49. s k. lapján: Lomnicz, Lomniza, Lompnych, Lompnicza, a hol *mpn* csak írássajátság *mn* helyett, mint a latin calumnia, calumpnia szóban). Miklosich Ferencz (*Die slav. Ortsnamen aus Appellativen*. Denkschriften der Wiener Akademie XXIII. 196. l.) a szláv lom = köbánya szóból származtatja a Lomnica azonos jelentésű helységnevet, mely községünk tót neve.**)

1298-ban olvassuk először Müllenchach község nevét (első ízben Millenbach villa, később Millumbach, Mollynpach, Möllenchach, Mollenbach, Myllenchach, v. ö. Lumtzer: *D. Ortsn.* 44. l.). Egy évvel később kezd szerepelni Izsákkalva ném. Eisdorf neve (Isac villa 1299, Isac 1519, Isacfalva 1638, v. ö. Lumtzer i. m. 37. l.). E község neve az erdélyi szász Eisdorf-fal együtt a régi Iso személynévből való, melyet Wolff J.: *Ortsn.* 32. l. tanúsága szerint a grammatikailag megfelelő Eis, Eisen alakban sok német helység- és családnév tartott fenn. Azután következik Rókusz község neve ném. Rochs, Roks (legelőbb Ruchus 1307, Rukustum 1307, 1429, Rokus 1366, Rokesz 1519, Roks 1723); ezt a régi Hroc úfn. Roche, Röcke családnévtől származtatja Lumtzer i. m. 36. l. A község tót neve Rakúsy a talajviszonyokat jellemzi «kákás, gyékényes». Következik Nagy-Szalók neve ném. Gross-

*) Dolgozatom javítása közben meg lettek változtatva a nyjk. területén levő következő helységek nevei: Nagy-Lomnicz *Kakaslomnicz*-ra, Hunfalu *Hunfalvára*, Matheócz *Poprádmátéra*, Forberg *Tátraaljára*, Rókusz *Rákossalvára*, Müllenchach *Malompatakra*; de e változásokat a szövegben már nem vehettem figyelembe.

**) Melich János dr. úr szíves közlése.

Schlagendorf (legelőször Slakendorff 1312, Slauk villa 1318, Schlauch 1317, később Slawkfalva, Zolouk villa, Salouk, Zlawkfalva, Slawkendorf, Slangdorf, tehát Lumtzer i. m. 32. l. szerint egy Slauk úfn. Schlauch-nak a falva; a magyar Szalók név még kfn. időbeli átvétel. Valamivel később kezd szerepelni Hunfalu nyj.-ilag Hunsdrof, Hunzdrof (először Hundsdrof*) 1336, 1611, 1774, Honezdrof 1471), mely nevet Lumtzer i. m. 48. l. hajlandó a «Hund» személynév egyes genitivusából leszármaztatni; tótul Hunctorf és Huncovce. Felső- és Alsó-Erdőfalva (Superior villa Silvestri 1435, v. ö. Lumtzer i. m. 24. l.) régebbi magyar — de tót eredetű — neve Ó- és Új-Leszna (< tót les = erdő), németül Alt- és Neu-Walddorf. Végül Forberg nevét (régebben Forwerk) a német Vorwerk = major, tanya szóból származtatja le Lumtzer i. m. 56. l. jegyz.

A phonetikai átírásban Lumtzer jeleit vettem alapul. De mivel több Lumtzernél megkülömböztetett hang nyjk.-ban egybeesett egymással, azért a hangjelölést némileg egyszerűsíthettem. Ugyanis nyjk.-ban csak egyféle rövid *i*-t és egyféle hosszú *ī*-t lehet megkülömböztetni, s így Lumtzer *i*, *ī*, *y*, *ŷ* jegyei helyett csak *i*, *ī*-t írok; hasonlóképp Lumtzer *ay*, *ēy*-je az *ēy*, *ēy*-vel egybeesvén átírásomban csak *ēi*, *ēi* szerepel, úgyszintén Lumtzer *āu*, *āu* és *ēu*, *ēu*-je helyett csak *ēu*, *ēu*-t írok, s Lumtzer *ŷ*-ja helyett is *ō*-t. De kissé bonyolultabbá vált átírásom azzal, hogy a sonantikus *n*-nek előző labialis explosívák okozta labializálását az írásban is kifejezem (*m*); s úgyszintén a sonantikus *n*-nek gutturalisok után való gutturalis ejtését (*ŋ*).

Lumtzernek alapos munkája után persze egy felsőszepesi nyj. teljesen önálló feldolgozása nem igen lehetséges. Ép azért — kisebb változtatásoktól eltekintve — Lumtzer beosztását követtem, s feladatomnak tekintettem azt, hogy Lumtzer művének kiegészítéséül a mi nyjk.-nak a leibicztől való eltéréseit megállapítsam, s főleg azt, hogy nyjk. szókincsét kiváló tekintettel a magyar elemekre tovább átkutassam, súlyt helyezvén arra, hogy nyjk.-nak a leibiczi nyj.-sal közös szabályait, melyeket Lumtzertől át kellett vennem, más saját gyűjtésemén alapuló példákkal megvilágítsam.

*) Az erdélyi szász Hohndorf helységnevet régebben néha szintén Hundsdrofnak írták (v. ö. J. Wolff: Ortsn. 54. l.).

I. A NYELVJÁRÁS ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE.

A) Hangphysiologiai és hangsúlyviszonyok.

1. §. Nyjk. hangphysiologiai és hangsúlyviszonyai megfelelnek a leibiczi nyj.-éinek, miért is nyjk.-nak nyílt szótagokra való hajlandóságát, továbbá a szókezdő és szóvégi hangzók zöngébeli elváltozásait és cons. után álló sonantikus *l*, *r*-nek kettőzését illetőleg (ha a következő szó magánhangzóval kezdődik) Lumtzer 1—10. §§-aira utalok. A hangphysiologiai viszonyok ismertetéséhez pótlólag az jegyzendő még meg, hogy nyjk. nyugati részében (Nagy-Szalók, Felső- és Alsó-Erdőfalu) a rövid *q* ejtése közben valamivel magasabb a nyelv állása,¹⁾ az ajkak nyílása valamivel szűkebb, s így maga a hang valamivel zártabbnak hangzik mint a nyj. keleti részében (Müllenbach, Nagy-Lomnicz, Hunfalu, Forberg, Rókusz, Izsákfalva). De még a nyjk. nyugati részében is határozottan megkülömböztetik ezt a (kfn. *a*-nak megfelelő) rövid *q*-t a középső nyelvállással és kis ajakgömbölyítéssel ejtett (kfn. *u*-, *o*-nak megfelelő) rövid *o*-tól²⁾, pl. *kqxl* (kfn. *kachel* = kályhacserép), ellenben *koxl* (kfn. *kuchel* = konyha), ámbár az *q* és *o* közt a nyj. nyugati részében kisebb a hangtani különbség mint a keletiben.

B) A nyelvjárás hangrendszere.

a) Magánhangzórendszer.

2. §. A nyj. egyszerű hangjai a következők:

a, *ā*; *q*; *æ*; *ē*, *ē*; *ē*; *i*, *ī*; *o*, *ō*; *u*, *ū*; *ə*.

Diphthongusai:

a) valódiak:³⁾ *oe*, *ōe*; *ao*, *āo*.

b) nem valódiak:³⁾ *ēi*, *ēi*; *ēu*, *ēu*.

3. §. *a*, *ā* (Bell-Sievers *a*² v. ö. Sievers: *thon*.⁵ 103. l.) kö-

¹⁾ V. ö. Sievers: Phon.⁵ 251. § «erhöhte Vocale».

²⁾ Egyedül *r* előtt álló kfn. *o* is megnyílik nyjk.-ban *q*-vá, v. ö. lent 51. §.

³⁾ A valódi és nem valódi diphth.-ról v. ö. Sievers⁵ 418. § és Balassa: Fon. 104. §.

zépső nyelvválással ejtett rövid vagy hosszú nyílt *a*-hangot jelöl, a milyen *e* német szavakban van: *pachten*, *Sache*, *Vater* (utóbbi a «*Bühnendeutsch*» kiejtésében hosszú *a*-val); ez megfelel *a*-nak kölcsönszavakban (27. §), kfn. *ě*-nek (34. §), kfn. *e*-nek (40. §), sokszor kfn. *ei*-nek (68. §), kfn. *ouw*-nak (70. §), kivételesen kfn. *a*-nak (75. §).

4. §. *ɔ* (Bell-Sievers *ɜ*²) átmeneti hangot jelöl az *a* és *o* közt, phonetikailag olyan, mint az *a* a német (südstd.) *Vater*, francia *femme* szóban; ez származott kfn. rövid *a*-ból zárt szótagban (28. §), részben kfn. *o*-ból főleg *r* előtt (51. §).

5. §. *æ* (Bell-Sievers *æ*²) *a* és *e* közt átmeneti hangot jelöl, mely körülbelül úgy hangzik mint az angol *a* *e* szavakban: «*man*, *bad*», vagy mint a magy. *e* az «*el*» szóban. Ez öreg emberek ejtésében közel áll *a*-hoz, a fiatalabbak inkább nyílt *e*-nek szeretik ejteni; fejlődött kfn. *ě*-ből *ch* előtt (36. §), kfn. *e*-ből *ch* előtt (42. §).

6. §. *ɛ*, *ē* (Bell-Sievers *e*¹) zárt *e* hang, melynek megfelelője az *e* a német «*lehren*» szóban; ez fejlődött részben kfn. *e*-ből (39. §), részben kfn. *ě*-ből (38. §), szórványosan kfn. *ē*-ből (45. §. Jegyz. és 46. §), kfn. *ie*-ből (75. §), azonkívül az ajakgömbölyítés elmaradásával kfn. *ö*-ből (58. §), részben kfn. *ü*-ből (64. §.), főleg kfn. *i*-ből (48. §).

7. §. *ɛ* (Bell-Sievers *e*²) nyílt *e*-hang, mint az úfn. *Männer*, *Hände*, magy. «*meg*» szóban; ez megfelel szórványosan kfn. *ě*-nek (35. §), épügy kfn. *e*-nek (41. §), s a közép- és felsőfokok kfn. *ei*-ből és kfn. *æ*-ből rövidült *e*-jének (68. §, 61. §).

8. §. *i*, *ī*; *i* (Bell-Sievers *i*²) rövid nyílt *i* hang mint az úfn. *sprich*, északnémet *Fisch*, *bis* szavakban; *ī* (Bell-Sievers *i*¹) hosszú zárt hang mint úfn. *ihn*, *liegen*, *sie* szavakban. Mindkét hang megfelel kfn. rövid *i*-nek (47. §), kfn. *ü*-nek (63. §), kfn. *ie*-nek (74. §), kfn. *üe*-nek (77. §), szórványosan kfn. *ī*-nek (49. §).

9. §. *o*, *ō*; *a* rövid *o* jelöli a rövid, kissé nyílt *o*-hangot (Bell-Sievers *o*²), mely körülbelül megfelel az *o*-nak az úfn. *Stock*, *voll* szavakban; *a* hosszú *ō* zárt hang (Bell-Sievers *o*¹) mint az úfn. *so* szóban. Mindkét hang megfelel bizonyos esetekben kfn. *o* és *ō*-nak (50. §, 53. §. 2. Jegyz.), épügy kfn. *u*-nak (54. §); *ō* megfelel még

kfn. *a*-nak nyílt szótagban (29. §), kfn. *á*-nak *r* előtt és a partic. præt. *ht* előtt álló kfn. *á*-jának (31. §).

10. §. *u*, *ū*; a rövid *u* (Bell-Sievers *u*²) nyílt rövid *u* mint ufn. Brunnen, magy. «utas» szóban; a hosszú *ū* zárt hang (Bell-Sievers *u*¹) mint ufn. Kub, magy. «úr» szóban. Mindkét hang megfelel kfn. *uo*-nak (76. §), szórványosan kfn. *û*-nak (57. §), bizonyos esetekben kfn. *u*-nak (55. §), részben kfn. *o*, *ô*-nak (52. §).

11. §. *ə* (Bell-Sievers *a*) a hangsúlytalan *e*-féle átmeneti hang, mely jobbra a mellékszótágok gyengült magánhangzóinak felel meg, bizonyos esetekben (89. §, 90. §) szóvégi *e* ragnak.

12. §. *qe*, *q̄e* körülbelül ufn. *eu*-nek hangzik, mint az ufn. streuen szóban; megfelel kfn. *i*-nek (49. §), kfn. *iu*-nek (66. §), kfn. *öuw*-nek (72. §), néha kfn. *ei*-nek (67. §. Jegyz.), azonkívül használják kfn. *ei* helyett, ha az irodalmi nyelvet beszélik. Az *qe*, *q̄e* első alkatrésze a 4. §-ban leírt *q*, illetve hosszú megfelelője *q̄*.

13. §. *ao*, *āo* ufn. *au*-nak hangzik, mint Haus szóban (középn. ejtéssel), etymologiailag megfelel kfn. *û*-, ufn. *au*-nak (56. §).

14. §. *ēi*, *ē̄i* első alkatrésze a 7. §-ban leírt *ē*; ez megfelel kfn. *ê*-nek (45. §), kfn. *æ*-nek (60. §), kfn. *ei*-nek (67. §), kfn. *öu*-nek (71. §), részben *e*-nek (45. §), szórványosan kfn. *ě*-nek (v. ö. Lumtzer 45. §. 1. és 2. Jegyz.: *dr̥vys̥n*, *fl̥vdydn*) és kfn. *ie*-nek (75. §).

15. §. *éu*, *ēu* első alkatrésze megfelel az *ēi*, *ē̄i*-beli nyílt *e*-nek; fejlődött nagyobbára kfn. *á*-ból (32. §), kfn. *ou*-ból (69. §) és részben kfn. *o*, *ô*-ból (53. §).

b) Mássalhangzórendszer.

16. §. A nyj. mássalhangzói a következők:

1. Zöngéhangok: a) Semivocalisok: *v*, *j*. b) Liquidák: *l*, *r*. c) Nasalisok: *m*, *n*, *ŋ*.
2. Explosívák: a) Labialisok: *b*, *ɸ*, *p*. b) Gutturalisok: *g*, *g̊*, *k*. c) Dentalisok: *d*, *d̊*, *t*.
3. Spiransok: a) Dentalisok: *s*, *z*, *š*, *ž*. b) Labialisok: *f*, *v*. c) Palatalisok: *ç*, *ʝ*. d) Gutturalisok: *x*, *ɣ*.
4. Affrikáták: a) Dentalis: *ts*. b) Palatalis: *tš*. c) Labialis: *tʃ*.

17. §. *v* és *j* zörejnélküli semivocalisok; *v* labiodentalis hang, fejlődött szókezdő *w*-ből (95. §), szórványosan zönghangok közt álló ny. germ. *f*-ből (v. ö. 124. §. kfn. *f*, *v*). — *j* palatalis hang, fejlődött kfn. *j*-ből (kivéve *ë* előtt 96. §), szóközépi *-ig* képzőből (110. §), úgyszintén *-endig* képző *g*-jéből, ha szó belsejében van (111. §).

18. §. Az *l* supradentalis hang és szóvégen erősen megnyúlik megfelel neki kfn. *l* és szóvégen másodlagos *l* (97. §).

19. §. A liquida *r* alveolaris *r*, melynek ejtése közben a felső foghúshoz emelkedik a nyelv hegye, *s* széleivel a szájüreg falához tapad. Ez fejlődött kfn. *r*-ből (98. §) és másodlagos *r*-ből (98. §. Jegyz.), kfn. *l*-ből (97. §).

20. §. A nasalisok *m*, *n*, *ŋ*. Az *m* úgy hangzik mint a «Bühnendeutsch» *m*; ennek megfelel kfn. *m* (99. §, kivéve néha szóvégen), labializált *n* (100. §. 1. Jegyz.), szóvégi *n* (100. §. 2. Jegyz.), *m̥b* hangkapcsolat (104. §). — *n* supradentalis nasalis; ennek megfelel kfn. *n* (főleg szó elején, 100. §), szóvégi *m* (94. §), másodlagos *n* (100. §. 3. Jegyz.), *n*-né assimilált kfn. *nd* és *dn* (115. §). Gutturalis *ŋ* gutturalis explosivák előtt ejtetik és pedig *n* áll szó belsejében *ng* helyett, *nk* pedig *nk* és szóvégi *ng* helyett (101. §). Magánhangzónak nyújtott nasalis előtt való nasalisatióját l. Lumtzer 33. §.

Jegyz. A liquidák *l*, *r* és a nasalisok *m*, *n*, *ŋ* hangsúlytalan szótagokban sonantikusan is használatnak, v. ö. *l* (97. §. 2.), *r* (98. §. 2.), *n* (101. §. 2. a), *m̥* (*b* és *p* után álló kfn. *n* helyett) (101. §. 2. b) és *ŋ* (gutturalisok után) (101. §. 2. c).

21. §. *Explosivák*. *b*, *d*, *g* zöngés lenisek (mediák), *p*, *t*, *k* zöngétlen fortes (tenues), *b*, *d*, *g* zöngétlen lenisek (ez utóbbiakra nézve l. Sievers: *Phon.*⁵ 359. s k. §§). — *b* fejlődött szókezdő *b*-ből (102. §), szókezdő magánhangzó előtt álló kfn. *b*-ből (103. §), kivételesen szókezdő kfn. *w*-ből (95. §), kivételesen *w*-ből (v. ö. Lumtzer 98. §. 1. és 2. Jegyz.), *r* után álló szóközépi *w*-ből (95. §), túlnyomólag zönghangok közt álló ny. germ. *f*-ből (v. ö. kfn. *f*, *v* 124. §). *g*-nek megfelel szókezdő és zöngés hangok előtt álló szóközépi kfn. *g* (108. §), kivételesen kfn. *k* (112. §. 3. Jegyz.), *l*, *r* után álló *d* (114. §. Jegyz.), kfn. *ë* előtti *j* (96. §). — *d*-nek megfelel kfn. *d* (kivéve szóvégen 113. §), másodlagos szókezdő *d* (115. §. 1. Jegyz.), szóközépen magánhangzók és *l* utáni *t* (116. §). — *p*-nek megfelel szó-

kezdő és szóközépi *p*, *pp* (105. §), *m* után álló ny. germ. *p* és *pp* szóközépen és szóvégen (106. §), gyakran szókezdő *b* (102. §), zöngétlenek előtt álló *b* és *bb* és szóvégi *b* (103. §), *l*, *r* után álló szóvégi *w* (95. § és 95. §. Jegyz.), túlnyomólag szóvégi ny. germ. *f* (v. ö. kfn. *f*, *v* 124. §), szó belsejében és kivételesen nyj. germ. *f* (v. ö. Lumtzer 122. §). — *t*-nek megfelel kivételesen *l* utáni kfn. *g* (111. §. Jegyz.), szóvégi *d* (113. §), gyakran szókezdő *d* (114. §), szóközépi *tt* (116. §. 2. Jegyz.), szókezdő, szóvégi, valamint szóközépi consonansok után álló kfn. *t* (117. §), másodlagos *t*, szóvégi *l*, *r*, *s*, *χ*, *n*, *v*, *m* után (118. §), másodlagos *t* szókezdő *š*, *s*, *r* előtt (119. §). — *k*-nak megfelel néha szókezdő *g* (109. §), kfn. *k*, *ck* (112. §), *l* után álló *t* (119. §. 2. Jegyz.). — *b*, *d*, *g* a megfelelő szóvégi zöngés explosivákból származnak, ha az előző szó zöngétlen explosiván végződött (l. még Lumtzer 5. §).

22. §. *s* jelöli a kemény zöngétlen dentalis *s*-hangot, *z* a zöngést. Ép így *š* zöngétlen alveolaris fúvóhang, *ž* pedig zöngés. — *s*-nek megfelel szóvégi kfn. *s*, *ss*, úgyszintén kfn. *š*, *šš* (120. §); *z*-nek megfelel magánhangzók előtt álló szókezdő *s*, zöngehangok közt álló szóközépi *s* (120. §); *š*-nek megfelel kfn. *sl*, *sm*, *sn*, *sp*, *st*, *sw*, régi *sk* (kfn. *sch*) (120. §); *ž*-nek megfelel zöngehangok közt álló kfn. *sch* (123. §. 1. Jegyz.).

23. §. *f* a zöngétlen, *v* pedig a zöngés labiodentalis spirans; *f*-nek megfelel szókezdő ny. germ. *p* (ufn. *pf* 107. §), ny. germ. *p* (kfn. *f* 124. §), szókezdő germ. *f* (kfn. *f*, *v*, kivéve, ha zöngehangok közt áll, v. ö. 124. §), kivételesen *ch* (125. §. 3. Jegyz.). — v l. fent 17. §.

24. §. *χ*, *j* jelölik a palatalis hangokat (ich-Laute), *x*, *z* a gutturalis hangokat (ach-Laute), előbbiek tehát magas, utóbbiak mély magánhangzók után állnak. — *χ*-nek megfelel -*ig* ragbeli *g* szó végén (110. §), úgyszintén -*endig* képzőbeli *g* szó végén (111. §), kfn. *ch* palatalis vocalisok után (125. §), *t* előtt álló kfn. *h* és kivételkép ufn. *h* is (125. §). — *j*-nek megfeleléseit v. ö. 17. §. — *x*-nek megfelel néha szóvégi kfn. *g* (111. §), gutturalis vocalisok után álló kfn. *ch* (125. §). — *z*-nek megfelel zöngék közt álló kfn. *ch*, pl. *noz amēual* (kfn. noch einmal).

25. §. *h* a gége spiransa; megfelel neki szókezdő kfn. *h* (125. §),

kivételesen magy. *j* (125. §. 1. Jegyz.), másodlagos *h* szó elején (125. §. 2. Jegyz.).

26. §. *ts* dentalis, *tš* palatalis, *tf* labialis affrikata. — *ts* fejlődött szókezdő *s*-ből 119. § és 121. §), kfn. *z*-ből (122. §), az ige végső *t*-jének és a 3. személyű névmás összeolvadásából (122. §. Jegyz.). — *tš*-nek megfelel szókezdő kfn. *sch* (119. §), kfn. *z* (123. §). *tf*-nek megfelel gyakran szókezdő kfn. *tw* (119. §. 1. Jegyz.), gyakran szókezdő ny. germ. *p* (úfn. *pf* 107. §).

II. A HANGOK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

I. fejezet. Magánhangzók.

A) A tőszótagok magánhangzói.

1. A tőszótag magánhangzóiról általában.

27. §. *a* csak kölesönszavakban marad meg *a*-nak, pl. *talpaš* = ügyetlen ember (< magy. talpas = Fussoldat), *aldomaš* (magy. áldomás), *fak* (magy. fakó [ló]), *gazda*, *gazdena* (szláv gazda, gazdina; tréfásan kis gyermekekről mondják), *kampa* (rendesen többesben használatos: *kampan šlěun* = a labdát magasra elütni, < magy. kampó, kampósbot = ütőfa, v. ö. Dobos: *A magy. diáknyelv* 50. l.: kampázni = labdával kiverőt játszani). — Hosszú *ā* jelentkezik néhány kölesönszó nyílt szótagjában rövid *a* helyett, pl. *bāgo* (magy. bagó), *krāva* (szláv kravu = tehén).

28. §. Kfn. *a* két mássalhangzó vagy kettőzött mássalhangzó előtt, úgyszintén *ch*, *sch* előtt *q*-vá lett, pl. *qpl* (apfel), (*) *štork* (stark), *hosp* (haspe = ajtósarok), *štrqn* (stranc = kötél, levezető csatorna), *gqnts* (ganz), *qqs* (gazze, főleg e fordulatban gyakori: *qf di qqs qēin* = látogatóba [tkp. utcára] menni), *qqtχn* (több. *qqtχχn* < magy. gatyá), *qkr* (acker), *fqln* (vallen), *fqlt* (valte), *bqlkn* (balke), *plqtsn* (platzen, blatzen = ütni; rendesen személytelenül használatos: *s vat dʹ plqtsn* = es wird dir Schläge absetzen), *lqprn* (lappen = schlottern,

*) Az egyszerűen zárjelbe tett szó az illető német szónak kfn. alakja.

testhez nem álló ránczot vető ruháról mondják), *klqxł* (klachel = erős természetű, ügyetlen, félszeg férfi, v. ö. Schmell. 1323. l. Klächel), *tqš* (tasche), *flqš* (vlasche).

Jegyz. Umlaut elmarad egyes szavakban: *trqn* (trennen < gót *trannjan), épígy *rqn* (rennen < gót rannjan), azonkívül a nyj. nyugati részében (Nagy-Szalók, Felső- és Alsó-Erdőfalu) járja: *lqmpxñ* (a nyj.-beli *lqmp*, kfn. lampe szó kicsinyítője); a keleti részben az umlautos *lampxñ* járja.

29. §. Kfn. *a*-ból *b, g, d, l, r, m, n* zöngés hangok előtt, továbbá *t, s* és szóvégi *ht* előtt *ō* (kivételkép *q* is) lesz, pl. *grōbm* (grabe = árok), *nōbl* (nabel), *vōgn* (wage = kocsi), *krōgn* (krage), *mōt* (made), *smōl* (smal), *ōlaks* (így hangzik a nyjk. nyug. részében az Alexy családnév; a keletiben: *aleksi* ∪ ∪ ∪), *vōr* (war = áru), *vōxtł* (wahtel), v. ö. még Lumtzer 40. §-ában: *nōxt* (naht) stb.; de rövid *q* van a következőkben: *batrqxtñ* (betrachten), *fršmqxtñ* (versmahten), *gqlqxt* (gelaht) stb.

30. §. *ā* csak idegen és kölcsönszavakban maradt meg *ā*-nak, pl. *brāf* vagy *prāf* (ufn. brav, franczia brave), *zāl* (ufn. Saal), *špetākl* (ufn. Spektakel = botrány), *mirākl* (= semmirekellő gyermek, ufn. Mirakel = csoda), *tšinākl* (a magy. csónak szónak kicsinyítővel való umlautos továbbképzése), *ālaš* (magy. állás = az országút melletti kocsiszín), *bāšī* (magy. bácsi), *tšāko* (magy. csákó), *tšārdaš* vagy *tšardaš* (magy. csárdás), *gəhalās* (= kiabálás, zűrzavar, v. ö. M. Tsz. I. 793. hallároz = lármáz, kiabál).

31. §. Kfn. *ā* lett *ō*-vá *r* előtt, a partic. praet.-ban *ht* előtt, azonkívül néhány kölcsönszóban *n, l* előtt, pl. *vōr* (wār = igaz), *pōr* (pār), *jōr* (jār), *hōr* (hār), *tšvōr* (zwāre), *gəbrōxt* (gebrāht), *bədōxt* (bedāht), *tšigōn* (magy., szláv cigány; nyjk.-ban egyuttal «hazudni» értelemben is), *tšākōn* (magy. csákány), *tšōtr* (magy. sátor), *hō* = ufn. habe, ezenkívül *prōln* (prālen), *štrōl* vagy *štrēul* (strāl), *ōl* (āle = ár, czipészszerszám), *fnōzn* (phnāsen = boszúsan liheg).

32. §. Kfn. *ā* legtöbbsnyire *ēu, ēu*-vé lett, pl. *ēumqxt* (āmaht), *hōerēut* vagy *hoerōt* (hirāt), *gnēut* (genāde), * *krēum* (krām = mindenféle holmi), *mēuklñ* (mākel < lat. macula = csúnyán írni, má-

*) A leibiczi nyj.-ban: *ōmaxt, haerōt, gnōt*, v. ö. Lumtzer 42. §.

zolni, ehhez tartozik ez umlautos főnév *mēikl*, ufn. Makel = szenny, beestelenség, *mēuol* (mál = étkezés), *mēuoltsqet* (málzit), *krēuklū* (= csúnyán írni, mintha kapával írta, v. ö. ófn. krāko = kapa; a csúnya írásról különben gyakran mondják nyjk.-ban *hēiklū mōxŋ*, ufn. Hacken machen = kapaalakú betűket írni), *gēup* (gābe = nászajándék, s ennek igéje *gēubm* = nászajándékot adni), *dēu* (dā), *jēumrŋ* (jāmern), de *jamr* (jāmer), valószínűleg ufn. jövevényyszó; *lēu* (lā — w — = langyos), *blēu* (blā — w —), de *vqšblao* (a mellett *vqš-blēu* is) = kékítő és *ēukbraon* = szemöldök, ufn. jövevények.

1. Jegyz. Hogy kfn. *ā* előbb *ō*-vá s aztán *ēu*, *ēu*-vé lett (v. ö. Lumtzer 41. §. 2. Jegyz.), e nézetet támogatják e nyjk.-beli alakok: *kvēut* = túlérzékeny (aln. alsórajnai quāt = rossz), s ugyane töből képezett *undrkētix* = genyves (quātic, kātīc = sáros) és *kētļ* = bél-sár (kfn. kāt kicsinyítője); továbbá *klēutš* (szláv kalač = kalács) s ennek kicsinyítője *klētšŋ*.

2. Jegyz. Kfn. *ā* előbb *ō*-vá lett, s aztán megrövidült e szavakban: *losŋ* (lāzen, v. ö. Lumtzer 42. §. 2. Jegyz.) és *noxpŋ* (nächbure, Nachbar).

33. §. Kfn. *æ*-ből nyjk.-ban *e*, *ē* lesz, pl. *lēr* (lær = üres), *mēn* (mæn, mæjen = kaszálni), *kēs* (kæse), *šēr* (schære = olló), *bakvēm* (bequæme), *ōngnēm* = kellemes vagy *gēnēm* = elég, tűrhető (genæme); *rēm* = igyekezni, tervezni (középn. rēmen).

34. §. Kfn. *ē* általában *a*, *ā*-ba ment át (kivéve a 35, 36. és 37. §§ eseteit), pl. *štappŋ* (stēppen = varrni), *štārbrŋ* (stērben), *kārp* (kērbe), *gāršt* (gērste), *malkŋ* (mëlken), *galt* (gëlt), *zaldŋ* (sëlten), *švaln* (swëllen), *drašŋ* (drëschen), *fāršt* (fërse), *asŋ* (ëzzen), *švastr* (swëster), *pras* (prësse), *bār* (bër), *vār* (wër), *hār* (ër, hër), *fāl* (vël = Fell), *māl* (mëlwes = Mehl), *lābr* (lëbere), *flāgŋ* (pflëgen), *fāgŋ* (vëgen = gabonát rostálni), *trādŋ* (trëten), *vātr* (wëter), *vātrhan* (Wetterhenne = összeférhetetlen nő), *štālŋ* (stëlen), *zān* (sëhen), *lān* (lëne = támla, hegyoldal), *mas* (mësse = mise), *ābmt* (ebene),* *kolandŋ* (kalendenære < lat. calendarium), *nam* (nëmen), *maldŋ* (mël-den), *valt* (wërlt = világ), *lakŋ* (lëcken).

35. §. Kfn. *ē*, ha kettős *rr* vagy *rz* előtt áll (s kivételesen még

*) A leibiczi nyj.-ban *ēybrŋt*, v. ö. Lumtzer 45. §. 3. Jegyz.

néhány szóban) nyílt *e*-vé lesz, pl. *herts* (hërze), *šmerts* (smërze), *šerts* (fakéreg; < kfn. schërze = abgeschnittenes Stück, Baumstämmchen), *šern* (schërren = kaparni), *šerə* f. kenyértészta maradéka, *her* (hërre), *hergot* (hërregot), *fenzl* (venchel = ánizs), *brēmln* (ófn. brēman = zúgolódni), *zens* (seinse, sēgense = kasza), *blern* (blërren = kiabálni, mekegni).

36. §. *ch* előtt álló kfn. *ē* nyjk.-ban *æ*-vé lesz, mely főleg öreg emberek ejtésében közel áll *a*-hoz, pl. *ræχn* (rëchen = gereblye), *bræχn* (brëchen), *blæχ* (blech), *læχtsn* (lëhzen, lëhezen), *štæχn* (stëchen); de rendszeren csak nyílt *e*-t ejtenek a következőkben: *pex* (pëch), *dyleχn* (lëchen = leck werden, összeszáradt faedényekről mondják).

37. §. Ha kfn. *ē* *ht* előtt áll, akkor meghosszabbodott és *q̄e*-vá diphthongizálódott, pl. *knq̄ext* (knëht), *rq̄ext* (rëht = igazság és helyes), *rq̄extfertijn* (rëhtvertigen), *rq̄extn* (rëhten = bíráskodni, e közmondásban *vār də vel rq̄extn, derf neχ fq̄extn* = a ki törvény útján akarja jogát megvédeni, annak nem szabad hatalmaskodni, *garq̄ext* (gerëht), *šlq̄ext* (slëht), *fq̄extn* (vëhten) = kézzel hadonászni; ellenben *fçextn* = koldulva kóborolni, s *fçxtbrūd* = koldus, ufn. kölcsönszavak, *flq̄ext* = kas a kocsin (vlëhte, v. ö. Lumtzer 88. §, de Lexernél «vlehte»).

Jegyz. Kivétel e szabály alól *flçextn* (vlëhten).

38. §. Következő szavakban azonban kfn. *ē*-nek nyjk.-ban zárt *e*, *ē* felel meg: *rēgn* (rëgen = eső), *rēgn* (rëgenen = esik az eső), *brēm* (brēm = ruha prémje), *šmēr* (smër = haj; *šmār*-nak is mondják), *vērmut* (wërmuote), *bēln* (bëllen), v. ö. még a Lumtzer 45. §-ában felhozott példákat.

39. §. Kfn. *e* kevés esetben lesz zárt *e*, *ē*-vé, pl. *flēgl* (vlegel, phlegel), *tsēr*n (zern = enni, inni), *špērbr* (sperwære), *vērm* (wermen), *ērbrn* (erben), *hēbrn* (heben), *šlēgl* (slegel = ütőszerszám), *kēl* (kelle = kőművesszerszám), *šēbiχ* (schebic), *kērn* (kern = söpörni és fordítani), *kēgn* (gegen) *kēgl* (kegel), *bašēronk* (bescherunge), *ertq̄a* m. (ertac < kfn. eren = szántani) = szántóföld mértéke, nagy szántóföld (főleg a nyj. nyugati részében és Müllenbachon nagyon használatos), *oplek* (ablegec = bágyadt, kedvetlen).

40. §. Kfn. *e*-nek túlnyomóan *a*, *ā* felel meg nyjk.-ban, pl. *panl* (bengel), *janstr* (venster), *štran* (streng), *faniž* (pfennic), *trank* f. (trenke = itató), *špran* (sprengen), *han* (hengen), *dan* (denne = azután), *bran* (brennen = elleni), *an* (enge), *ant* (ende), *galank* (gelenke), *färkl* (verkel), *ār* m. (erne = aratás), *halp* (help = fejsze nyele), *fals* (vels), *palts* (belliz, belz, Pelz), *šalm* (schelme), *mastn* (mesten), *šapm* (schepfen = meríteni; ebből van képezve *e* két fő-név *šap* f. és *šapr* m. = hosszú nyelvű meritőedény; tehát nem kfn. schapfer-ből), *hādriž* (hederich), *blātrn* (bleteren = lapozni), *dak* (decke), *akr* (ecker többesszám), *dakp* (decken), *bak* (becker), *akp* (ecke), *āks* (ehse = tengely), *lašn* (leschen = oltani), *hām̃* (hemer többesszám), *klāgr* (klegel = panaszos), *ābm* (eben), *kasl* (kezzel).

Nyjk. azon szavaknak is, melyek a kfn.-ben *a*-val is, *e*-vel is vannak képezve, az *a*-val képezett alakját általánosította: *aldr* (alter, elter = idősebb), *haks* f. (hahse, hehse = láb), *ārps* (arweiz, erweiz = borsó), *gārtnr* (gartenære, gertenære), *halr* (haller, heller = fillér); de *gāšēft* (geschäft, gescheft = üzlet). — Szintűgy a Lumtzer 50. §-ában felsorolt szavakba is behatolt nyjk.-ban az *a*.

41. §. Ha a kfn. *e* meg nem nyúlik *r*+cons. előtt zárt *ē*-vé vagy *ā*-vá (v. ö. fent 39. és 40. §§), vagy ha *rr* előtt áll, akkor rövid nyílt *e* felel meg neki (többnyire az ufn.-ben is), pl. *šperlensk* (sperline), *mērkp* (merken), *herpst* (herbest), *šterkp* (sterken), *šerfn* (scherpfen), *fērtiž* (vertic), *verk* (werk); de az ufn. irod. nyelvtől eltérőleg találunk szintén rövid nyílt *e*-t a következő szavakban: *hert* (herte, ufn. hart), *kertl* = kis láncz, főleg istállóajtón (kfn. ketene kicsinyítője; a leibiczi nyj.-ban *kētl*, v. ö. Lumtzer 86. §), *šēla* f. = ufn. Schale, gyümölcs vagy burgonya héja (v. ö. Schmell. II. 395.: Die Schel, Schellen), *vēkst* (wehset = nő), *mērts* (merze = márczius), *švērts* (swerze = fekete máz), *švērtsn* (swerzen = feketíteni; de gyakoriak a mellett: *švarts*, *švartsn*), *tšern* (zerren; ebből van képezve *tšerō* f. = kemény hús), *špern* (sperren), *šper* f. = száj (sperre = retesz, zár), *špergoš* = tátott szájú gyerek, *gāšper* (gesperre = száj; a néprim is azt mondja: *di tsik hqts gāšper* = a kecskének van szája), *šperbrāt* (sperrebrēt = a szekér létráit összetartó lécz).

42. §. Kfn. *e*-nek *ch* előtt *æ* felel meg, pl. *tæxr* = Dächer, *mæxtiž* (mehtic), *švæxn* (schwechen), *ræxn* (rehenen = számolni).

43. §. Néhány szóban *ht* előtt álló kfn. *e*-nek *ē* diphthongus felel meg, mivel germ. *ē*-vel cserélődött össze. Főleg a nyjk. keleti részében használatosak: *vēex̣tr* (wehter = ör), *nōxtvēex̣tr* = éjjeli ör, *šēex̣tr̥t*, mely többese *e* szónak: *šōxt̥rt* = egyfűlű faedény (< aln. schacht, ufn. Schafft, v. ö. Lumtzer 88. §); de rövid nyilt *e* van a következőkben: *ex̣t* = igazi, *g̣mex̣t* = tákolmány.

Jegyz. Kfn. *e*-nek *i* felel meg néhány szóban: *gl̥z̥rn* (gleserin = üvegből való; nyjk.-beli *glōs*, kfn. glas szó továbbképzése), *g̣apl̥dr̥* = tisztátlan folyadék (< nyjk.-beli *pl̥dr̥n* aln. pladderen igéből, mely az eső csorgását fejezi ki, aztán általános jelentése «önteni»).

44. §. Kfn. *e* diphthongizálódott egyszerű cons. előtt *ēi*, *ēi*-vé, mivel összetévesztették kfn. *ē*-vel (v. ö. Lumtzer 52. §), pl. *ēiḏl̥m̥n* (edelman), *v̥ēiḏln* (welen), *ēiḏr* (eher),*) *gl̥ēit* (glete = agyagedények fénymáza, gelét), *ēiḏl* (el, elle = rőf), *ts̥ēiḏln* (zeln), *r̥ēit* (rede), v. ö. még Lumtzer 51. §.

45. §. Kfn. *ē* (= germ. *ai*), *l*, *n* előtt és szó végén *ēi*, *ēi*-vé diphthongizálódik: *z̥ēiḏl* (gót *saiwala* = lélek), *š̥nēi* (gót *snaivs* = hó), *r̥ēi* (rēh), *ts̥ēip* = lábujj (< **taihwōn*), *z̥ēi* (gót *saiws* = tó), *g̣ēi* = ufn. gehe, megyek, *g̣ēin* (gān, gēn), *št̥ēin* (stān, stēn).

Jegyz. Nyjk. néhány szóban megtartotta még a kfn. *ē*-t, melyekben a leibiczi nyj. szintén az *ēi*, *ēi*-t általánosította (v. ö. Lumtzer 52. §): *v̥ēniḥ* (wēnec = kevés), *w̥ē* (gót *wai* = ufn. weh), *m̥ē* (mē = ufn. mehr).

Idegen szavak *ē*-je, illetve ufn. *ē* szintén *ēi*-vé lett, pl. *tsak̥-r̥ēit* f. = ufn. Sekret, árnyékszék; *kab̥n̥ēit* n. vagy *kab̥rn̥ēit* n. = ufn. Kabinett, kis szoba, *p̥q̥št̥ēit* = ufn. Pastete, bélsár.

46. §. Kfn. *ē* consonantikus *r* előtt (de sonantikus *r* előtt nem) *ē*-vé lett: *k̥ēr* (kēr = kanyarulat), *r̥ēr̥n* = bögni, v. ö. még Lumtzer 53. § példáit.

47. §. Kfn. *i* a zöngés *b*, *g*, *d*, *l*, *r*, *s* előtt; továbbá *ht*, szórványosan *t* előtt is *i*, *ī*-nek hangzik, pl. *z̥īb̥m̥* (siben = hét), *g̣īb̥l̥* (gibel), *n̥īḏr̥* (nider), *r̥īḡl̥* (rigel), *b̥īb̥m̥* (biben, főleg *e* fordulatban: *f̥ēuḏln b̥īb̥ms̥ ę̣z̥r̥ kum* = ufn. im vollen Beben kam er), *b̥īb̥mv̥ātr̥* n.

*) A leibiczi nyj.-ban megmaradt néha a zárt *e*, v. ö. Lumtzer 46. §: *v̥ēln*, *ēr*.

(biben + wëtter = tkp. földrengés, aztán veszekedés), *špīl* (spil), *dīl* (dīl, Diele), *štīl* (stil, Stiel), *vīrt* (wirt), *hīrt* (hirte), *hīrš* (hirse, *tsvīrn* (zwirn), *bīrn* (bire = ufn. Birn), *kīrš* (kirse, Kirsche), *liškl̥zn* = róka-gomba (szláv liška = róka), *ritln* = kanyaró (kfn. ritte = lát többese), *tsitrn* (ziter), *šmīt* (smit, Schmied), *šrit* (schritt), *tsvīzl̥* kettős, villás ág (zwisele = kis ág), *rīs* (rise), *šlīxt* f. = tisztás, sik terület az erdőben (slihte), *šlīxtīz* (slihtec; gyakori e szójárásban: *šlīxtīz zupa* = sűrű leves, v. ö. Schmell. II. 503.: «schlichtig = schmierig»), *šīzt* (schihte), *flīzt* (pfliht).

Jegyz. Kivételesen *e* van e szóban *verklīz* (< kfn. wirken, ufn. wirklich).

48. §. Kfn. *i*-nek túlnyomólag *e* felel meg és pedig 1. a zöngétlen hangok és azok geminatioja előtt s 2. *l*, *m*, *n* + cons. *ll*, *mm*, *nn*, *rr* előtt.

1. Zöngétlen hangok előtt pl. *štrēz* (strich = a tehén csecsbimbója), *než* (niht), *rešt* (riste = lábfej háta), *teš* (tisch), *šletsn* (slitzen), *ketsln* (kitzeln), *rets* (ritze), *štrēk* (stric), *gəšēkt* (geschicket), *šlēkrmelīz* = aludt tej (kfn. slic-kes = Schluck + kfn. milch összetétele), *šteft* (stift), *zežl* (sichel), *šeksł* és *šiksł* = vad leány (ufn. Schicksel < zsidó schikkúz = Greuel, v. ö. Kluge 337. l.), *met* (mitte), *metl* (mittel), *šmet* (smitte, kovácsműhely), *bēs* (bis, harapás), *šlepārīz* (slipferic), *tsep̃m* (zipfel; de *tsiprpalts*, Zipfelpelz), *rep* (rippe), *šnep̃ln* (snippeln, faragni), *vešn* (wizzen); de *tsipln* (zipeln, tipegni); összetétele *tsiprpolkā*, szökellő táncz.

2. *l*, *m*, *n* + cons.; *ll*, *mm*, *nn*, *rr* előtt, pl. *šēml* (schimmel), *svēm* (swimmen), *en* (in), *fēnstr* (vinster), *šentsln* (v. ö. Kisch: N. Wörter und W. 139. l.: *šintsaln* < közép. schinzeln, jégen csúszni), *gelen* (gelingen), *ventr* (winter), *žen* (singen), *brenkp*, nedves rétek neve, határnév Nagy-Szalókon, Nagy-Lomniczon, Leibiczon (v. ö. Schill. Lübb. 424. s kk.: brink = angeschwemmter Rand im Bette eines Baches), *krenkln*, a haj göndörödéséről mondják (kringen, közép. krengen), *grēt* (grint, Grind), *lēt* (linde, Linde és lind), *gəšer* (geschirre), *kvern* (kirren), *ern* (irren), *ken* (kinne, Kinn), *tələ* f. tille, kapor). Az eltérő alakok kölcsönszavak: *drilbōrər*, pörgefúró (< drillen, forgatni), *šimrn*, ufn. schimmern, *himl̥* (himel, Himmel), *bin* (bin, Biene), *bilīz* (billic, billig), *inf̃n* (impfen), *švindl̥* (swindel), *fīnk*, ufn. flink.

1. Jegyz. Néhány kölcsönszó is *e*-vé változtatta az *i*-jét: *vergas krīgŋ*, virgácsal verni (a lat. *virga* több. acc.: *virgas*-ból).

2. Jegyz. *šīrbŋn* (schirben = in Stücke brechen) szóból van képezve *šīrbŋn*, mely főleg e fordulatban használatos: *dr šīrbŋt unt šīrbŋt en galt* = pénzében turkál; hasonlókép kfn. *glitzen* = fényleni igéből származik nyjk.-beli *glutsŋ*; *šmikoen*, ostort forgatni (kfn. *smicke*, ostor) igéből van képezve *šmukŋ*, ostorral ütni (v. ö. Kisch: *N. Wörter und W.* 42.: *šmulisch*); *u áll i* helyett ezekben: *fuftsŋ* = 15, *fuftsix* = 50 (Nagy-Szalókon *foftsŋ*, *foftsix* is).

49. §. Kfn. *i* diphthongizálódik *qe*, *qe*-vá, pl. *rqe* (ríhe, levezető csatorna), *blqebŋ* (beliben), *pqes* (bíze, kandisznó), *gqek* (gíge, Geige), *kqexŋ* (kíchen, ufn. *keuchen*), *šloefŋ* (slífen), *loep* (lip, Leib), *kqel* (kil, Keil), *rqesŋ* (rízen), *lqedŋ* (líden), *lqen*, len magja (lín), *bqel* (bíl), *tsqelonk*, dülő neve Nagy-Szalókon (kfn. *zil*, tövisbokor szónak -unge képzővel való továbbképzése, mint *kéulonk* dülőnév kfn. *köl*-ból), *šqen* (schíne), *šnqedŋ* (sníden), *štrqet* (strít), *vqet* (vít), *rqex* (rích), *vqen* (wín), *šmqesŋ* (smízen), *fqef* (phífe), *rqetr* (riter, lovas és rosta), *drqe* (dri).

Néhány szó ingadozik, a mennyiben a diphthongus mellett a kfn. egyszerű hosszú hangzót vagy csak az utóbbit tünteti fel. Ilyenek a Lumtzer 57. §-ában idézett szavak: *šlīm*, szemben levő nyálka, *šlqem* (slím, Schleim), *šlisŋ* és *šlqesŋ* (slízen) stb.

50. §. Kfn. *o* nyjk.-ban megmarad *o*-nak két mássalhangzó előtt, kettős mássalhangzók előtt: *ff*, *pp*, *tt*, *ck*, *rr*, *ll*, részben *ch*, *z*, *s* és *t* előtt, pl. *knop* (knopf), *kop* (kopf), *oks* (ohse), *hōrn* (horn), *kōrn* (korn), *mōrgŋ* (morgen), *molŋ* (molken, savó), *hoksə* *moksə* *trōgŋ* = ein Kind als Bündel auf dem Rücken tragen (< kfn. *hoeke*, Bündel), *hofŋ* (hoffen), *hofīrər* (hoffierer), *šlotŋ* (slottern), *rok* (rockes), *knorn* (knorre, fa kinövése; rendesen e fordulatban: *a knorn bréut*, jókora darab kenyér), *roln* (rollen), *golŋ* (gollier, goller = gallér), *vol* (wolle, Wolle), *koxŋ* (kochen), *lox* (loch), *gabroxŋ* (gebroschen), *šlos* (sloz), *goš* (sziléziai gusch, aln. goske, száj megvető értelemben), *fokos* (< magy. fokos), *tsokə* (< magy. csóka), *dolomŋ* (= magy. dolmány).

Jegyz. Umlaut áll be oly szavakban is, melyek a kfn. *s* az ufn. irod. nyelvben elkerülík, pl. *tsuletrt*, ufn. *zerlottert* (< kfn.

loter, laza), *tsɛtln* ide-oda költözni (< kfn. zoten = ballagni, ufn. zotteln, v. ö. Kluge 438., l. még Lumtzer 60. §. 1, 2, 3. Jegyz.

51. §. Kfn. *o*, *r* előtt (s kivételkép még néhány szóban, v. ö. Lumtzer 59. §. Jegyz.) nyílt *o*-vá lesz: *fqr*, ufn. vor és für, *fqr an jör* = két (tkp. egy) évvel ezelőtt (*tsijör*, tavalý < kfn. ze jár), *hqrɣn* (középn. hochen, ófn. hõrechen), *fqrɣt* (ófn., ószász forakta, Furcht), *štqrɣl* (ófn. storah, Storch) stb.

52. §. Kfn. *o*, *ô* nagyobbára kölcsönszavakban ment át *u*, *û*-ba: *rutška* (magy. rocska, szláv ročka = faedény), *prūdln* (brodeln, fecsegni, v. ö. Kisch: Bistr. Ma. 24. §. Ia: prurəln); ennek főneve: *prūdlr*, fecsegő ember, *rüst* (röst, angolszász rust, rozsda), *lumts*, Nagy-Lomnicz helységnévnek nyjk.-beli alakja, *kum** (kommen), *šup* (schopfe, hajüstök), *knürpl* (knorpel). *šuta* (schotte, pizkos), *huln* és *holn* (kfn. holn; utóbbi alak a nyjk. nyugati részében használatos), *štürtsl*, a gabona szárának alja (< kfn. storzen = steif emporragen, v. ö. Kisch: N. Wört. u. W. 148. l.), l. még Lumtzer 60. §.

1. Jegyz. Kfn. hõch nyjk.-ban megmaradt *hoz*, míg a leibiczi nyjk.-ban *hux*, v. ö. Lumtzer 60. §.

2. Jegyz. Nyjk.-beli *štopl*, tarló és *štupl* (vagy *börtštupl*, sardzso szakáll) megõrizték a kfn. stopfel, stupfel kettõs alakot; ellenben kfn. luschen, loschen-bõl csak az elõbbi alak általánosult nyjk.-beli *bəlušy* szóban, melyet a megégett süteményekrõl mondanak.

53. §. Kfn. *o*, *ô* túlnyomóan *eu*, *ēu*-vé lett, pl. *dréušl* (dröschel, rigó), *néut* (nõt), *govéunqet* (gewonheit), *šréudn* (schröten, középn. schröden), *šréut* (schröt, dara), *fizēuəl* (visóle, bab), *šéus* (schöz), *baxéutyn* (dülõ neve Felkán < kfn. wēholter = juniperus; az *l* kiesése folytán diphtongizálódott az *o*, épígy *miškéuts* = Mi skolecz), *kēuəl* (kole, Kohle), *zēuəl* (zol, Sohle), *lēup* (lop, Lob), *hēus* (hose), *rēus* (rose), *hēuniɣ* (honic), *mēus* (mos), *šéun* (schonen), *kuriéus*, úfn. kurios; de *o*-nak maradt *šot* (schôte, borsó hüvelye).

1. Jegyz. Umlautjuk miatt megjegyzendõk: *rēi* (rò, ufn. roh), *rēilādr*, ufn. Rohleder, szidalom, *hēvliɣ* (hevelich, ufn. höfflich).

* A leibiczi nyjk.-ban: *kom*, v. ö. Lumtzer 218. § 7.

2. Jegyz. Kfn. *ô* megmarad *r* előtt, pl. e nagylomniczi dülő-névben *štěinör*, köhalom (< kfn. *stein+hôr*), továbbá *kôr* (kôr, Chor). *rôr* (rôr, Rohr), *lôrbr* (lôrber), *ôr* (ôr, Ohr).

54. §. Kfn. *u*-nak *o* felel meg 1. a zöngétlen *k, f, s, st, ch* és *z* előtt, 2. régi *p; nn, mm, l, m, n*+cons. előtt és *rr* előtt.

1. *tsokr* (zucker), *groft* (gruft, csak a nyj. nyugati részében, különben *gruft*), *loft* (luft), *šosbörtl* (v. ö. Kisch: *N. Wört. u. W.* 16. 1.: *šuz-bartel* = schussiger Barthel[omäus]), *šosbloe* (schutz + bli = Senkblei), *nos* (nuz, Nuss), *lost* (lust), *kol* (kutel, bél), *štoka-tôr*, ufn. Stukkatur. — De az *u* megmarad néhány szóban: *butska*, zömöktestű legény (v. ö. Dobos: *A magy. diáknyelv* 33. 1.: *buckó* = I. és II. oszt. növendék), *špukŋ* (spucken), *kukŋ* (gucken), *šlukŋ* (slucken), *tsük* (zug), *zün* (sun, Sohn).

2. *šnoprn* (aln. schnuppern = szimatolni), *popa* (puppe), *bron* (brunne), *hompl*, böcső (főleg a nyj. nyugati részében mondják; < kfn. humpeln, nehézkesen járni), *lomp* (lump), *pomp* (pumpe), *klompm* (klumpe), *grul*, burgonya (< szláv gruli, v. ö. Lr. 100. §), Nagy-Szalókon gyakran *grol*, s főleg többese *groln*; *ont* = und, *gront* (grund), *volst* (wulst, szoknya felső vastag szegélye; kicsinyítője *velstŋ*), *šoldr* (schulder, Schulter; gyakori így is: *šéuldr*), *šlomprn*, nagy csizmában ügyetlenül járni (< kfn. slump, hanyag), *donst* (dunst), *šron* (schrunde, repedés a bőrön), *homŋ* (hunger), *rontsl* (runzel), *krom* (krump), *morn* (murren), *kvorn* (kurren, v. ö. Lumtzer 137. §. Jegyz.), *šnorn* (snurren), *šnorbcin*, csont, mely a közepén átfűzött kettős zsinórral forgattatva zümmög, *gorn* = nagy, ügyetlen ember (v. ö. Schmell. I. 933.: Gurre, Gurren), *tronk* (trunk), *štronk* (strunk). — Ez utóbbi szabály alól kivételek: *hundrt* = 100, *funktus*, élelmes, ravasz ember (ellenben *fonkŋ* < kfn. vunke, szikra), *kunst*, ufn. Kunst, *vundr* (wunder), *štunt* (stunde), *plundrn*, nadrág (többes < kfn. plunder, blunder), *zumr* (sumer, Sommer), *šlumrn* (slumern), *tumlŋ* (tumeln), *garuml* (gerummel), l. néhányat még Lumtzer 62. § végén.

1. Jegyz. A nyj. nyugati részében mindkét szót: *kotš*, hintó, és *kotšr*, kocsis, egyaránt *o*-val ejtik; a keletiben azonban úgy mint a leibiczi nyj.-ban: *kutš*, *kotšr*.

2. Jegyz. Kfn. *u* előbb *o*-vá lett e szóban: *šolt* (schult), aztán umlautot kapott: *šöldix* (schuldec), bár előfordul *šoldix* is.

55. §. Kfn. *u* megmarad *u*, *ū*-nak a zöngés *b*, *d*, *g* előtt, részben *r*+cons., *tt*, *tz* és *ht* előtt: *tsūbr* (zuber, fából való nagyobb dézsa, melyet ketten hordanak), *kūgl* (kugel), *snūdrn* (snudern), *kurts* (kurz), *vurtsl* (wurzel), *šurts* (schurz), *šturm* (sturm), *kutə* (kutte, bő ruha), *putsn* (butzen = ufn. putzen), *frputsn* (verbutzen, elkölteni), *tsuxt* (zuht), *fruxt* (vruht). De *o* van a következőkben: *korba* (kurbe, forgatyú), *hortix* (hurtec), *torna*, Thurner tulajdonnév, *borxbrix* (burbère, várhegy, Lomnicz mellett), *notsn* (nutzen) és umlauttal *neṡsn* (nützen).

1. Jegyz. E szó *dr tik* (= szokás, rossz tulajdonság) az egyes számban is általánosította az umlautot, mely megvan az ufn. Tücke-ben (kfn. tücke), de megtartotta az eredeti kfn. *tuc*, *duc*-ekes nemét (= hímnemű); ugyancsak umlautot kap a kicsinyítője is = *teklzn* (tückelin, kötekedés, csíny). Az umlaut nélküli alakok megvannak néhány összetételben, pl. *tukpkop* (kfn. *tuc*+*kopf*, ravasz, alattomos ember), *en tukshorn troebm*, ufn. ins Bockshorn treiben, megijeszteni. Hasonlóképp umlaut nélkül valók: *jūtš*, ufn. jüdisch, *judenə*, ufn. Jüdin; ellenben *heprn* (hungern, ufn. hungern).

2. Jegyz. *tut* (ufn. Tüte, Düte, eiserne Fülle an Holzgeräten, v. ö. Kluge 402. l.: aln. *tûte*), sőt a kicsinyítője is, t. i. *tutzn* elkerüli az umlautot; a verbászi nyj.-ban is, v. ö. Schmidt H. 81. §: «*thut*».

56. §. Kfn. *ū*, *-ūw* nyjk.-ban *ao*-vá lett: *traorix* (trûrich), *šaop* (schûbe, suba), *haop* (hûbe), *baox* (bûch), *baon* (bûwen), *kraot* (krût), *haot* (hût), *laot* (lût), *rao* (rûch, rauh), *aos* (ûz), *šaofl* (schûfel), *maoəl* (mûl), *jaoxa* (jûche), *tsušttraoblŋ*, a haját összekuszálni (< kfn. strûben, meredezni).

57. §. Néhány szóban váltakozik a diphthongus egyszerű hangzóval, pl. *haoxp* (hûchen) és *huxp*, lehel, *štaoxp* (lencsomókat felállítani) és *štuksn* vagy *štuxsn* (lökni, bökdösni < óskand. *stûkan*, v. ö. Lumtzer 64. §), *jaoxtsn* és *juxtsn* (jûchezen = ujjongani); továbbá e két családnévben: *kāoəl* (kfn. kûle; gömb, mely szó különben nyjk.-ban ily jelentéssel *kaolə*-nak használatos, s *kaolix*, gömbölyű) és *kulmən* (irva Kaul és Kulmann); kfn. *ū* megmaradt e szavakban: *krūs* (főtt árpadara borsóval) (grűz), *dū* (dû), *kūln* (külen, hengergetni), *lūrə* (lûre, löré), e mellett *lorn*, mohón inni; *kaotsn* alak helyett, mely a leibiczi nyj.-ban használatos (v. ö. Lumtzer

64. §. Jegyz.), a mi nyjk. *kātsn* alakot használja — bizonyára kfn. *ouw*-val való felcserélés következtében, v. ö. lent 70. §. — ennek mellékalakja: *ziχ frkutsn*, köhögni a lélegző csőbe tévedt étel vagy ital hatása alatt.

1. Jegyz. *tqeszqefn*, szalóki dülönév nem a kfn. *tich*, ufn. *Teich* és kfn. *sife*, patak összetétele — a mint a népetymologia tartja — hanem a *bətqexn* igéből való (kfn. *tüchen* műveltetője), régibb **tqexqefn* = öntöző patak.

2. Jegyz. *šqefln*, ufn. *schaufern* felvette az umlautot.

3. Jegyz. *gréuzöm* szóban (grüwesam) kfn. *û-t* összetévesztették kfn. *ou*-val.

58. §. Kfn. *ö*-nek *e*, *ē* felel meg, pl. *rek* (röcke), *flək* (pflöcke), *trepln* (tröpfeln), *gəšpet* (gespötte), *telpl* (törpel, dörpel, dölpel), *ertp* ufn. Örtér; ufn. *ö*-ből valók: *fēr* f. (= pizstráng < bajor-osztrák Förchen, Fehrne, v. ö. Kluge 121. l.); épígy *relp*, ekevas (umlauttal ufn. Roller-ből = a mi hengergeti a földet).

59. §. *r* előtt álló kfn. *ö* nyílt *e*-vé lesz: *vertyn* Wörtchen, *vertp* Wörter, *vertlix* wörtlich, *kərp* (körper), *kərpyn* Körbchen.

60. §. Kfn. *æ*-nek *ēi*, *ēi* felel meg: *læizn* (læsen), *štéisl* (stoesel), *šēin* (schöne), *hēi* (hoehe), *trēistn* (trösten).

61. §. Kfn. *æ* nyílt *e*-vé is lesz, főleg a melléknevek közép- és felsőfokában: *šēnp*, *šēnsta* (< schœne), *grēsp* (grœzer), *grēsta* (grœzeste); *rēš* (kfn. *rœsche*, *rösch*, sváb *rêš* = mürbe, v. ö. Kluge 320.).

62. §. Kfn. *æ*-nek zárt *e* felel meg: *rər* (rære), *štərn* (støren), *hərn* (høren), *lēt* és *lēt* (lœten), *tərīχ* (tœrēht), *er* (ære, balta foka), *gəhərīχ* (gehœrec).

63. §. Kfn. *ü* megmaradt *i*, *î*-nek *b*, *g*, *d*; *m*, *n*, *l*, *r*, *ht*, *hs*, *t* előtt: *ībl* (übel), *ībršor*, dülő neve Nagy-Szalókon és Nagy-Lomniczon (jelentése: felső part, vízhozta föld, vagy legelő, v. ö. Schill. Lübb. IV. 118.: schore, schare = festes Land, terra alluvione aggesta, V. 33.: unterschare = das untere Ufer, és IV. 50.: schar = Weideland), *flīgl* (vlügel), *līk* (lüge, ufn. Lüge és Lücke), *mīl* (müle), *špīrn* (spüren), *prīgl* (brügel, rossz szántóföld), *kīt* (kütte, ufn. Kitt), *šītln* (schütteln), *filn* vagy *filzn* (vüln, vüln, csikó), *kīrbis* (kürbiz), *štīrm* (stürmen), *tīχtīχ* (tühtec), *brīn* (brühen), *bīks* (bühse).

64. §. Kfn. *ü*-nek legtöbbnyire zárt *e* felel meg 1. a zöngétlen hangok és azok geminatiói előtt, 2. *ll, nn*; *l, m, n* + cons. előtt.

1. *štək* (stücek), *režln* (rücheln, ufn. röcheln, nyösöröggni), *fləkṽ* (pfliücken), *reḱṽ* (rücken), főleg: *ofreḱṽ*, szemrehányást csinálni, *šesl* (schüzzel), *gərest* (gerüste), *restiz* (rüstec), *gəštep*, fűszer (kfn. (stüppe, por, ufn. Gestüppe), *krepl* (krüppel), *pefl* (büffel), *knepl* (knüpfel), *nes* (nüzze).

2. *knēln* (knüllen), *fələ* (fülle), *den* (dünne), *štēlpn* (stülpen), *zent* (sünde), *gēmpl* (gümpel, Gimpel); de *kindijn* (kündigen) ufn. kölcsönszó.

65. §. Kfn. *ü*-nek *r* előtt *e* felel meg, mely azonban ingadozik nyílt *e* és zárt *e* közt (utóbbi ritkább; a partic. præt.-ban *o* is felel meg), pl. *kertsr* és *kertsr* (kürzer), *derftiz* és *derftiz*, ufn. dürtig, *derfn* és *derfn* (dürfen), *gəderft* és *gədorft* (gedürft közép. gedorft), *fertn* (vürhten), partic. præt. *gəfert* és *gəfərt*. Ide vehető *gəflekt*, *gəflokt* is (kfn. pfliücken, közép. pflocken) és *lēml*, *lēml* (lümpel, lümmel).

Jegyz. Nyjk.-ban *kēniz* (künc, König), megőrizte a hosszú magánhangzót, mely a leibiczi diphthongizált alaknak alapul szolgált (v. ö. Lumtzer 68. §. 2. Jegyz.: *kēnyyz*).

66. §. Kfn. *iu* diphthongizálódott *qe*, *qe*-vá, pl. *badqetn* (bediuten), *hēeln* (hiulen), *krqets* (kriuze), *šqer* (schiure), *štqer* (stiure, Steuer), *unghqer* (ungehiure), *qel* (iuwel, Eule), *gamqer* (gemiure, Gemäuer), *lqedn* (liuten, ufn. läuten és Leuten), *lqedrvqn* (kfn. liuter + wanne, ufn. Läuterwanne, részegről mondják: *štqnkt via lqedrvqn* = ufn. stinkt wie eine Läuterwanne).

Néhány szóban *qe* és *ao* közt ingadozik nyjk.-ban a kfn. *iu*, v. ö. Lumtzer 69. §.

Jegyz. A Lumtzer-től (69. §. 3. Jegyz.) említett *šēijn* (ófn. *sciuhjan) és *šēiz* (kfn. schiuhe, rémalak) szavakon kívül él a mi nyjk.-ban e melléknév is: *šēuxariz* vagy *šēufariz* (= ijesztő), mely a fentiekkel együtt *šēux* (germ. *skeuh) tőhöz tartozik.

67. §. Kfn. *ei*-nek *ēi*, *ēi* felel meg, pl. *vēis* (weise, Waise), *rēijn* (reichen), *šēidl* (scheitel), *ēign* (eigen), *ēizl* (eichel), *flēiš* (fleisch), *ēidn* (eidem, Eidam), *fēik* (veige, ufn. feig), *šnēizln*, ágakat lenyesni (< schneitelen), *hēis* (heiz), *krēis* (kreiz), *enkrēizn*, körrel bekeríteni,

vākbrēit (wegebrente), *šprēidn* (spreiten) és *aosprēidn* (ûzbreiten és ûz-spreiten), *špēiz* (speiche),¹⁾ *vēits* (weize, Weitzen), *vēiz* (weich), *štēin* (stein), *zēif* (seife), *rēis* (reise), *rēidl* (reitel), *hēimlīz* (heimelich), *gamēin* (gemein, ufn. gemein és Gemeinde), *šēidn* (scheiden).

Jegyz. Kfn. *ei*-nek néha *qe* felel meg, valószínűleg az ufn. irod. nyelv hatása folytán: *qoest* (geist), *roef* (reif, érett), *koezr* (keiser), *tsqegr* (zeiger), továbbá *qe* (ei, Ei), *qet* (eit, Eid), *qedn*, ufn. eiden, esküdni, *voexn* (weichen), *štroex* (streich).

68. §. Kfn. *ei* néhány szóban monophthongizálódott *a*, *ā*-vá (ritkábban *e*-vé), a melléknevek közép- és felsőfokában leginkább *e*-vé: *ran* m. (rein, szántóföld határa), *ranhūbl*, ufn. Reinhügel, lomniczi dülő neve, *renokr*, a dülő legszélsőbb szántóföldje (Nagy-Szalókon használatos azonkívül *rēin* m., a szántóföldeket elválasztó barázda), *tsvan* (zwein gen. és dat.), *tādiž* (teidinc, középn. tēdinc, viszály), *tādišn*, tárgyalni, veszekedni (de *frtqedijn*, ufn. verteidigen), *mātχn*²⁾ (< kfn. meit < maget + chen = leányka; a mellett *moet*, szolgáló < kfn. meit < maget), *mākābr* Maikāfer (különben pedig *moē*, kfn. mei = május), *hākl*, *hāklīz* = kényes, mely szó a leibiczi nyj.-ban is meghonosodott ugyanily alakban, v. ö. Lumtzer 71. §. 2. Jegyz.; *klāpχn*, egy kevés valamiből (Leibiczon ismeretlen, úgyszintén a nyjk. keleti részében), pl. *a klāpχn brēt*, egy kevés kenyér (v. ö. Schmell. I. 1319.: Klaiba = ein Bischen, an Klaiba, Klaible Kесе; mellékalakja a kfn. klie, kliwe, ufn. Kleie³⁾ szónak); *brēt* (breit) és *klēin* (klein) melléknevek közép- és felsőfokai egyszerűsítik a diphthongust, s a mellett meg is rövidítik: *brētr*, *klēnr*, *brētstn*, *klēnstn*; *fil* (vil, ufn. viel) felsőfoka ingadozik: *moestn*, *mēstn*, *merstn* közt.⁴⁾ Zárt *e* van — mint a leibiczi nyj.-ban e két szóban: *špēdl*, ufn. Speitel, ruha eresztékje és *elba* (eilf = 11).

¹⁾ A leibiczi nyj.-ban: *kres*, *enkrēzn*, *aosbrēdn*, *špez*, v. ö. Lumtzer 71. §.

²⁾ A leibiczi nyj.-ban: *ren*, *tsven*, *tēdyž*, *tēdyjn*, *maetχn*, v. ö. Lumtzer 71. §.

³⁾ A jelentésváltozást illetőleg v. ö. nyjk.-beli *šip*, pozdorja és *a šipχn*, egy kevés.

⁴⁾ A leibiczi nyj.-ban: *brēt*, *brētr*, *brētstn*, *klēnr*, *klēnstn*, *mēystn*, *maestn*, *mēstn* v. ö. Lumtzer 71. §.

69. §. Kfn. *ou*-nak *ēu*, *ēu* felel meg, pl. *trēuf* (troufe), *tēup* (toub), *ēux* (ouch), *lēufgrōbm*, ufn. Laufgraben, *zēum* (soun, Saum, szegély és umlautos kicsinyítője: *zēimʒu*), *štēup* (stoup), *trēum* (troum). Az ufn. irod. nyelv hatása folytán jelentkezik *ao* e szavakban: *erlāobm* (erlouben), *ūrlaop* (urloup), *raofu* (raufen), *gaom* (goume, Gaumen, így is mondják: *gūm*), *glaobm* (gelouben), *kaof-mōn* (koufman).

1. Jegyz. Umlautot találunk — mint a leibiczi nyj.-ban is, v. ö. Lumtzer 72. § — a következő szavakban: *hēip* (ófn. haubit, Haupt; *ə hēip fi* = egy darab marha), *kēīfu* (*kaupjan, ufn. kaufen), *kēīfer*, ufn. Käufer, *dʒzēīfu*, ufn. ersäufen; *gəzēīf* = marhának készített ital; *gēist* (gaus, goufse, marok).

2. Jegyz. Kivételesen *ā* felel meg kfn. *ou*-nak e szóban: *tāmiš*, ufn. dämisch = verwirrt, taumelig, albern, mely valószínűleg kölcsönszó (v. ö. Schmidt H. 42. §: *tōmis* = schwindlig, < kfn. *toum* = Rauch, Qualm) és *batāmt* = korlátolt.

70. §. Kfn. *ouw*-nek *ā* felel meg nyjk.-ban: *hān* (houwen, ufn. hauen), *hā* (houwe, kapa), *frā* (vrouwe, Frau, v. ö. Kisch: B. Ma. 12. §. IIIa: *frā*), *kā* (kouwe), *tā* (tou[-wes] Tau, v. ö. Kisch, u. o.: *dā*), *tān* (touwen, ufn. tauen), *miltā* (miltou[-wes] Mehltau, s ennek igéje: *miltān*), *ā* (ouwe, Aue, vízdús föld); vagy az utóbbi szóból van képezve,* vagy pedig kfn. eitzuht-ból való a nyjk.-beli *ārtsux* trágyalé, csatorna (az *r* valószínűleg a nyjk.-beli *ārt* kfn. érde szóból került bele), *sān* (schouwen), *ganā* (genouwe, v. ö. Kisch u. o.: *genā*).

71. §. Kfn. *ou*-nek *ēi*, *ēi* felel meg: *rēiʒrn* (röuchern), *flēsēigln*, ufn. flüssig äugeln, könnyezni, *lēikp* (löugenen), *enzēim* (söumen, ufn. einsäumen, beszegni), v. ö. még Lumtzer 74. §.

72. §. Kfn. *ouw*-nek *qe*, *qe* felel meg: *frqen* (vröuwen), *frqet* (ófn. *frouwida, frewede, Freude), *tsuhqen* (< kfn. höuwen, elszórni), *štrqen* (ströuwen), *štrqe* (ströuwe, alom), *drqen* (dröuwen, fenyegetni).

73. §. Kfn. *ie* (épúgy mint kfn. *i*) *qe*-vá lett: *koxərqe* (kocherie), *qlmbrqe* (almerie, ételszekrény), *dolədqe* oktalanság, részegség (< kfn. tol, dol, úfn. toll).

* V. ö. a leibiczi nyj.-ban: *aō* (ouwe), *aotsux* Kanal (lat. aqueductus) (Lumtzer 73. §).

74. §. Kfn. *ie* rendesen hosszú *i*-vé lett, és pedig nyílt szótagban a zöngés spirans *z* előtt, *r* előtt, a mediák és nasalisok előtt; máskülönben rövid *i*-vé lett: *grīziχ* = homokos, *gagrīzlt*, pontokkal tarkázott (< kfn. griez), *tsīgl* (ziegel), *dīn* (dienen), *špīgl* (spiegel), *flīg* (vliegen), *vīk* (wiege), *fībr* (vieber), *rīm* (rieme), *štīb* (stieben), *dīnst* (dienst), *pīst* (biest, föcstej), *peššīr* (petschiere, pecsét, folt), *bīr* (bier), *štīr* (stiere), *nīt* (niete), *nītŋ* (nieten, szeggel megerősíteni), *tīf* (tief), *fiχt* (vichte), *lipliχ* (lieblich).

75. §. Kfn. *ie* a kfn. *i*-vel való összetévesztés folytán kivételesen *e*-vé, s folytatólag *a*-vá, sőt *ēi*-vé, *i*-, *ē*-vé lett, pl. *denstox* Dienstag, *kafr* (kiefer) tető lécze; példákat l. még Lumtzer 75. §-ban.

76. §. Kfn. *uo*-nak *t*, *ch*, *f*, *st*, *k* előtt rövid *u* felel meg: egyébként hosszú *ū*, pl. *hut* (huot, Hut), *gut* (guot), *štut* (stuot, Stute), *blutŋ* (bluoten) *kuxŋ* (kuoche), *fluxŋ* (vluochen), *rufŋ* (ruofen), *kruk* (kruoc), *grūp* (gruobe), *rūdŋ* (ruoder), *kū* (kuo), *blūm* (bluome), *štūl* (stuol), *šū* (schuoch), *šūl* (schuole), *fūr* (vuor), *fūrmon* (vuorman), *špūl* (spuol, Spule), *drūs* (druose, lóbetegség).

Jegyz. Umlaut-jukról nevezetese: *šipŋ* vagy *šībŋ* (többes < kfn. schuoppe, fejkorpa; az *i* talán az azonos jelentésű nyjk.-beli *šībr* < kfn. schiver és nyjk.-beli *šīp* = pozdorja szavakból került ide), *tist*, *tit* (tuost, tuot, ufn. tust, tut).

77. §. Kfn. *üe*-nek rövid *i* felel meg *t*, *ch*, *f*, *st*, *k*, *z* előtt; egyébként hosszú *ī*, pl. *britŋ* (brüeten), *git* (güete), *fītŋ* (vüetern), *nīχtŋ* (nüehtern), *risl* (rüezel), *fīs* (többes, kfn. vüeze; de umlaut nélkül használatos e fordulatban: *tsu fusŋ*, ágy lábánál), *rīrŋ* (rüeren), *fīrŋ* (vüeren), *kīn* (küene), *rīm* (rüemen); de rövid *i*-vel *hinŋ* (hüener, tyúkok, egyese: *dī han*, ufn. Henne).

2. Megjegyzések a magánhangzók változásaihoz.

Nyjk. magánhangzóit egyrészt a kfn., másrészt a leibiczi nyj. hangállapotával összehasonlítva azt látjuk, hogy a gutturalis kiejtésre való hajlandóság még kifejezettebb sajátása nyjk.-nak mint a leibiczi nyj.-nak, a mennyiben az *i*-*a*-*u* (Winteler-féle) sornak számos vocalisa az *i* felől még tovább haladt az *u* felé. Eltekintve az *i*-nek *e*-vé válásától, mely nyjk.-nak a leibiczivel közös sajátása, főleg jellemző az *ē*, *e*-nek *a*-vá válása (a leibiczi nyj. csak *a*-ig jutott, v. ö. Lumtzer 44, 46, 47, 49, 50. §§), *a*-nak *o*, *ō*-ba való teljes átmenete (a leibiczi nyj.-ban megmaradt a kfn. *a* zárt szó-

tagban, v. ö. Lumtzer 39. §). Ezenkívül kfn. *o* (mint a leibiczi nyj.-ban, v. ö. Lumtzer 299. l.) nyjk.-ban is *ēu*, *ēu*-vé vált (53. §), s úgyszintén kfn. *o* > *u* (52. §).

Diphthongus monophthongizálása nyjk.-ban elterjedtebb, mint a leibiczi nyj.-ban. A germ. *ai*-nak egyszerűsítése ugyan némileg elterjedtebb a leibiczi nyj.-ban, mint a mi nyjk.-ban (67. §); de nyjk.-nak sajátsága, hogy azonkívül a germ. *au*-t is *w* előtt *ā*-ba monophthongizálja*) (79. §), a mi által megakadályozza nyjk. a germ. *au*-nak a kfn. *ū*-ból keletkezett másodlagos *au* diphthongussal való összeesését, mely a leibiczi nyj.-ban tényleg bekövetkezett (v. ö. Lumtzer 73. és 64. §).

Nyjk.-nak azonban — úgyszintén a leibiczinek is — nagyon jellemző sajátsága a diphthongizálásra való hajlandóság. A kfn. *i* és *ū*-ból keletkezett diphthongusok a középn. fokig fejlődtek, t. i. *qe*, *qe* (leibiczi *ae*, *āe*), és *ao*, *āo* (kettős és egyszerű hangzós alakok közti ingadozást l. 49. és 57. §). A régi germ. diphthongusok pedig t. i. *ai*, *au* tovább fejlődtek *ēi*, *ēi*; *ēu*, *ēu*-vé (67. és 69. §§). De a nyjk. szeret a fentiekén kívül is egyszerű hangokat diphthongizálni, így a kfn. *a* előbb *ō*-vá mélyítettetett, aztán pedig *ēu*, *ēu*-diphthongusba ment át, azután megnyúlt a kfn. rövid *o* szintén *ō*-vá, s hasonlókép *ēu*, *ēu*-vé vált (53. §), szintúgy kfn. *ē* és *e* lett *ēi*, *ēi*-vé (45. és 44. §§); sőt — a leibiczi nyj.-tól eltérőleg — még a kfn. *ht* előtt álló germ. *ē* (s részben az *e* is *ht* előtt, v. ö. fent 43. §) *qe*-vá diphthongizálódott (37. §).

A magánhangzók *e* változásait a mássalhangzók közül főleg *n* és *r* befolyásolják. Így a melléknevek közép- és felsőfokaiban előforduló *n* a kfn. *ei*-ből és kfn. *oe*-ből keletkezett *e* hangot *e*-vé alakítja (pl. *kleñr*, *šenr*, ufn. kleiner, schöner) — *nn*, vagy *nas.* + cons. azonban nem akadályozza azt, hogy az *e* a leibiczi fokon (*æ*) túl *a*-vá váljék (40. §) — ; *rr* és *rz* nyílt *e*-vé alakítja az *e*-t (41. §); *r* akadályozza a kfn. *ā*-ból lett *ō*-nak diphthongizálódását (31. §); consonantikus *r* ugyancsak útját állja a kfn. zárt *ē* diphthongizálásának (46. §).

*) E monophthongizálás megelőzte a *w* kiesését, mert nyjk.-ban csak egy példa van arra, hogy kfn. *ou* — ha nem állott utána *w* — monophthongizálódott, t. i. *tāmiš* (v. ö. 69. §. 2. Jegyz.). De egyuttal a kfn. hosszú *ā*-nak *ō*-vá és folytatólag *ēu*, *ēu*-vé válása is szükségképp megelőzte a kfn. *ouw*-nek monophthongizálását.

3. A töszótag magánhangzóinak mennyiségi változásai.

a) Magánhangzó rövidülése.

78. §. Magánhangzó rövidülése általában több mássalhangzó előtt következett be, pl. *šipm* fejkorpa (többes < kfn. *schuoppe*); példákat l. Lumtzer 81. §: *fiḡt* (viehte) stb.

79. §. Az ufn. irod. nyelvtől eltérően áll be magánhangzó-rövidülés *t*, *ch* és kfn. *ḡ* előtt. Példákat l. fent a 75, 76, 77. §§-ban és Lumtzer 82. §.

80. §. A *d*, *t*-re végződő gyenge igék præs. 3-ik személyének és partic. præt.-nak az ufn.-el szemben rövid hangzós alakjait l. Lumtzer 85. §, pl. *reṭ*, *gəreṭ*, ufn. *redet*, *geredet* stb.; úgyszintén azon igék hangzónyújtását, melyeknek a többesben ugyanaz a magánhangzójuk van, mint az egyesben, l. Lumtzer 84. §: *iḡ lāp*, *du lāpst*, *dṛ lāpt*, *bir lābm* stb., ufn. *ich lebe* stb.

b) Magánhangzó nyújtása.

81. §. Magánhangzó nyújtása általában egyszerű mássalhangzó előtt tehát nyílt szótagban állott be: *hōzḡ* (hasel), *švōdrn* (swaderen, fecsegni; de *švqṭrn*, kfn. *swatern*, *forrni*), *kēual* (kole, szén), *vēn* (wæjen, wæn, fűjni), *zān* (sēhen), *tsīn* (zin, zien, Zinn, ón), *šām* (schemen); de rövidnek maradt: *nam*, ufn. *nehmen*; *dēn*, kfn. *denen*, *dennen*, ufn. *dehnen*; *lēn*, kfn. *lēnen*, *leinen*, ufn. *lehenen*; de rendes hangzónyújtással képeztetik: *lān* (lēne, támla és hegyoldal), *tsīnākḡ* (magy. csónak szó -el kicsinyítővel továbbképezve).

Jegyz. Az ufn. irod. nyelvtől eltérőleg névmás előtt álló előljárók (ufn. *von*, *vor*, *zu*) kerülhetnek nyjk.-ban a névmás helyett főhangsúly alá. Ilyenkor megnyúlnak az előljárók vocalisai: *fō nən* (kfn. *von in*, ufn. *von ihm*), *fōmr*, ufn. *von mir*, *fōn dṛ*, ufn. *von dir*, *fōr nən*, ufn. *vor ihm* és *für ihm*, *tsū zə*, ufn. *zu sie*;*) ellenben, ha a névmáson van a hangsúly: *fqn īn*, *fqmīr*, *fqn dīr*, *fqr īn*, *tsu zī*.

82. §. Gyakran zöngétlen explosivák előtt — de nem ritkán más hangok előtt is — az ufn. irod. nyelvben rövid vocalist talál-

*) V. ö. a glazi nyj.-ban (O. Pautsch 102. §.) *zūnəm* = zu ihm, *baənəm* = bei ihm stb.

lunk, míg nyjk.-ban nyújtott magánhangzó van, pl. *rītšoet*, a szerűdja hátsó két végét összekötő lécz, melyen a hátsó rűd mintegy lovagol (kfn. ritschit, v. ö. Lexer: Nachträge zum mhd. wb. 349.); *gléit* (glete, ufn. Glätte, agyagedények fénymáza); *šnōtyn* (snateren, ufn. schnattern), *bātln* (bételen); azonkívül *šīf* (schiff), *tsōl* (zol, Zoll, hüvelyk), *fāl* (vél, Fell; a hosszú vocalis valószínűleg a többes számú *fālŕ*-ből általánosult), v. ö. még Lumtzer 86. §.

83. §. Fenti főszabály alól kivételt képeznek *ht*, *hs* és az *r* kapcsolatok, mivel az előttük álló vocalis megnyúlik:

1. *ht* (cht) előtt megnyúlik *qe* (< kfn. *ë* és < kfn. *e*), úgyszintén *q* (< kfn. *a*). Példákat l. fent 37. §, 43. §, 29. §.

2. *hs* előtt főleg kfn. *a* nyúlik meg, v. ö. lent 125. §.

3. Az *r* kapcsolatok: *rb* (*rp*), *rg* (*rk*), *rm*, *rn*, *rt* (*rd*), *rz*, *rs*, *rst* szintén hangzónyújtást okoznak, pl. *kārbrm* (kërben), *šīrgn*, ufn. schüren, *fīrnqes* (firnis), *švōrt* Schwarte, *vīrtsn* (würzen), *kīrs* Kirsche, *gāršt* Gerste, *ārt* Erde, *fīrtsīz* = 40, *fīrtsn* = 14, l. még Lumtzer 89. §.

B) A mellékszótágok magánhangzóí.

1. Előszótágok.

84. §. Az előszótágok általában megtartják magánhangzóikat. De a *ge*- előrag néhány gutturalissal kezdődő ige partic. præt.-ában következetesen elesik: *gasn*, *kum*, *gān*, ufn. gegessen, gekommen, gegeben; viszont a «sehen» igének még az indic. præst.-éhez is úgyszólván mindig járul hozzá a *ge*-, tehát: *īz gōzā*, *du gōzist* stb., úfn. ich sehe, du siehst stb. *gōzān*, úfn. sehen és gesehen. — A *be*- előrag vocalisa kiesik e szóban *brēidn* (bereiten), épígy *fōrbrēidn*, ufn. vorbereiten, *gābrēit*, ufn. bereitet. A *zer*- előszótágnak csak régebbi alakja, t. i. *zur**) él nyjk.-ban (középn. *zur*-nak megfelelőleg), pl. *tsurqesn*, *tsuraoft*, ufn. zerreißen, zerrauft; *ent*- előszótág helyébe régebbi *unt*- vagy *ont*- lép, pl. *ontlēufn* (entlounfen), *untfōln* entfalten, *untkēgn* entgegen (a leibiczi nyj.-ban *æntkēgn*, v. ö. Lumtzer 176.

*) Ez a *tsur*-, vagy *tsu*- mindig rövid; ellenben a kfn. *zuo*-præfixum mindig hosszú, pl. *tsulosn* (zerlāzen, felolvasztani) és *tsūlosn* (zuolāzen, odaengedni); *tsukvatšn* (zerquetschen) és *tsūkvatšn* (zuoquetschen), *tsutsīn* (zerziehen) és *tsūtsīn* (zuoziehen).

§); ellenben a *ver-* előszótagnak régebbi *far* (középn. *vor-*) alakja nem használatos, tehát csak: *fərixt* verrichtet. Sőt a kfn. és ufn. *vor* és *für* helyébe is gyakran *fər* lép, pl. *fərbōe* vorbei, *fərvör* fürwahr.

Jegyz. Hangsúlytalan *i*, *e*-vé lett ez idegen szavakban: *res-kirn*, ufn. riskieren, *lēmōāt*, ufn. Limonade, *křestirn*, ufn. klystieren; teljesen kiesett a hangsúlytalan *a*, *u* *e* szavakban: *mřizn* < ufn. Mariechen; *prōkrōtrn* = prókátoroskodni, fecsegni (< lat. procurator).

2. Közép- és végszótagok.

85. §. *Synkope*. A képzők magánhangzói általában megmaradnak; de *-isch* képzős tulajdonnevekben synkopáltatik az *i*, s épígy áll a dolog az *-in* képzővel, de *-inne* képző *i*-je *e*-nek marad meg, hasonlókép *-link* és *-inc* képző nyjk.-ban *lenk* és *enk*, pl. *lutřš* lutherisch, *kotěulš* katholisch, *jūtš* jüdisch (sőt *e* szavakban is: *děpš* diebisch, *nakš*, kfn. neckisch, bolondos), *švęgrn* (swagerin), *baręna* (bërinne, Bärin, kőcsohajú leány); *domłst* damals, *lōnksn* langsam; de *špōrzqm* sparsam.

86. §. *Synkope* fordul elő még az igék praes. impf. egyes 2. és 3. és többes 2. személyében, a gyenge igék partic. praet.-ában dentalis tövek után: *du řetst*, *dr řet*, *gərřet*, ufn. redest, redet, geredet; *gātst*, *gāt*, *gagāt* és *gagādę*, ufn. jätet, jätet, gejätet.

87. §. Ragbeli *e* synkopáltatik *e* végzetekben: *-er*, *-es*, *-en* (utóbbi azonban csak akkor, ha nincs a töben *m*, *n*, *v*, v. ö. lent 92. §), pl. *grřsř* (größer), *klěins* (kleines), *flekę* (vlicke), *lqedę* (liden).

88. §. Elhomályosult összetételekben is lép fel *synkope*, pl. *ěiml* einmal, *viřl* wieviel, *zofl* so viel, *viřlęofl* = valamieske; *droetsę* dreizehn stb., *brqedię* Bräutigam, l. még Lumtzer 93. §.

Keresztnevekben előforduló synkopét és hangsúlytalanságon alapuló metathesiseket l. Lumtzer 94. §.

89. §. *Hangzógyöngülés*. Szóvégi magánhangzók csak kölcsön-szavakban maradnak meg, de ott is *a*-vé gyengülnek (úgyisintén az *-inne* képző véghangja), pl. *korba* (kurbe, Kurbel), *zqlba* (salbe), *męda* Mode, *pletka* (szláv pletka = pletykabeszéd), *korta* (magy. kurta = rövid kabát); *kordę* (rendesen *e* fordulatban: *ęn kordę hōldę* = kordában tartani), *pulka* vagy *pulk* (magy. pulyka, rutén pul'ka, pujka, v. ö. Phil. K. IX. 388.), többese *pulkn*; *paoli bękęra* (kfn. bekere) = Pál fordulása; *baręna* (bërinne).

90. §. Úgyszintén *a*-vé gyengült a kfn. *-iu* mint melléknévrag és pedig a nőnemű egyes nom.-ban (innen az acc.-ba is behatolt) és a többes nom. acc. semlegesében (innen a hím- és nőnemű többesbe behatolt, v. ö. Lumtzer 96. §), pl. *blēda* (blindiu).

91. §. *Apokope*. Szóvégi *e* rendesen elmarad és pedig a főnév ragozásnál az egyes nom., dat., acc.-ban és a többes nom.-ban, úgyszintén az igeragozásnál a præs. impf. 1. személyében, pl. *zēl* (siule, Säule), *ren* (rinne, Rinne), *hēi* (høhe), *haop* (hübe), *hit* (több. nom. hüte), *blēp* (blibe).

92. §. Az egész *en* rag többeli *m*, *n*, *v* után elmarad, pl. *kum* kommen, *gelen* gelingen, *ren* rennen; de többeli *nk* után mint rendesen (v. ö. fent 86. §) synkopáltatik, pl. *henkyn* hinken.

93. §. *Svarabhakti*. Az apokopéval szemben gyakran közbeszúr a nyjk. átmeneti hangot, úgynevezett svarabhaktit és pedig *l*, *r* liquidák és az azokat követő palatalis spirans közé. A következő szavakban csak a mi nyjk. fejlesztette ki ezen *i*-t: *bārⁱχ* (bère), *būrⁱχ* (bure), *bqlⁱχ* (bale), *blēusbqlⁱχ* Blasebalg; a leibiczi nyj.-al közösek a Lumtzer 100. §-ában említettek: *ēlⁱjn* (magy. éljen), *mēlⁱχ* Milch stb. — Svarabhakti *a*-re vonatkozólag (*rl* közt, továbbá szóvégi *l*, *ln* és hosszú vocalis után álló *r* előtt, pl. *kōral* Karl, *dr̥tsēialn* erzählen, *mēiar* mehr), l. Lumtzer 100. §.

1. Jegyz. Nyomatékosítás kedvéért bővülnek a névmások hangsúlyos alakjai gyakran szóvégi *a*-vel, így: *iχ iχa*, *dū dūa*, *miχ miχa*, *vū vūa*; *dēu dēua*, *dan dana* = ófn. ihha, ufn. ich, du, mich, dich; wo, da, dann.

2. Jegyz. Nyjk.-beli *ēe* diphthongus a rákövetkező ufn. -er, -e végzettel gyakran egy szótagba olvad össze (v. ö. fent 66. §. *štēer* stb.); de legtöbbször *i* semivocalis közbeszúrása által — értekezésben egyébként is *j*-vel jelölve v. ö. fent 17. §. — két szótagra oszlik (v. ö. a magyarban pl. fi-ja-jim, le-jány Balassa: Fon.² 114. §). Az *ēe* diphthongus első hangja a másik rovására annyira megnyúlik, hogy az *e* csak alig észrevehető kapcsolóhangnak hangzik pl. *štēejer* (stiure), *tēejer* (tiure), *fēejer* (viure), *šēejer* (schiure), *nēeja* (niuwe), *drēeja* úfn. dreie, *drēejuntsvantsiχ* = 23.

3. En- és proklisis.

94. §. En- és proklitikus hangsúlytalanság folytán megrövidültek főképp kfn. *zuo*, *ze* (pl. *tsqex* < kfn. *ze iu*, ufn. *zu euch*), *ein*, *en*, *dār*, továbbá a személyes névmások stb., v. ö. Lumtzer 97. §.

II. fejezet. Mássalhangzók.

I. Zöngehangok.

1. A félvocalisok *w* és *j*.

95. §. Szókezdő kfn. *w* rendszeren megmaradt, kivéve *bīr*, *bṛ*. ufn. *wir* (épigy a sziléziaiban), *baxēutryn* (dülő neve Felkán < kfn. wēcholter).

Szóközépi és szóvégi *w* előtte álló *ou*-vel *oe*-vá olvadt össze (72. §), *ou* után álló *w* azonban kiesett (70. §).*)

Jegyz. Kivételesen maradt meg *w* az *ou* után e szóban *što-kāwə* f. (kivágott erdő helye Felka mellett; < kfn. *stochouwe* f. = fák kivágása).

r után álló szóközépi és szóvégi *w*-nek *b*, illetőleg *p* felel meg: *gārḃm* (garwen), *fārḃm* (varwen), *fōrp* (farwe).

Vocalisok és *l* után álló szóközépi és szóvégi *w* kiesett, úgy mint az ufn.-ben: *rūn* (ruowen), *nqelich* (niuwelich), *špœen* (spiuwen), *šnēin* (snīwen), *gāl*, *gālṛ* (gēl, gēlwer); de néhány szóban megmaradt, v. ö. Lumtzer 98. §.

Jegyz. Kfn. *ā* után álló régi *w* átment *p*-be e szóban: *tfēup* (pfāwe, Pfau); *w*-nek egyéb kivételes változását l. Lumtzer 98. §. 1. 2. 3. Jegyz.

96. §. Kfn. *j* általában változatlanul marad; csak kfn. *ē* előtt lett explosivává, pl. *jēumryn* (jāmeren), *jōgṛ* (jagen), *jērka*** (egyéves juh, < szláv *jarku*); de *g* felel meg neki a következőkben: *geš* (jěst, hab), *gērleṛk* Jährling, egyéves csikó, *gādṛ* (jēten, gēten, gyomlálni).

Vocalisok közti *j* kiesett: *bēn* (bæjen, borogatással vagy vizpárával felmelegíteni), *blīn* (blüejen, ufn. blühen).

2. Liquidák.

97. §. Kfn. *l* általában változatlanul maradt (*blœl* szóban is [kfn. *bliuwel*], holott a leibiczi nyj.-ban Lumtzer 101. § szerint:

*) A leibiczi nyj.-ban *ou* után álló *w* *oo*-vá olvadt össze, v. ö. Lumtzer 73. §.

**) A leibiczi nyj.-ban *gerka*, v. ö. Lumtzer 115. §.

blae, szóvégi *l* nélkül), pl. *lēu* (lā-w, ufn. lau), *lafl* (leffel, Löffel), *štālŋ* (stēlen). Szóvégi másodlagos *l* jelentkezik e szavakban — mint a leibiczi nyj.-ban is —: *mŋŋl* (mange), *rēspl* (rispe); *r*-be ment át ezekben: *tsiprpolk** (tipegő táncz; összetétele a *tsiplŋ* igének, mely *tsŋplŋ* < kfn. zappelen igének gyakoritója, v. ö. kfn. zippeltritt = trippelnder Tritt); *tsēitrŋ* (zetteln, szövésnél a fonalakat rendezni); ezenkívül e köszöntésben: *fŋkum tsuns*, ufn. willkommen bei uns (tkp. zu uns); hangassimilatio következett be ez idegen szóban: *krēstir* Klystier, ellenben dissimilatio: *franēl* Flanell; *l* kiesik ezekben: *azēu* also, *nazə* nu also.

2. *l* mint szótagképző elem is szerepel: *bātŋ* (bötelen), *viŋl* wieviel.

98. §. Kfn. *r* megmaradt (*krŋmetsfēuŋl* Krammetzvogel szóban is, szemben a leibiczi *kametsfēuŋl*-el, v. ö. Lumtzer 102. §): *rēn* (rinne), *trēum* (troum). Néhány szóban kiesett: *kvŋtīr* Quartier, *fēudŋrŋ* (vorderen), *dŋrbŋe* és *dəbŋe* (darbī, ufn. dabeī), úgyszintén a Lumtzer 102. §-ban felsoroltakban: *fēdərə*, *fēdŋrštə* vordere, vorderste; *mŋšŋrŋ* marschieren, *tŋnistr* (tornister), *fīdŋrŋ* (vürderen, sietni), *kŋprŋl* Korporal, *mēizŋ* Mörser.

Jegyz. *r* betoldása meglehetősen gyakori: *mraotšŋ*, ufn. miauzen, *mŋrš*, *moš* (masche), *štromp* (stump), *štrompšvantsiŋ* stumpfschwänzig; *kertl* (kis láncz, főleg istállóajtón; kfn. ketene kicsinyítője), *rampŋrŋ* szóba (= fanyar íz miatt az ajkat összehúzni) a szókezdő *r* valószínűleg *zaoarompŋr*-ből (kfn. ampfer) hatolt be, v. ö. Kluge 13.: aln. ampern = sauern Geschmack zeigen, *kākērəl* Kaukehrer szóban hangdissimilatio állott be.

2. Sonantikus *r*, pl. *fŋtr* (vater), *tībrt* Thibet, finom vászon; *tībrtiŋl* ily vászomból való fejkendő, *zalbr* selbst.

3. Nasalisok.

99. §. Kfn. *m* megmaradt, pl. *mŋxŋ* (machen), *hŋm*** (hamen), kaszanyélen levő fogantyú; szóvégi *m*-nek azonban néha *n* felel meg: *fŋdŋ* (vādem), *bāzŋ* (besen), *būzŋ* (buosem, buosen), *ēudŋ*

*) A leibiczi nyj.-ban maradt az *l*, v. ö. Lumtzer 188. §. 4. Jegyz.: *tsapŋlŋ*, *tseplŋ*, *tseplŋpolka*.

**) A leibiczi nyj.-ban *hŋn*, v. ö. Lumtzer 104. §.

(ātem, āten), és az ufn.-től eltérőleg: *prōdñ* Bradem, *brēdiñ* Bräutigam, *lōksñ* langsam, *ēidñ* Eidam. Kivételesen szó közepén is *n*-né lett-kfn. *m* egy követő dentalis hatása alatt: *grēndiχ* (grimmee).

Jegyz. *m* néha kiesett: *tolotsr* (bőbeszédű ember, tkp. tolmaács, csak Nagy-Szalókon ismerik e szót < kfn. tolmatzer); *tsipleks-rōtə* (lat. simplex rota, labdajáték neve), v. ö. még Lumtzer 104. §. 1. 2. 3. Jegyz.

100. §. Kfn. *n* szó elején mindig megmaradt. Szóközépi hangsúlyos szótagban néha elmaradt: *fuftsñ* 15, *fuftsix* 50, *zetrñ* sindern; *fādñ* (vanden, megcsipni), *prētsñ* (brünseln, sistereg); nyjk.-beli *kloel* Knäuel, mint az ófn. alak két *l*-et tüntet fel.

1. Jegyz. *n*-nek követő *m*-hez és követő labialisokhoz való alkalmazkodását, pl. *štēiməts* (steinmetze), *fēmbə* fünf stb., l. Lumtzer 105. §.

2. Jegyz. Szóvégi *n* *m*-mé lett e szóban: *tsaom* (zün, Zaum), és *tsaomšlēpr* Zaunkönig (tkp. Zaunschlüpfer).

3. Jegyz. *n* gyakran behatolt oda is, a hol etymologiailag nem jogosult: *šnup* (schupf, schup, ostor zsinórjának a vége; valószínűleg a *šnūr* Schnur szóból került be az *n*); *šnēnkñ* (igenlőleg bólintani, kfn. sinken és nicken contaminációja); *fuōzr* (vaser, hajlott erű fa), *flēixñ* (vliehen), ige infinitivusának *n*-je az ige összes alakjaiban általánosult, pl. *dñ flēixñt ziχ*, ufn. er flieht, flüchtet sich, v. ö. még Lumtzer 105. §. 1. 2. 3. Jegyz.

4. Jegyz. E szóban *na^a* (*na^o* is < kfn. nein) kiesik a kfn. szóvégi *n* és pedig valószínűleg csupán a vocalis erőyes kiejtése következtében. Ugyanis az erősen hangzó *a* ejtése a hangrész erőyes bezáródása folytán hirtelen megszakad; de a hangrész zára rögtön újból fölpattan és az *a* (esetleg *ə*) gyöngébben ismétlődik (v. ö. Sievers⁵ 393. § «der feste Vocalabsatz» és Balassa: Fon. 94. § «erős bevégzés»). Főleg ez egy szóval kifejezett erőyes tagadás, elutasítás esetében használják e szót.

101. §. Kfn. *n* gutturalis explosivák előtt *n*, *nk* gutturalis nasalissá válik és pedig kfn. szóközépi *ng*-nek megfelel *n*; kfn. szóközépi *nk*-nak és kfn. szóvégi *ng*-nek *nk*. Mindkettő, t. i. *n* és *nk* lehet vagy palatalis (a magas vocalisok után), vagy gutturalis (a mély vocalisok után). Palatalis pl. *trēnkñ* (trinken), *dēn* (dingen),

klinln klingeln; gutturalis pl. *bran* (brennen = elleni, az állatokról mondják), *honr* (hunger), *lankn* (lenken), *hofnqnk* (hoffnunge).

2. Sonantikus *n*-nek megfelel a) dentalis explosivák és a dentalis, palatalis és labialis spiransok után *n*, pl. *haldn* (halten), *ratn* (retten), *asn* (ëzzen), *rēixn* (reichen), *lūfn* (loufen), b) labialis explosivák után *m*, pl. *lūbm* (loben), *šrēbm* (schriben), *klopm* (klopfen), *tropm* Tropfen, c) gutturalis explosivák és gutturalis spiransok után *ŋ* felel meg: *šekn* (schicken), *dqnkŋ* (danken), *lēgn* (legen), *ēign* (eigen), *fluxn* (vluochen).

II. Explosivák.

1. Labialisok.

102. §. Kfn. szókezdő *b*-nek általában *b* felel meg, pl. *bax* (bach), *brēumbr* (brämbere, Brombeere), *boet* (biute, kenyérsütésnél használt deszka), *béut* (bote), *betzar* (magy. betyár), *botškör* (magy. boeskor, szláv bačkor = otromba czipő), *brēudn* (bräten, sütni).

De sok szókezdő kfn. *b*-nek nyjk.-ban *p* felel meg, pl. *prūdln* (fecsegni < kfn. brodelen, v. ö. Kisch : B. Ma. 24. §. I. a: prurēln), *prūdly* fecsegő ember, *pūrgr* (esküdt < kfn. burgære), *pūrtsln* (burzeln), *pīst* (biest főcstej), *pēlzŋkraot* (bilse, Bilsenkraut), *poš* Busch, *gopēs* Gebüsch, *pīznštetszn* (bisam + stütze + chen, ufn. Bisambüchschchen, Riechfläschchen), *pqnkréut* bankerott, *pqrzat* (vagy *barzat* < kfn. barchent = durva posztó), *proksn* (hangosan beszélni < kfn. brohseln). Példákat l. még Lumtzer 107. §.

103. §. Vocalisok előtt álló szóközépi kfn. *b* megmaradt; zöngétlen hangok előtt *p*-vé lett; *bb*-ből *p* lett:

1. *hēbm* (heben), *klēbrn* (kläben), *frbēn* (verbinden).
2. *laptqx* Lebtag, *vqpln* (aln. wabbeln, megrezegni).

Ha szóvégi *b*-re *m*-mel kezdődő szó következik, akkor a *b* assimilálódik hozzá: *gemər* < *gep mər* gieb mir (épigy a sziléziaiban, v. ö. Weinh. 71. l.).

Szóvégi *b* — vagy ha nyjk.-ban azzá válik — *p*-vé lesz: *taop* (túbe, Taube), *grēup* grob, *šraop* (schrübe).

104. §. Kfn. *mb* hangkapcsolatból *m* lett, pl. *lamr* (lember)

stb., de néha *mp*-nek maradt: *krompsv̄et* (krumpscheit), *krompolts* (krumpholz) és *štomp* (ném. alf. *stomp*, *tompa*).*)

Mivel a labialis nasalisán explodál s aztán a nasalisához alkalmazkodik (v. ö. Lumtzer 33. §), azért esett ki a *b*: *éumār* szóban < *éubm hār*, ufn. oben her), s azért hatolt be a *b* e szóba: *qimbrōe* (almerie, ételszekrény).

105. §. Kfn. szókezdő és szóközépi *p* megmarad; szintúgy *pp*-nek *p* felel meg: *pqp̄r* (papier), *pqpl̄* (papel, Pappel), *plqts* (platz), *pōlm* (palme, balme, Weidenkätzchen).

106. §. *m* után álló ny. germ. *p* és kettős *pp* szó közepén és szó végén változatlanul megmaradt:

1. *klampr̄x̄n* *kr̄ḡn* szidást kapni (v. ö. Schmell. I. 1330.: *klamp̄ern* = tönen); *romp* (rumpf), *r̄empl̄* rőmpöly (erd.-szász *r̄omp* = Getreidemus kicsinyítője, v. ö. Melich: Melyik nyj.-ból... 8. l. 3. §), *dampix̄* néhezen lélegző (dampfec = szűk mellű), *štromp* (Stumpf, Strumpf; de *d̄onf* Dampf, ufn. jövevényeszó.

2. *śl̄p̄m* (slüpfen), *štap̄m* (steppen, varrni), *top* (topf).

107. §. Szókezdő ny. germ. *p* (ufn. pf)-nek *f* felel meg (de nagyon gyakran *tf*-nek is ejtik, pl. *tf̄or̄*, kfn. pfarrer stb.; *tf̄otr̄* f., m. [pfetter, keresztszülő] és *tf̄eup* [pfāwe, Pfau] szóban mindig *tf*-van), *fl̄aḡn* (pflegen), *fl̄eustr̄* (pflaster), *flaom* (pflūme). A ny. germ. *p* azonban változatlan maradt a Lumtzer 111. §-beli szavakban: *p̄ip* (pipa és csap, németalf. pijp) stb.

2. Gutturalisok.

108. §. Szókezdő és zöngés hangok előtt álló szóközépi kfn. *g*-nek gutturalis media felel meg nyjk.-ban; zöngétlenek előtt azonban, valamint szó végén fortis:

1. *golst̄n* fecsegni (< kfn. galster ének), *gān* (gēben), *gal̄en* (gelingen), *gār̄n* (gërne).

2. *tr̄oḡn* (tragen), *r̄oḡn* (ragen), *fl̄eql̄* (vlegel).

3. *fr̄ts̄ōkt̄* (verzaget), *kl̄ōk* (klage), *ḡek* (gige), *fl̄ik* (vliege).

109. §. Néha tenuist találunk media helyett pl. *kr̄uš* (grúz), főtt árpadara borsóval (főleg a nyj. nyugati részében használják e

*) A leibiczi nyj.-ban *štom*, v. ö. Lumtzer 108. §.

szót); kicsinyítője *krutška* gyakori gúnynév Nagy-Szalókon és Mül-lenbachon; l. még Lumtzer 112. §-ban: *kegn* (engegen, ufn. gegen) stb.

A *g*-vel képezett kollektívformáknak nyjk.-ban való kedvelt-ségét illetőleg (pl. *gafetl*, kis leány, szidásképp < kfn. vetel, öreg asszony), l. a Lumtzer 113. §-ában említett példákat.

110. §. *-ig* képző *g*-jének spirans felel meg és pedig szó végén zöngétlen *χ*, szóközépen zöngés *j*: *hēunīχ* (honic), *hōelīχ*, *-jr*. Ide sorozható még *brōedijŋ* (briutegāme, Bräutigam), *prēidijŋ* predigen, *fjēvijŋ* (verēwigen) és a nyjk.-beli *bār⁴χ* (bērc) analogikus tovább-képzése: *barjaōs* bergaus, bergan.¹⁾

Jegyz. *-keit*, *-heit* ufn. képző (kfn. *-icheit*) előtt elesik a melléknévképző *g*-je: *ēivikqet* (ewicheit), *šnalikqet* (snëllicheit), épúgy *tērikqet* Torheit (de a melléknév *tēriχ* < kfn. toereht), *hōelikqet* Heiligkeit, épígy a sziléziaiban is, v. ö. Weinh. Df. 84. l.: mögli-keit, freudikeit, herlikeit, ewikeit, hasonlóképen a glazi nyj.-ban v. ö. O. Pautsch 115. §. Jegyz.; de a felsőszászban spiranst találunk, v. ö. Hausenblas 40. l.: *haç⁴l⁴χkhā + ç⁴d*.

111. §. A mit az *-ig* képző *g*-jéről mondtunk (110. §), ugyanaz áll az *-endig* melléknévképzőre nézve, mely a partic. præs.-hez járul: *brīndīχ*, *-ja kalt*, ufn. brennend, brennende Kälte (nyjk.-beli *brīn* < kfn. brennen és brinnen). Analogia útján a következő sza-vakhoz is járul e rag: *tsōrndīχ* (zornic), *grēndīχ* (grimmec), *grēndija kalt*, grimmige Kälte, *ēindīχ* einzig, einzig, gleich.

Kfn. *g* végül palatalis spiranssá lesz: *ēiχliχ* (eigentliche = tulajdonkép, csak e fordulatban használatos: *ēiχliχ²⁾ gonts*, ufn. eigentlich ganz; különben pedig *ēigntliχ*, *ēintliχ* használatos). Gut-turalis spiranst több szó hangsúlytalan szótagjában³⁾ találunk: *ertqæ* m. (ertac, v. ö. fent 39. §), *zontqæ*, *mēuntqæ*, *dēnstqæ* stb. Sonntag, Montag, Dienstag stb. és *laptqæ* Lebttag; ellenben *mētōk* (v. *-*) Mittag.

Jegyz. *l* utáni *g* kivételesen dentalissá lett: *falt* (vélge, Rad-felge, többese *faldŋ*).

¹⁾ A leibiczi nyj.-ban megmaradt a *g* az utóbbiakban, v. ö. Lumtzer 93. és 114. §: *braedign*, u. o. 109. §: *prēydygn*, u. o. 176. §: *bærgof*, ufn. bergauf.

²⁾ Hasonlóképp a felsőszászban, v. ö. C. Franke: Der obs. D. 84. §. 4.: *æiχnds* = eigens.

³⁾ Hasonlóképen a glazi nyj.-ban v. ö. O. Pautsch 114. §.

112. §. Kfn. *k*, *ek*-nak *k* felel meg (*klukə* szóban is < kfn. klucke, ufn. Glucke), sőt szó elejére kerül, a hol etymologiailag nincs is helyén: *kr̥izl̥n* (rekedtnék lenni, kfn. rüchelen); ellenben kiesik a *k* ez idegen szóban: *špētāk̥l̥* Spektakel.

Néhány szóban megmaradt a ny. germ. *k*, mely elkerülte a Lautverschiebungot: *kl̥qskə* ügyetlen ember (v. ö. Schill. Lübb. II. 474.: klaske = Stück Lappen, Flicker), l. még Lumtzer 115. §: *št̥irkə* üsző < aln. starke, stärke stb. és u. o.: kfn. szóvégi gutturalis explosivának kivételes spirans megfelelését.

1. Jegyz. *k* assimilálódott előtte álló *l*, *r*-hez: *f̥rval̥n* (wēlken, ufn. verwelken), *v̥āršt* (wērkstat).

2. Jegyz. Néha *k* váltakozik *kv*-vel, v. ö. fent 32. §. 1. Jegyz.: *kv̥ēt*, *undrk̥ētiz*, *k̥ēt̥l̥*.

3. Jegyz. Néha *g* lép *k* helyébe: *g̥entf̥rt* (kampfert, gaffer = ufn. pf[ny. germ. p] > *t̥f*, v. ö. fent 107. §), *bogant̥š* (magy. bakancs).

3. Dentalisok.

113. §. Kfn. *d*-nek media felel meg, csak szó végén *t*: *dr̥eūšl̥* (dröschel, rigó), *dr̥éut* (drat), *undrt̥āniz* (undertānic), *l̥ent* (linde).

Jegyz. Az *er*- előraggal (kfn. *er*-, *der*-) összetett igék mind általánosították a *d*-t, pl. *d̥rts̥irn* erzürnen.

114. §. Szókezdő kfn. *d*-nek gyakran *t* felel meg: *t̥q̥x* (dach), *t̥it̥riz* (dieterich, Dietrich, álkules), *trao̥šl̥** (dröschel, felesleges ránczok a ruhán), *tomo̥šk̥adzoet* Damastseide (Damaskusból), *top̥l̥t* doppelt, *taos* (ász a kártyában, < ófn. dūs, kfn. dūs, tūs); azonkívül Lumtzer 116. § szerint: *taof̥l̥* Fassdaube, *t̥q̥ešl̥* (dihsel, Deichsel), *tuk̥ōt̥n* Dudakaton, *ant̥l̥iz* endeclich), *z̥q̥et̥l̥* (sidel, sidelin).

Jegyz. Főleg *l*, *r* után álló dentalis media váltakozik gutturalis mediával, sőt néha végleg az utóbbi állandósult: *of̥b̥ir̥g̥n*, *of̥b̥ird̥n* aufbürden, *gul̥g̥n* Gulden; azonkívül *b̥ēug̥n* és *b̥ēud̥n* (boge, Bogen), pl. *ḁ b̥ēud̥n pop̥ir* egy ív papiros; *f̥id̥ls̥b̥ēud̥n* vagy *f̥id̥ls̥b̥ēug̥n* (videlboge).

115. §. *nd* assimilálódott *n*-né: *g̥am̥ēin* (gemeinde), *h̥enar* (hinder, ufn. hinten), *š̥ron* (schrunde, repedés a bőrön), *l̥en* (lende,

*) A leibiczi nyj.-ban ezekben megmaradt a *d*, v. ö. Lumtzer 121. §. 4.: *dax*, *d̥it̥ryz*, *dr̥æušl̥*.

Lende), azonkívül l. Lumtzer 116. §. — Következő *n*-hez assimilálódott a *d*: *ōpšan*, *šan* (schenden, megszégyeníteni), *tsqen* s ritkábban *tsqedn*, ufn. es sei denn, *mən* vagy *mēdn* mit dem; *d* kiesik *r* után: *ōrn* (ordenen), *ōrnok* (ordenunge), továbbá *iz vār*, *bīr vār*, *īr vār*, *dī vār* és *govōrn* = ufn. ich werde, wir werden, ihr werdet, werden, geworden; előtte álló *l*-hez alkalmazkodott a *d*: *mēl* mild.

1. Jegyz. A névelőnek a névszóval való egybeolvadása folytán jutott szókezdő *d*-hez *drābatš* < *dṛ rabaš* verekedő gyerek, v. ö. Lumtzer 39. §: *rabaš*.

2. Jegyz. *gabqetr* az egyes számból, t. i. *gabqet*-ből (középn. gebūde, Gebäude) vette át a többesbe is a *t*-t; épígy *gavantr* < egyes számú *govqnt* (anewende).

116. §. Kfn. *t*-nek szó közepén magánhangzók és *l* után media felel meg: *bqedl* (biutel), *lqedn* (liuten, den Leuten), *šqedr* (kfn. schīter, ufn. Scheite [többes]), *šēidl*_n (scheitelen = haját elválasztani), *knād*_n (kneten), *komidāt* Komitat, *mqdrōts* (matraz); de *t* marad: *hitn* (hüeten), *štroetn* (striten).

1. Jegyz. *štēit*-ből (stete, Städte) a több. dat.-ba is behatolt a *t*: *štēitn* (a leibniczi nyj.-ban v. ö. Lumtzer 117. §: *štēydn*); ellenben media állandósult *r* után: *vīrdl*, *vīral* (wirtel).

2. Jegyz. Kettős *tt* szóközépen *t*-nek marad: *pētr* (bitter), *vatn* (wetten) stb.; de *d*-vé lett: *brādṛ* Bretter, *šōdṛ* Schotter, *k*-vá lett: *štokr*_n stottern.

117. §. Szókezdő és szóvégi, úgyszintén szóközépi consonan-sok után álló *t* megmarad *t*-nek: *tolmatš* (tolmetsche), *tiχtn* (tihten), ebből *tiχrn* gondolkodni, *tēult*^{*} (tolde).

118. §. Kfn. *t* kiesését (főleg Szalókon kfn. *schaf*t, ófn. *scap* képzőben is) l. Lumtzer 119. §: *hēip* Haupt stb., Lumtzer 120. §-ban pedig l. a szóvégi *l*, *r*, *s*, *χ*, *n*, *n*, *m*-nek *t*-vel való megtoldását, melyre nézve a leibiczi nyj.-tól eltérő következő szavakat idézem még: *gēist*^{**} (gaus, goufse, marok), *voetršt* weiter, *tēudṛt* (toter Dotter), *tēudṛtblūm* Dotterblume, *qšṛt* lúgba főtt hamu, *zaorompṛt*

^{*}) A leibiczi nyj.-ban *d*-vel, v. ö. Lumtzer 118. §. Jegyz.: *dēult*.

^{**}) A leibiczi nyj.-ban l. Lumtzer 72. §: *gāys*, u. o. 121. §. 3.: *vaetrš*, u. o. 61. §: *aeortāudṛ*, u. o. 129. §. 5. Jegyz.: *ašṛ*, u. o. 139. §: *zaorompā*.

(ampfer, Sauerampfer, sóska), *tūbrtréus* Tuberoze, *méitš* folyós ürülék, ellenben *méiš* (meisch, ufn. Meische), *flukst* (vluges), *gastrnt* (gästern), *qnkrt* (anker), *dōstolbm* deshalb (Weinh. Df. 72. l.: dastholwe).

Szabályszerűen megőrzött szóvégi *t*-re vonatkozólag pl. *hezt*, germ. hōhida, Höhe stb., l. Lumtzer 120. §.

1. Jegyz. *tsixty* (ziehen és zihen, félénken elsietni) igében a præs. egyes 3. személyéből általánosult a *t*, szintúgy *aosb̄ex̄tn*¹⁾ (átmedvesíteni, biuchen).

119. §. Szókezdő *š*, *s*, *r* elé gyakran lép *t*: *tšaod̄n* (aln. schuddern, ufn. schaudern), *tšakm̄n* (tarka ló < kfn. schecke), *gatšaklt* (schëckeht, ufn. gescheckt), *tšapūd̄l* női ruha ránczos kidudorodása, v. ö. Schmell. II. 436. Schapo'l < franczia le jabot = madár begye), *tšapūd̄ltaobm̄* golyvásgalambok, *tšqln* (schallen), *tsiməl̄rn*, úfn. simulieren, *trēutsn* (rätsalen, talányt fejteni), *tsvōr* vagy *svōr*, *esvōr*, *esvōr*, ufn. ist es wahr; *tšonkn*²⁾ (schunke, magy. sonka).

1. Jegyz. Szókezdő *tw*-nek *tf* és *f* közt ingadozó ejtését l. Lumtzer 120. §. 1. Jegyz.

2. Jegyz. Az *l* gutturalis ejtése okozza, hogy kfn. *t* néha *k*-vá válik: *f̄rtsārkl̄n* (verzerten, ufn. verzärteln), úgyszintén *ḡrkl̄* Gürtel.

III. Spiransok.

1. Kfn. *s* (*ss*), *z* (*zz*).

120. §. Vocalisok előtt álló szókezdő *s*-nek, szóközépi zönghangok közti *s*-nek *z* felel meg, szó végén *s*; kfn. *z*, *zz*-nek azonban kivéve *aosz̄r* (ûzer) és *štraosz̄n* (nyjk.-beli *štraos* többese < kfn. strúz, Strauss) és kicsinyítője *štr̄qez̄r̄zn*³⁾ Sträusschen mindig zöngétlen spirans *s* felel meg. A szókezdő *sl*, *sm*, *sn*, *sp*, *st*, *sw*-beli régi *s* *š*-nek hangzik. A *hs*-ből keletkezett *s* zöngétlen marad, v. ö. lent 125. §; szintúgy a régi *sk* (kfn. sch)-ból lett *š*. Régi *ss* egyszerűsödik *s*-sé.

¹⁾ A leibiczi nyj.-ban l. Lumtzer 69. §: *aosbaex̄n*.

²⁾ A leibiczi nyj.-ban l. Lumtzer 131. §: *šonkn*.

³⁾ A leibiczi nyj.-ban *štraosn*, *štraesr̄zn*, v. ö. Lumtzer 143. §.

1. *zen* (singen), *blēuzn* (bläsen), *gəns* (gans); de zöngétlen *s : sukmən** (szláv *sukman*, bő kabát).

2. *nəs* (naz), *gəs* (gazze), *bəesn* (bízen), *vosr* (wazzer).

3. *šmənt* (smant, tejszín), *šməesn* (smízen).

4. *gəves* (gewis, -ss-).

121. §. Néha *s*-nek *ts* felel meg: *tsipleksrōtə* (simplex rota, labda-játék neve), *tsakərēit* ufn. Sekret, árnyékszék; főleg tulajdonnevekben: *tsōns* Sandecz városa; *tsankirtnr* Szentgírgner, *tsīrak* Szírak családnevek, azonkívül Lumtzer 121. § szerint *frōnts* Kleiderfranse, *entslt* (inselt, inslit faggú).

122. §. Kfn. *z*-vel (szóközépen *tz*-vel) jelölt hangnak nyjk.-ban *ts* felel meg: *tson* (zunge), *krōts* (kratze, kapa).

Jegyz. *ts* azonban így is keletkezik, hogy az ige végső *t*-je összeolvad az utána következő 3. személyű névmás *s*-ével: *frēkts* fragt es, *šmakts* schmeckt es.

123. §. Kfn. *z* (*tz*)-nek *tš* is felel meg: *téutš* (tatze, Tatze), *tsūkotsn* pokróczczal vagy lepedővel befedni < ufn. Kotzen.

1. Jegyz. *sch* néha zöngéssé válik szóközépen: *hūžln* huscheln, hintázni, *mōžəbōrt* (zuzmó, kis gyermek, tkp. Mózes szakállá, v. ö. Kluge 263. l. Mosche = Mózes), *krōžə* gyakori gúnynév Nagy-Szalókon (nyjk.-beli *krūs* < kfn. grūz mellékalakja).

2. Kfn. *f*, *v*.

124. §. Nyjk.-ban nem esett egybe a kfn. *f* (= germ. *p*) a kfn. *f*, *v* (= germ. *f*)-vel. Az előbbi zöngétlen spiransnak, t. i. *f*-nek marad, pl. *šqfn* (gót gaskapjan), *verfn* (gót wairpan, úfn. werfen), *grqefn* (gót greipan).

Kfn. *f*, *v* (germ. *f*)-nek szó elején *f* felel meg, szóközépen zöngék közt szórványosan *v* (kfn. *v*), túlnyomólag azonban *b*, s azért szó végén *p*; máskülönben *f*, pl. *fārkl* (verkel), *flēkn* (vlicken), *loft* (luft), *qf* Affe, v. ö. még Lumtzer 122. §: *fēmbə* (finf), *gēib* Geifer, *tqēbl* (tiuvel, Teufel), *švābl* (swēvel, swēbel), *švāblxn* kénés gyufa) *hēup* (hof) stb.

Kfn. *f*, *v*-nek szóközépi kivételes *p* (*b*) megfelelését illetőleg 1. Lumtzer 122. §-ban: *vqspvr* was für (= was für ein), *borps* barfuss.

*) A leibiczi nyj.-ban *ts*-vel v.ö. Lumtzer 121. §. *gqnts*, *tsukman*.

3. Kfn. *h*, *ch*.

125. §. Kfn. *h* mindenütt kiesett, kivéve szó elején és a *ht*, *hs* kapcsolatokban. Utóbbi kapcsolatban explosiva lett, mint az ufn. irod. nyelvben pl. *prōksn* (hangosan beszélni < kfn. brohseln), *vēksn* (wihsen), *biks* (bühse), *fuks* (vuhs), *vōeksl* (wihsel), *vēkst* wächst; nyújtott hangzóval: *āks* (ebse, Achse), *vāksl* (wēhsel), *vāksln* wechseln, *vōks* (wahs), *vōksn* (wahsen), *lōks* (lahs, Lachs).

Kfn. *ch*-nak palatalis vocalisok után *χ* felel meg, gutturalisok után *x*: *šliχt* (slihte, tisztás, sík terület az erdőben), *durⁱχ* durch, *nōxt* (naht).

1. Jegyz. *h* váltakozik *j*-vel e szóban *bajus*, *bahus* magy. bajusz.

2. Jegyz. *hār* a kfn. *ēr* mellékalakjából *hēr*-ből fejlődött, szó elején találunk hehezetet e szóban *harest* Arrest.

3. Jegyz. *ch* váltakozik *f*-el: *šēuxerix*, *šēufarix* (v. ö. fent 66 §), *lēuxtr*, *klēuftr* (lächter, kläfter, Klafter, öl).

4. Jegyz. *ch*, *h* assimilálódott utána következő *s*-hez: *toeszoefn* (v. ö. fent 57. §. 1. Jegyz.), *buštōp* (buochstabe), *drēsln* (drähseln), *toesl* (dihsel, Deichsel); *f*-hez: *raofonk* Rauchfang.

Megjegyzések a mássalhangzók változásaihoz.

Azon eltérésekhez képest, melyeket a magánhangzóváltozások tekintetében találtunk a mi nyjk. és a leibiczi nyj. közt (v. ö. fent 28. s k. l.) a mássalhangzórendszerben mutatkozó eltérések jelentéktelenebbek. E különbségek rendszerint abban állnak, hogy egyes a mássalhangzórendszerre vonatkozó hangtörvények érvénye több szóra terjed ki a mi nyjk.-ban mint a leibiczi nyj.-ban. Így a *χ* előtt néhány oly szóban is fejlődött az ⁱ svarabhakti, melyek a leibiczi nyj.-ban nélkülözik azt (93. §); *ig* képző *g*-je néhány oly szó belsejében is zöngés spiranssá, azaz *j*-vé válik, mely szavakban megtartotta a leibiczi nyj. a *g*-t (110. §); épúgy a szókezdő *d*-nek *t*-vé válása valamivel jobban terjedt el a mi nyjk.-ban mint a leibiczi nyj. (114. §). Eltekintve a schaft képzőbeli *t* elhagyásától (főleg Nagy-Szalókon 118. §) általában még jobban szereti nyjk. mint a leibiczi nyj. bizonyos szavak végét *t*-vel megtoldani (118. §); azonkívül szókezdő ny. germ. *p* (ufn. *pf*)-nek *tf*-ként való ejtése (a rendes *f* ejtésen kívül v. ö. 107. §) nemcsak öreg embereknél gyakori, mint

a leibiczi nyj.-ban (v. ö. Lumtzer 111. §), hanem a fiatal nemzedék-nél is egész közönséges; ép így áll a dolog az *s*-nek *ts*-ként való ejtésével (121. §); végre a *ch*-nak *f*-el való váltakozását a *šéuxərix*, *šéufərix* szóban (125. §. 3. Jegyz.) úgy látszik csak nyjk. ismeri.

III. ALAKTAN.

A) A főnevek ragozása.

126. §. A főnevek egyrészt nemük szerint, másrészt a többes képzése szerint csoportosíthatók.

Nyjk.-ban azonban az egyes genitivus ragja kivétel nélkül mindig *-s*, úgyhogy az egyes szám mindig az erős ragozást követi, a miért is nyjk.-ban gyenge főnévragozás nincs is. *)

I. Hímneműek.

127. §. A kfn. gyenge ragozás nyomai főleg abban mutatkoznak, hogy az *-en* rag, mely a függő esetekhez szabályszerűen járul, az egyes nominativusba is behatolt, pl. *oksən*; de a genitivusi *-en* raghoz azonkívül az erős ragozású gen. *-s* ragja járul, miért is e csoport ragozását kfn. szempontból vegyesnek kell neveznünk. Azért a hímnemű főneveket felosztom 1. erősekre — melyek az egyes gen.-t *-es* raggal képezik, a többest *-er* raggal vagy rag nélkül — és 2. vegyesekre, melyek az összes esetekben (tehát az egyes nom.-ban is és az egész többesben) *-en* végzettel bírnak és az egyes gen.-ban azonkívül *-s* ragot vesznek fel.

Az erős ragozás a többes képzése szerint ismét kétfelé osztható: *a)* a többes szám ragtalan, *b)* a többes szám *-er* végzettel képeztetik. A régi többeli különbségek megszűntével egyedül az umlaut különbözteti meg a többest az egyestől.

*) Tudtommal ugyanolyan a ragozás a leibiczi nyj.-ban is, Lumtzer azonban a genitivus *-s* ragját a gyenge hímneműeknél (v. ö. Lumtzer 130. §) és a gyenge nőneműeknél (v. ö. Lumtzer 134. §) nem jelöli meg.

1. Erős hímneműek.

128. §. a) Végzet nélküli többes:

Egyes		Többes	
N. D. A.	<i>hunt, qpl, fęnr</i>	N. G. A.	<i>hint, apl, fęnr</i>
G.	<i>hunts, qpls, fęnrs</i>	D.	<i>hindn, apln, fęnrn</i>

b) -er képzésű többes:

Egyes		Többes	
N. D. A.	<i>štėin, dōrn</i>	N. G. A.	<i>štėinr, dęrnr</i>
G.	<i>štėins, dōrns</i>	D.	<i>štėinrn, dęnrn</i>

Az ufn.-tól eltérőleg -er végzettel képezik a többest a Lumtzer 129. §. 1. Jegyz.-ben említettek: *hōlm* (halm) — *halmr, dōrm* (darm) — *dęrmr, hōls* (hals) — *halzr, hundsft* (= Schlaumeier) — *hundsvitr, s* azonkívül még *baox* (bûch) — *bęęzr*.

Az erős hímneműekre nézve egyébként ugyanaz áll, a mit Lumtzer 129. § jegyzeteiben mond annak a megtoldásával (Lumtzer 6. Jegyz.-hez), hogy a leibiczi *špronks* nyjk.-ban a rendes alakot mutatja tehát: *špronk* és hogy a Lumtzer 7. Jegyz.-ben felsorolt szavak nyjk.-ban a vegyes ragozáshoz tartoznak.

2. Vegyes hímneműek.

129. §. Ezeknél két osztályt találunk a szerint, a mint a többest umlauttal képezik vagy a nélkül. Ragbeli -en elmarad többeli *m, n, v* után (de *nk* után nem), ez esetben az umlaut szolgál a többesnek az egyestől való megkülönböztetésére.

a) Umlaut nélküli többes:

	Egyes	Többes
N. D. A.	<i>oksę</i>	} <i>oksę</i>
G.	<i>oksęs</i>	

b) Umlauttal képezett többes:

	Egyes	Többes
N. D. A.	<i>gōrtę</i>	} <i>gārtę</i>
G.	<i>gōrtęs</i>	

Eltekintve az egyes genitivusbeli *s* ragtól, mely az erős hímneműektől a vegyes ragozásba is behatolt, abban tér el nyjk. a

leibiczitől, hogy az egyes gen.-beli *-en* rag kiesik e szavakban: *grēuf* (grāve), *fīršt* (ufn. Fürst és Dachfirst), *drqx* (trache), *porš* (ufn. Bursche), s hogy az *-en* rag nemcsak a gen.-ban marad el, hanem az egyes nom.-ba se hatolt be a következő szavakban: *hōs* (hase), *bēut* (bote), *šōt* (schade).*) Egyébként Lumtzer 130—133. §-aira utalok.

II. Nőneműek.

130. §. Mint a vegyes hímneműek, úgy a nőneműek ragozása is abban tér el a Lumtzer 134. §-beli paradigmától, hogy az egyes gen.-ban szintén *s* ragot vesznek fel. Az *i*-tövek erősen ragoztatnak, a többiek vegyesen.

a) Erős nőneműek:

	Egyes		Többes
N. D. A.	<i>hont, kŭ</i>	N. G. A.	<i>hant, kī</i>
G.	<i>honts, kūs</i>	D.	<i>handŋ, han, kīn</i>

b) Vegyes nőneműek:

	Egyes	Többes
N. D. A.	<i>tīr, géup</i>	} <i>tīrn, géubŋ</i>
G.	<i>tīrs, géups</i>	

A többest *-en* végzettel képezik (a leibiczi nyj.-tól és az ufn. irod. nyelvtől eltérőleg): *faost* (fűst) és *zao* (sű)**) tehát: *faostŋ*, *zaon*; ellenben *néut* (nôt) és *krqft* (kraft) erős többest képeznek, tehát: *nēit*, *kraft* (v. ö. Lumtzer 136. §: *nēut* — *nēytŋ*, *kraft* — *krēftŋ*).

Jegyz. Nyjk.-ban a *mutr* = anya szónak erős többesén kívül

*) V. ö. előbbiekre nézve Lumtzer 130. §; utóbbiakra nézve e leibiczi alakokat: *hōzn* (Lumtzer 131. §), *bēutŋ* (Lumtzer 107. §), *šōdŋ*.

**) V. ö. Lumtzer 137. §: *faost* — *foyst*; *zao* — *zoy*.

(mitr) gyenge többese is fordul néha elő, t. i. *mutrn* ugyane jelentéssel; épígy a sziléziai nyj.-ban (v. ö. Weinh. Df. 132. l.).

A nőneműeket illetőleg l. bővebbet Lumtzer 134—139. §.

III. Semlegesek.

131. §. a) Erős semlegesek:

	Egyes		Többes
N. D. A.	<i>vort</i> (wort), <i>lqm</i>	N. G. A.	<i>vertr</i> , <i>lamr</i>
G.	<i>vorts</i> , <i>lqms</i>	D.	<i>vērtrn</i> , <i>lamrn</i>

b) Vegyes ragozás:

	Egyes		Többes
N. D. A.	<i>ēuk</i> , <i>ōr</i> , <i>vqn</i>	}	<i>ēugn</i> , <i>ōrn</i> , <i>vqn</i>
G.	<i>ēuks</i> , <i>ōrs</i> , <i>vqns</i>		

-er képzésű többese van az ufn.-tól eltérőleg a következőknek (a Lumtzer 142. §-belieken kívül): *gabqet* (ufn. Gebäude) — *gabqetr*; *ant* (ufn. Ende) — *antr*; *gabirk* (ufn. Gebirge) — *gebirgr*; *komidāt* ufn. Komitat) — *komidātr*. Bővebbet a semlegesekről l. Lumtzer (40—145. §.

IV. A tulajdonnevek ragozása.

132. §. A tulajdonnevek erősen ragoztatnak, s rendesen névelővel használatosak, épígy az appellativumoknak használt keresztnemek is, pl. *dr kraos* = Krausz, *dr jakə* = ufn. Jakob. A praepositíós kapcsolatokban a leibiczi nyj. használta gyenge ragozás (pl. *tsu jakop šoltsn*, v. ö. Lumtzer 147. §) nyjk.-ban ismeretlen.

B) A melléknevek ragozása.

133. §. A régi többeli különbségek elenyésztek ugyan, de azért az erős és gyenge ragozás megvan még. A határozott névelő után gyengén ragoztatnak a melléknevek, pl. *dr qltə fōtr*, ufn. der Altvater, nagyapa. A határozatlan névelő után erősen ragoztatnak a melléknevek, csak a semleges marad ragozatlanul, pl. *a grūsyr bēum*, *a šéina frā*, *a noe masr* = ufn. ein grosser Baum, eine schöne

Frau, ein neues Messer. A személy- és birtokos névmások után az egyes számban erős, a többesben azonban az acc. kivételével gyenge ragozás áll. — Nyjk.-nak azon főszabálya alól, hogy többeli *m*, *n*, *v*, után (de *vk* után nem) az *-en* rag elesik, gyakran kivételt képeznek a melléknevek, a mennyiben az *en* rag megmarad, pl. *aozn klēin top* = aus dem kleinen Topf.

I. Erős ragozás.

	Hímn.	Egyes Sempl.	Nőn.	Többes
N.	<i>blēndr</i>	<i>blēnt, blēnts</i>	<i>blēnda</i>	N. <i>blēnda</i>
G.		<i>blēndŋ</i>	<i>blēndr</i>	G. <i>blēndr</i>
D.		<i>blēndŋ</i>	<i>blēndr</i>	D. <i>blēndŋ</i>
A.	<i>blēndŋ</i>	<i>blēnt, blēnts</i>	<i>blēnda</i> *)	A. <i>blēnda</i>

Bővebbet l. Lumtzer 148—151. §.

II. Fokozás.

134. §. A középfok képzője *-ar*, a felsőfoké *-st*. Mindkettőt erősen és gyengén ragozzák; umlaut körülbelül ugyanakkor áll be mint az ufn.-ben, pl.

a) Umlaut nélkül: *laot* — *laotr* — *laotst* = ufn. laut . . .

b) Umlauttal: *lōnk* — *lōnr* — *lōnst* = ufn. lang . . .

A körülírt fokozásról, a tőhangzó rövidüléséről a közép- és felsőfokban, az alapfok helyettesítéséről szólnak Lumtzer 152—154. §§.

C) A névmások ragozása.

135. §. A névmásoknak hangsúlytalan alakjai is fejlődtek ki, melyek az ige után használatosak, míg a főalakokat ott használják, hol nyomaték van rajtuk.

*) A leibiczi *blēnds* (v. ö. Lumtzer 150. §. egyes nőn. acc.) sajtóhiba.

a) Személynévmások ragozása.

Egyes:	I. személy	II. személy	III. személy		
			Hímn.	Seml.	Nőn.
N. <i>ix</i>		<i>dū, du, stā*</i>	<i>hār, ar, ar</i>	<i>s</i>	<i>zə</i>
G. <i>mōenr, mōens</i>		<i>dōenr, dōens</i>	—	—	—
D. <i>mīr, mīr, mīr</i>		<i>dīr, dīr, dīr</i>	<i>nən</i>	<i>nən</i>	<i>ər</i>
A. <i>mīχ</i>		<i>dīχ</i>	<i>nən</i>	<i>s</i>	<i>zə</i>

Többes:

N. <i>bīr, bīr, bīr</i>	<i>īr, īr, dī*</i>	<i>zə</i>	<i>zī</i>
G. <i>unzr</i>	<i>ōe-er, ōer</i>	<i>īrer</i>	<i>īnəns</i>
D. <i>uns (zīχ)</i>	<i>ōeχ</i>	<i>nən</i>	<i>īnən</i>
A. <i>uns (zīχ)</i>	<i>ōeχ</i>	<i>zə</i>	<i>īnən</i>

A III. személyű névmás többesének második sora az udvariaskodásnál használt névmás ragozását tünteti fel. Az ufn.-től és a leibciztől eltérőleg az acc.-ban is általánosította nyjk. a dativusi alakot. pl. *bīr vān īnən bəzuxr* = ufn. wir werden Sie besuchen.

b) Vonatkozó névmások.

136. §. Az ufn. kérdő névmás «wer, was» szerepel vonatkozó névmásnak is; az ufn. «der, die, das» és «welcher, —e, —s» hiányzanak nyjk.-ban.

vār (G. *vāns*, D. *vān*, A. *vān*) csak személyekről, *vōs* csak semlegesekről használatos; a személynévmással kapcsolatban azonban személyekről is mondják a *vōs*-t: *ix vōs ix* = én, a ki; *dū vōstə* = te, a ki; *dār vōzər* = ő, a ki; *bīr vōshī* = mi, a kik; *īr vōstər* = ti, a kik; *dī vōsən zə* = ők, a kik. — Tehát minden személynek van a saját relativuma. A 3-ik személyű relativum ragozása a következő:

	Hímn.	Seml.	Nőn.		Többes:
Egyes:				N.	<i>vōsə</i>
N.	<i>vōzər</i>	<i>vōsəs</i>	<i>vōsə</i>	G.	<i>vōsəns</i>
G.	<i>vōsəns</i>	<i>vōsəns</i>	<i>vōzīrs</i>	D.	<i>vōs nən</i>
D.	<i>vōs nən</i>	<i>vōs nən</i>	<i>vōzər</i>	A.	<i>vōsə</i>
A.	<i>vōs nən</i>	<i>vōsəs</i>	<i>vōsə</i>		

*) *stə* tkp. az igék egyes 2. személyének a ragja (< közép.-ste), mely az ige végzetének és a névmásnak hibás elválásztásából keletkezett, v. ö. Lumtzer 157. §, 190. § és 191. §. Épígy a többes 2. személy *dīr*.

c) Mutató névmások.

137. §.

	Hímn.	Seml.	Nőn.
Egyes N.	<u>dār — d̄r</u>	<u>dōs — dos — s</u>	dī — dī
G.	<u>dāns — dans</u>		dār — d̄r
D.	dān — en — an — n		dār — d̄r
A.	dān — en — an — n, dōs — dos — s		dī — dī

Többes N. A.	dī — dī
G.	dāns — dans
D.	dān — en — an — n

A hangsúlyos alakok mutató névmásnak szerepelnek, a gyengültek névelőnek, utóbbiak közül -n csak enklisisben szerepel, pl. *mēn, fōtr* = ufn. mit dem Vater. Egyedül a névelő különbözteti meg a főneveknek alakilag kiegyenlítődött eseteit, pl.:

Egyes	N.	d̄r hīrt	d̄r pālā (Paul)
	G.	— hīrts	— pālās
	D. A.	en hīrt	en pālā
Többes	N.	dī hīrt̄n	
	G.	— hīrt̄ns	
	D. A.	en hīrt̄n	

d) Birtokos névmások.

138. §. Ezek a következők: *mōen*, —*a*, —, *dōen*, —*a*, — stb. s úgy ragoztatnak mint a melléknevek, pl.:

	Hímn.	Seml.	Nőn.	
Egyes N.	<u>mōen (mōenār)</u>	<u>mōen (mōens)</u>	<u>mōenā</u>	Többes <i>mōenā</i>
G.	<i>mōen</i>		<i>mōenār</i>	<i>mōenār</i>
D.	<i>mōen</i>		<i>mōenār</i>	<i>mōen</i>
A. <i>mōen</i>		<i>mōen (mōens)</i>	<i>mōenā</i>	<i>mōenā</i>

e) Kérdő névmások.

139. §. Ezek a következők: *vār*, *vōs* (kfn. wer, waz), *vet̄r* (kfn. wietāner-ből összevonva) és *vū* (kfn. wā helyhatározóból). A két előbbinek a ragozása a következő:

	Himn.	Seml.		Himn.	Seml.	Nőn.
Egyes N.	<u>vār, fār, vār</u>	<u>vōs, vōs</u>	Egyes N.	<u>vētr</u>	<u>vēts</u>	<u>vēta</u>
G.	<u>vāns, vāns</u>		G.	<u>vētns</u>		<u>vētr</u>
D. A.	<u>vāns, vān</u>	<u>vōs, vōs</u>	D.	<u>vētn</u>		<u>vētr</u>
Instr.	—	<u>vī, vī</u>	A.	<u>vētn</u>	<u>vēts</u>	<u>vēta</u>
			Többes N. A.	<u>vēta</u>		
			G. D.	<u>vētn</u>		

f) Határozatlan névmások.

140. §. *éinar*, —*a*, —*s* = ufn. ein ragozása a következő:

	Himn.	Seml.	Nőn.
Egyes N.	<u>éinar, a</u>	<u>éins, a</u>	<u>éina, a</u>
G.	<u>éins, a</u>		<u>éinar, a, ar</u>
D.	<u>éin, a, an</u>		<u>éinar, a, ar</u>
A.	<u>éin, a</u>	<u>an, éins, a</u>	<u>éina, a</u>

A gyengült alakok határozatlan névelőnek szerepelnek, pl. *aoz an štql* = aus einem Stalle; *nēu ar vōel* = nach einer Weile; *vāgn ar hōlp mel'z* = wegen einer Halbe Milch; *ar gutn mutrs flixt* = einer guten Mutters Pflicht.

Ide tartoznak még *a*, *vār*, *vōs* összetétele: *neχéin*, —*ar*, —*a*, —*s* = ufn. nichtein; *erantéin*, —*ar*, —*a*, —*s* = irgendein; *unzæréinar*, —*a*, —*s* = un-sereiner; *kéin*, —*ar*, —*a*, —*s* = kein; *avār*, *avōs* (ettewer, ettewaz); *apōr* (indecl.) = ein paar (= einige); *zoevār*, *zoevōs* = sei wer, sei was; *hōldrōs*, *holtvōs* = halte was (von ihm); *erantavōs* (iergen) = irgend etwas, so manches. — Ide valók még: *monztr*, —*a*, —*s* = mancher; *jēt*, *jēdr*, *jēda*, *jēts* (többsé *qla* = alle); *jētvādr* (kfn. ietweder); *avqspr*, *avqsparā*, *avqsprā* (vagy kettős raggal: *vōsparar*); *zet*, —*ar*, —*a*, —*s* < kfn. sôtāner; *avār qndrš*, *avōs qndrš* (*qndar*, —*ar*, —*a*, —*š* genitivusa); «einander» összetételei: *metanqnt*, *metanqndr*, *fōnanqnt*, *fōnanqndr* stb. = mit einander, von einander; *zalbr* (ragozhatatlan < kfn. selp); *mān* ufn. man, *nīmōnt* = niemand, *kéimōnt* = kein niemand, *jēmōnt* = jemand. — Bővebbet a névmásokat illetőleg l. Lumtzer 155—174. §.

D) A számnevek ragozása.

141. §. a) Sarkszámnevek: 1 *éins*, 2 *tsvēina*, *tsvūa*, *tsvā*, 3 *drōe*, —*ja*, 4 *fīra*, 5 *fēmba*, 6 *zēksa*, 7 *zībana*, 8 *qxta*, 9 *nōena*, 10 *tsāne*, 11 *elf*, —*ba*, 12 *tsvēlf*, —*ba*, 13 *droetsn*, 14 *fīrtsn*, 15 *fufitsn* stb. 20 *tsvantsiz*, 22 *tsvēiuntsvantsiz* stb. 30 *droesiz* stb.

«eins» ragozását l. 140. §.; «zwei» ragozása a következő:

	142. §. Himn.	Seml.	Nön.
N. A.	(<i>tsvĕina</i>), <i>tsvĕin</i> , <i>tsvĕi</i>	<i>tsvā</i>	(<i>tsvūā</i>), <i>tsvū</i> , <i>tsvā</i>
(G.)	(<i>tsvĕins</i> , <i>tsvans</i>)	(<i>tsvans</i>)	(<i>tsvans</i>)
G. D.	(<i>tsvĕin</i>), <i>tsvĕin</i> , <i>tsvan</i>	<i>tsvan</i> , <i>tsva</i>	(<i>tsvūn</i>), <i>tsvan</i> , <i>tsva</i>

1. Jegyz. A zárjelbe tett alakokat csak magukban (főnév nélkül) használják, pl. *bīr vōrn tsvĕina* = ketten voltunk; *dōs es tsvans* = ez kettőe.

2. Jegyz. A nyj. keleti részében (tehát Nagy-Lomniczon, s a töle keletre eső falvakban) a «zwei» hímnemű nominativusát és sokszor a dativusát is «n» nélkül ejtik.

Nyj.-ban a *tsvū*, *tsvūā* alak — mint a kfn. *zwuo* — csakis nőnemű, s ép ebben különbözik a leibiezi nyj.-tól, a hol ezen alak már a többi nemekben is általánosult, (v. ö. Lumtzer 175. §. Jegyz.).

b) Sorszámnevek: 1. *ērštā*, 2. *tsvqetā*, 3. *drētā*, 4. *fīrtā*, 5. *fēnftā*, 6. *zēkstā*, stb. 20. *tsvantsiγstā*, 100. *hundγrstā*. A sorszámnevek ragozása egyezik a melléknevekével. — Bővebbet a számnevekről l. Lumtzer 175. §.

E) Az előljárók.

143. §. Acc.-sal állanak: *em* (ófn. umbi, ufn. um), *kegŋ* = gegen, *ōnā* = ohne, *for* (ufn. vor és für helyében), *durγ* = durch, *tsu* (ze, zuo).

144. §. Dat.-t vonzanak: *met* = mit (a leibiezi nyj.-ban acc.-sal), *aos* = aus, *boe* = bei, *nābŋ* = neben, *ēubr* = ober, *zoet* = seit, *fqn* = von, *néu* = nach, *štōts*, *štqts* = statt, *laot* = gemäss.

145. §. Dat.-t és acc.-t vonzanak: *of* auf, *hēndγ* hinter, *nābŋ* neben, *en* in, *undγ* unter, *fqr* = ufn. vor és für, *tsvęšŋ*, *kvęšŋ* zwischen, *ībr* über, *undγ* = ufn. während.

146. §. Gen.-sal csak *hqlbm* és *vāgŋ* áll (ufn. halber, wegen): *męentsvāgŋ*, *dānstqlbm*, *dārnstqlbm*, *vāgŋ męenār*.

147. §. Kettős előljárók: *bis tsu*, *bis en*, *bis fqr*, továbbá ez igehatározóval «gleich» pl. *bis glqexŋ knĕn* vagy *bis glqexŋ di knĕ* = térdig (előbbi esetben dat.-sal, utóbbiban acc.-sal), *met tsu*, *met zqnftŋ* = mit sammt ihm, *fqn* — *vāgŋ* = von — wegen.

Az igazi előljárók igehatározói használatát stb. l. Lumtzer 176—181. §.

F) Az igék ragozása.

1. Általános megjegyzések.

148. §. A gyenge igeragozás nyjk.-ban az erős rovására tért hódított; bővebbet erről l. Lumtzer 187. és 188. §.

Jegyz. *šōdn* (schaden) igének erős partic. præt.-a, melyet a leibiczi nyjk.-ban használnak (v. ö. Lumtzer 188. § *gəšōdn*), nyjk.-ban ismeretlen, hanem ez nyjk.-ban *gəsqt*; szintúgy a «sein» segédige partic. præt.-a nyjk.-ban *gəvāst*, s nem — mint a leibiczi nyjk.-ban — *gəwēzn* (v. ö. Lumtzer 218. §).

149. §. Az umlaut a præs. egyes 2. és 3. személyébe és a præt. conj.-ba — a mennyiben az utóbbi megmaradt — szabályszerűen behatolt, sőt gyakran oly igéknél találjuk, melyekben az ufn. nyelv nem tünteti fel, pl. *bēkst*, *bēkt* = backst, backt stb., v. ö. Lumtzer 185. s k. §.

2. Személyragok.

150. §.

Præsens		Imperat.	
Egyes 1. —	Többes 1. — <i>n</i>	Egyes 2. —	Többes 2. — <i>t</i>
2. — <i>st</i>	2. — <i>t</i>		
3. — <i>t</i>	3. — <i>n</i>		
Infinit.		Partic.	
— <i>n</i>	partic. præs. — <i>endiχ</i> , — <i>j</i> —		
	» præt. <i>gə</i> . . . — <i>n</i> , — <i>ar</i> , — <i>a</i> , — <i>s</i>		
	» » <i>gə</i> . . . — <i>t</i> , — <i>ar</i> , — <i>a</i> , — <i>s</i>		

151. §. «e» rag mindig elesik, még a gyenge igék imperativusában is, továbbá a *d*, *t*, *st*-re végződő gyenge igék præs. egyes 2., 3. személyében és partic. præt.-ában is. Az egyes szám 2. személye —*st*-re végződik, mely Lumtzer 190. § szerint apokope útján a közép. *ste*-ből keletkezett. Az *st*-re végződő igéknél azonkívül a 2. személy —*st* ragja a tövégi *st*-vel esik egybe, pl. *du fəst*, *dʀ fəst* = ufn. du fastest, er fastet.

Jegyz. Az egyes 2. és a többes 2. és 3. személy ragjának kötőszavakhoz járulását, pl. *bistə kimst* = bis du kommst stb., l. Lumtzer 191. §. Ugyanaz az eset van e fordulatban: *vort štelt* = wartet stille.

3. Paradigmák.

152. §.

a) Erős igék: <i>drašņ</i>				b) Gyenge igék: <i>koxņ</i>			
Præs. ind. egyes	1. <i>draš</i>			Præs. ind. egyes	1. <i>kox</i>		
	2. <i>drešt</i>				2. <i>koxst</i>		
	3. <i>drešt</i>				3. <i>koxt</i>		
több.	1. <i>drašņ</i>			több.	1. <i>koxņ</i>		
	2. <i>drašt</i>				2. <i>koxt</i>		
	3. <i>drašņ</i>				3. <i>koxņ</i>		
Imperat. egyes	2. <i>dreš</i>			Imperat. egyes	2. <i>kox</i>		
több.	2. <i>drašt</i>			több.	2. <i>koxt</i>		
Partic. præs.	<i>drašņdix</i> , -j-			Partic. præs.	<i>koxņdix</i> , -j-		
Infinitivus	<i>drašņ</i>			Infinitivus	<i>koxņ</i>		
Körülírt præt.				Körülírt præt.			
egyes	1. <i>hō gādrošņ</i> stb.			egyes	1. <i>hō gākoxt</i> stb.		
Körülírt præt.				Körülírt præt.			
conj. egyes	1. <i>het</i> " " "			conj. egyes	1. <i>het</i> " " "		
Partic. præt.	<i>gādrošņ</i> , -ar, -a, -s			Partic. præt.	<i>gākoxt</i> , -ar, -a, -s		

4. Idők.

153. §. Az erős igeragozás elvesztette fősajátságát, az erős præt. képzését — az alább következő rendhagyó igék kivételével — s azonfelül is tért hódított a gyenge igeragozás (v. ö. fent 148. § és Lumtzer 187. s k. §).

154. §. Az ind. præs.-nek és imperat.-nak «tun» igével való nyomatékosítása, mely a leibiczi nyj.-ban nagyon használatos (v. ö. Lumtzer 194. §), nyjk.-ban felette ritka.

155. §. Az imperativusban gyakran kettős alakokat találunk a szerint, a mint az egyes számból vagy a többesből képezték: *hēlf*, *lās*, *nim* és *half*, *lās*, *nam*; *gā* és *gep*. Ha a tö nasalissal végződik (v. ö. 92. §), akkor az inf.-ban és az azzal azonos hangzású alakokban elesik az -en rag. A többes szám első személyében — mint a kfn.-ben — elmarad a rag, ha a személynév más közvetlenül az igére következik, pl. *zen br* = *singen wir*.

156. §. Az egyszerű præt.-ot nyjk. *hōn* = *haben* és *zoen* = *sein* segédigével való körülírással helyettesíti; a conj.-t *het* = *hätte* és *vēr* = *wäre* alakokkal képezi. A «sein» igével való körül-

írás a mozgást jelentő igéknél a rendes. A «haben»-el kapcsolt præt.-nak az infinitivusi alakhoz való alkalmazkodását — mely az ufn.-ben végbe ment können, dürfen, sollen, wollen stb. után — nyjk. époly kevésbé ismeri mint a leibiczi nyj. vagy a kfn. pl. *ix hō nən ništ zōgŋ gaderft* = ufn. ich habe ihm nichts sagen dürfen.

157. §. A futurumot «werden» segédigével (*vā, vēst, vət, vān, vāt, vān slēun* = ufn. ich werde stb. schlagen), néha «sollen»-nel írja körül nyjk. pl. *dōs zol ja dŋ tēšlŋ mōxŋ* = ezt az asztalos fogja csinálni; a præs.-et is jövő idő értelmében használják, pl. *dŋ zēkts nən nōx* = ufn. er wird es ihm noch sagen.

158. §. A passivumból csak az ind. præs.-et használják, s ezt «werden» igével képezik (*ix vār gēslōgŋ, dū verst —, vət —, vārŋ —, vārt —, vārŋ —*).

5. Igemódok.

159. §. Az imperat.-tól eltekintve csak két módja van nyjk.-nak: ind. és conj. A conj. præs. csak köszöntésekben él, pl. *geŋ gələk* = ufn. (Gott) gebe Glück stb. A conj. præs.-et legtöbbször *vold* igével (kfn. wellen præt. conj.-a) írja körül nyjk., főleg óhajtómondatokban (v. ö. Lumtzer 202. §, pl. *bir voldŋ ēux anēu kum* = wir möchten auch nachkommen), felszólító mondatokban «sollen»-nal (v. ö. Lumtzer 204. §, pl. *ix zōk nən dōx, dŋ zol mŋs fertiz mōxŋ* = ich sage ihm doch, er möge es mir fertig machen). Azonkívül használatos még a conj. præt. (156. §) és conj. perf. pass. (mely formailag plusquamperf., pl. *ix vēr gēdrošŋ vōrn*), mely mindkettő teljesen modalis functióval bír.

Az igemódok használatát l. Lumtzer 200—217. §.

A rendhagyó igék.

160. §. Az úgynevezett rendhagyó igék főleg abban különböznek a többi igéktől, hogy a legtöbb közülök vagy az egész præt.-ot, vagy legalább az ind. vagy a conj.-ban megőrizte. Az ind. præt. azonban nagyon ritkán használt alak. A rendhagyó igék a præs. egyes 3. személyében rendszeren nem vesznek fel *t* ragot.

a) Præteritopræsentiaák.

1. *véis* (weiz):

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>véis</i>
	2. <i>véist</i>
több.	1., 3. <i>véisn, vesn</i>
	2. <i>véist</i>
Præt. ind. egy.	1—3. <i>vost</i>
több.	1., 3. <i>vostn</i>
	2. <i>vost.</i>
Præt. conj.	1—3. <i>vest, vist</i>
több.	1., 3. <i>vestn, vistn</i>
	2. <i>vest, vist</i>
Imperat. egy.	2. <i>véis</i>
több.	2. <i>véist</i>
Infinit.	<i>vesn</i>
Partic. præt.	<i>gəvost.</i>

2. *téuk* (toue):

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>téuk</i>
	2. <i>téukst</i>
több.	1., 3. <i>téugn</i>
	2. <i>téukt</i>
Imperat. egy.	2. <i>téuk</i>
több.	2. <i>téukt</i>
Inf.	<i>téugn</i>
Part. præt.	<i>gətéukt.</i>

3. *kqn*:

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>kqn</i>
	2. <i>kqnst</i>
több.	1., 3. <i>kqn</i>
	2. <i>kqnt</i>
Præt. ind. egy.	1., 3. <i>kont, kunt</i>
	2. <i>konst</i>
több.	1., 3. <i>kontn</i>
	2. <i>kont</i>
Præt. conj. egy.	1., 3. <i>kint</i>
	2. <i>kinst</i>
több.	1., 3. <i>kintn</i>
	2. <i>kint</i>
Imperat. egy.	2. <i>kqn</i>
több.	2. <i>kqnt</i>
Inf.	<i>kin</i>
Part. præt.	<i>gəkint, gəkunt.</i>

4. *derf* (darf):

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>derf</i>
	2. <i>derfst</i>
több.	1., 3. <i>derfn</i>
	2. <i>derft</i>
Præt. ind. egy.	1., 3. <i>dorft, durft</i>
	2. <i>dorfst, durfst</i>
több.	1., 3. <i>dorftn, durftn</i>
	2. <i>dorft, durft</i>
Præt. conj. egy.	1., 3. <i>derft, dirft,</i>
	<i>derft</i>
	2. <i>derfst, dirfst,</i>
	<i>derfst</i>
több.	1., 3. <i>derftn, dirftn, derftn</i>
	2. <i>derft, dirft,</i>
	<i>derft</i>

Imperat. egy. 2. *derf*több. 2. *derft*

Inf.

derfn

Part. præt.

*gəderft, gədorft.*5. *zol* (sol):

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>zol</i>
	2. <i>zolst</i>
több.	1., 3. <i>zoln</i>
	2. <i>zolt</i>
Præt. ind. egy.	1., 3. <i>zolt</i>
	2. <i>zoltst</i>
több.	1., 3. <i>zoltn</i>
	2. <i>zolt</i>
Præt. conj. egy.	1., 3. <i>zilt, zəlt</i>
	2. <i>ziltst</i>
több.	1., 3. <i>zildn</i>
	2. <i>zilt</i>
Part. præt.	<i>gəzolt.</i>

6. *mōk* (mac; leibiczi myk):

Præs. ind. egy.	1., 3. <i>mōk, mēk</i>
	2. <i>mōkst stb.</i>
több.	1., 3. <i>mōgn</i>
	2. <i>mōkt.</i>

7. *mus* (muoz):Præs. ind. egy. 1., 3. *mus*2. *must*több. 1., 3. *musn*1. *must*Præt. ind. egy. 1—3. *must*több. 1., 3. *mustn*2. *must*Præt. conj. egy. 1—3. *mist*több. 1., 3. *mistn*2. *mist*Part. præt. *gamist, gamust.*b) *veln* (wellen):Præs. ind. egy. 1., 3. *vel*2. *velst*több. 1., 3. *veln*2. *velt*Præt. conj. egy. 1., 3. *volt*2. *volst*több. 1., 3. *voldn*2. *volt*Imperat. egy. 2. *vel*több. 2. *velt*Part. præt. *gævolt.*c) *tūn* (tuon):Præs. ind. egy. 1. *tū*2. *tist*3. *tit*több. 1., 3. *tūn*2. *tūt*Præt. conj. egy. 1., 3. *tet*2. *tetst*több. 1., 3. *tetn*2. *tet*Part. præt. *gætēun.*d) *gēin* (gèn):Præs. ind. egy. 1. *gēi*2. *gēist*3. *gēit*több. 1., 3. *gēin*2. *gēit*Part. præt. *gēindiz, —j—*Part. præt. *gægon, gon.*Épígy ragoztatik *stēin* (stèn).e) *zoen* (sìn):Præs. ind. egy. 1. *zoe*2. *bēst*3. *ēs*több. 1., 3. *zoen*2. *zoet*Præt. ind. egy. 1., 3. *vōr*2. *vōrst*több. 1., 3. *vōrn*2. *vōrt*Præt. conj. egy. 1., 3. *ver*2. *verst*több. 1., 3. *vern*2. *vert*Part. præt. *gævāst* (=leibiczi
gævæzn).f) *kum* (leibiczi *kom*):Præs. ind. egy. 1. *kum*2. *kimst*3. *kimt*több. 1., 3. *kum*2. *kumt*Imperat. egy. 2. *kum*több. 2. *kumt*Inf. *kum*Part. præt. *kum* (leibiczi *gækom*).g) *gān* (gēben, alem. *gēn*):Præs. ind. egy. 1. *gā*2. *gēst*3. *gēt*több. 1., 3. *gān*2. *gāt*Imperat. egy. 2. *gā, gēp*2. *gāt, gat*Part. præt. *gān* (leib. *gægān*).h) *vārn* (werden):Præs. ind. egy. 1. *vār*2. *verst*3. *vert*

több. 1., 3. <i>vārŋ</i>	több. 1., 3. <i>hōn</i>
2. <i>vārt</i>	2. <i>hōt</i>
Part. præt. <i>gəvörn.</i>	Imperat. egy. 2. <i>hō</i>
i) végül ide tartozik a gyenge ragozású <i>hōn</i> (hân):	több. 2. <i>hōt</i>
Præs. ind. egy. 1. <i>hō</i>	Part. præt. <i>gəhqt</i> (középn. gehat).
2. <i>hqt</i>	
3. <i>hqt</i>	

6. A gyenge igék.

161. §. A gyenge igék két osztályra oszlanak. Az egyikbe tartoznak azon régi *-jan* végű igék, melyek a part. præs.-et «Rückumlaut»-tal képezik; a másik osztályba az összes többi *-jan* igék és a többi gyenge igék tartoznak.

Rückumlautos igék (Lumtzer 220. §):

kfn. vüelen: *fīlŋ* — *gəfūlt*

« hoeren: *hērŋ* — *gəhōrt*

« roufen: *rēifŋ* — *gərēuft* (*gərēift* = ufn. Flachs gerauft)

« stellen: *štalŋ* — *gəstqlt*

« wenden: *van* — *gəvqnt*

« vüeren: *fīrŋ* — *gəfūrt*

« hüeten: *hitŋ* — *gəhut*

« koufen: *kēifŋ* — *gəkēuft*

« kennen: *kan* — *gəkqnt*

« nennen: *nan* — *gənqnt*

« jücken: *jekŋ* — *gəjokt*, *gejekt*

« sezzen: *zatsŋ* — *gəzqtst*

középn. brengen: *bran* — *gəbrōxt*

kfn. schetzen: *šatsŋ* — *gəšqtst*

« lesten: *lastŋ* — *gəlost* (főneve *dī lqs* = ufn. Belästigung, Plage)

« vüllen: *fēlŋ* — *gəfolt*

« zürnen: *tsīrŋ* — *gətsūrnt*

« schenden: *šan* — *gəšqnt*

« schenken: *šankŋ* — *gəšqnt*

« pflücken: *flekŋ* — *gəflokt*, *gəflekt*

« gewenen: *gəvén* — *gəvéunt*

« wünschen: *vəntsŋ* — *gəvontšt*

« schürgen: *širŋ* — *gəšūrkt*, *gəšūrkt*

kfn. smecken : *šmakn* — *gašmqkt*, *gašmakt*

„ schütten : *šitn* — *gašut*

„ rücken : *rekn* — *garokt*

„ drücken : *drekn* — *gadrokt*, *gadrekt*

„ drucken : *drokn* (ufn. liebkosen) — *gadrokt*

„ hungern : *hejrn* — *gahonrt*

„ pfenden : *fan* — *gefont*

„ rüeren : *rirn* — *garürt*

„ vürhten : *fertn* — *gafort*

„ wüchen : *vešn* — *gavošt*

„ erwürgen : *drvürgn* — *drvürk*, *drvürk*

„ gönnen : *gen* — *gagont*, *gagent*

„ züschén : *tšešn* — *gatsuš*, *gatsčšt*

Rückumlaut nélküliek :

kfn. rennen : *ron* — *garont*

„ trennen : *tron* — *gatron*

„ decken : *dakn* — *gadakt* stb.; ufn. senden nyjk.-ban ismeretlen.

Az ígéről bővebben szólnak Lumtzer 182—221. §.

IV. NYELVJÁRÁSUNK HOVÁTARTOZÁSA.

Teljes tudatában vagyok ugyan annak, mily nehéz feladat történeti és nyelvtörténeti adatok támogatása nélkül egyedül nyjk. mai hangviszonyai alapján véleményt mondani a szepesi települők eredetéről, mindazonáltal megkísértem legalább azt, hogy a nyjk.-ból kiemeljem azon nyelvi sajátosságokat, illetve hangváltozásokat, melyek az egyes német nyj.-okéival megegyeznek.

A lautverschiebungnak úgyszólván teljes keresztülhatolása (*mp*, *pp* kivételével) kizárja nyjk.-nak az alnémethez való sorozását.

Nyjk. *k ö z é p n*. jellegét következő hangtani sajátosságok teszik :

1. Kfn. *ie* és *uo* egyszerűsödése *i*-be, illetőleg *u*-ba tökéletesen ment végbe (1. fent 74. §, 76. §).

2. Vocalisok közti *h* elesik, míg a felnémetben megmarad (125. §).

3. Mint a thüringiai, felsőszász és sziléziai nyj.-okban, úgy a mi nyjk.-ban is szókezdő *p pf*-vé (illetve *tf*- vagy *f*-vé) lett (107. §); *mp* és *pp* megmaradt (106. §), s régi *d* átment *t*-be.

4. Az előszótagok a középn. alakokat tüntetik fel, így *zer*-

helyett *zur-*; *ent-* helyett *unt-* (a leibiczi nyj.-ban még *ver-* helyett középn. *vor-*, v. ö. Lumtzer 90. §; de nyjk.-ban csak *ver-*) (84. §); *er-* helyett rendesen *der-* (113. §. Jegyz.), a mi középn. és bajor sajátsága, v. ö. Kauffmann: D. Gr.³ 43. §. 4. d.

5. *m̄b* hangkapesolat *mm*-mé lett (104. §).

6. Umlautot találunk e szavakban mint a középn.-ben: *hēip* (ófn. *haubit*), *kēifn* (**kaupjan*), *kēifr*; *dr̄zēifn*, *ḡazēif* (69. §. 1. Jegyz.), *tēifn* (töufen), *r̄ēifn* (raufjan), *jekp*, *rekp*, *tsekp*, *net̄n*, *br̄ek* a megfelelő felsőnémet *u-s* alakok helyett: *jucken* stb. (v. ö. H. Paul: Mhd. Gram.⁵ 40. §. 5. Jegyz.); s viszont az umlaut elmarad e szavakban: *vutn* (wüeten, középn. *wüten*), *musn* (müezen, középn. *müzen*) (v. ö. Lumtzer 186. §), *ḡadorft*, *ḡaflokt* (középn. *gedorft*, *pflocken*, v. ö. fent 65. §).

7. Nyjk.-nak kicsinyítője a *-chen*, kisebb mértékben még a keleti frank és délnémet *-el*.

A nyugati középn.-tel szemben a *keleti középn.* nyj.-ok csoportjára utalnak bennünket nyjk. következő nyelvi jelenségei:

1. Nyjk. nem ismeri a *lautverschiebung* kivételeit, melyek a középfrank nyj. ismertető jelei, t. i. *dat*, *wat*, *dit*, *it*, *allet* = kfn. *daẏ*, *waẏ*, *diẏ*, *ēẏ*, *alleẏ*, sőt még azokat sem, melyek a déli frankban fordulnak elő, t. i. *dit*, *tuschen*, *satte*, *gesat* = kfn. *dīẏ*, *zwi-schen*, *sitzen*.

2. Az igék ind. præs. egyes 1. személyének *-en* ragja, mely a frank nyj.-ok sajátsága, hiányzik nyjk.-ban.

3. A régi *d*-nek *t* felel meg nyjk.-ban, mint a keleti frankban és a keleti középnémetben.

4. Nyjk.-ban a kfn. *hs* általában nem assimilálódik *ss*-vé — a mi pedig a középfrankban és a hesseni nyj.-ban bekövetkezik, v. ö. H. Paul: Mhd. Gram.⁵ 103. § — hanem mint az ufn. irod. nyelvben is *ks*-nek hangzik (125. §).

5. Nyjk. szóvégi törvényei elűtnek a frank nyj.-éitől és az erdélyi szásztól.

Ezek nyjk.-nak a közép- és déli frank és egyuttal az erdélyi szász nyj.-tól való azon leglényegesebb eltérései, melyek alapján Scheiner (Korr. XIX. 113—117.) Keintzellel szemben jogosan tagadta a szepesi németeknek a frankokkal és egyuttal az erdélyi szászszokkal való nyelvi rokonságát.

Mivel a mi nyjk.-hoz területileg legközelebb eső keleti kö-

zépn. nyj.-ok a *sziléziai, lausitzi*, azonkívül az *erzgebirgi* a mi nyj.-kal megegyező módon, t. i. telepítés útján keveréknyelvjárássokká alakultak és pedig a keleti frank, thüringiai, felsőszász nyelvjáráásokból, azért legezészerűbbnek találtam, hogy először is lehetőleg részletesen megállapítsam nyj.-nak ez említett újabb nyelvjáráásokhoz való viszonyát, hogy azután az így nyert alapon annál szembetünőbbekké válnak nyj. azon nyelvi sajátosságai, melyeknek megfeleléseit és eredetét e területen kívül eső vidékeken kell keresnünk vagy sajátlag szepesi fejlődés eredményének tartanunk.

Nyj. jellemző nyelvi sajátásaiból legelőbb azokat emelem ki, melyek a legkeletibb sziléziai nyj.-hoz, t. i. a bialai-hoz kapcsolódnak és részint Weinhold hasonlításai nyomán, részint saját magam megállapította adatok segítségével nyomon kísérem a nyugat felé eső többi sziléziai nyj.-okban: *Kuhländchen*, *Oppaland*, *Glaz*, tehát az úgynevezett *Sziléziai-Felföld*, (*Oberland*) területén, a hol az úgynevezett «*Gebirgsmundart*»-ot beszélik; vagy az ettől északra eső *Sziléziai Alföldön* (*Neiderland*), főleg ennek Beuten, Deutsch-Wartenberg, Primkenau, Sprottau körüli területén; azután pedig a sziléziaitól nyugatra eső többi középnyj.-ok megfeleléseire térek.

A *bialai* nyj.-sal egyeznek nyj. következő nyelvi jelenségei:

1. Kfn. $\hat{o} > \hat{e}u$, $\hat{e}u$ (53. §), a bialaiban e diphthongus még *ou*-val váltakozik (v. ö. Wan. 43. l. 24. §. 2.: o^1u^1 , e^0u^1 és Wan. 12. l.: bro^1u^1t és bre^0u^1t = ufn. Brot-nak a hangsúlylyal összefüggő váltakozását); ezen eredetibb *ou* diphthongus előfordul még a *Kuhländchen*, *Oppaland* nyj.-aiban, úgyszintén Boroszló környékén, valamint *Gryphius* műveiben. Ezen az alnémetben is előforduló hangváltozás területe Weinhold Df. 62. l. 3. szerint sok középnyj. Achen, Luxemburg, Eifel, Odenwald, Ziegenhain, Északthüringia; azonkívül *Ober-Alt mühl*, középső *Majna* és *Queich*.

2. Kfn. $\hat{a} > \hat{o}$, mely azonban csak *r* előtt és *ht* előtt maradt meg (31. §) (v. ö. Wan. 35. l. 18. §: $j\hat{o}^2r$, $w\hat{o}^2r$, $h\hat{o}^2r$ = Jahr, wahr, Haar); a sziléziai *Gebirgsdialekt*-ben azonkívül nemcsak *r* előtt találjuk e hangváltozást, hanem még egész általánosan (v. ö. Weinhold Df. 52. l. 3. és O. Pautsch 35. §), úgyszintén a *brüxiben* (v. ö. Haus. 20. l. 2.) *s* a felsőszász *Dorfdialekt*-ben (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 36. §. 1.) és egyéb felső- és középnyj.-okban. Ellen-

ben a sziléziai *Neiderland*ban kfn. $\hat{a} > au$, mely változás korán fordul elő sváb íróknál, s ma is Schwabenben és Rösle, Nab, Pegnitz körül ismeretes; a felsőlausitziban \bar{u} -vá lett (v. ö. Mich. 31. §: *wūr, hūr* = wahr, Haar).

3. Az \bar{o} -vá mélyített kfn. \hat{a} egyébként az eredeti kfn. \hat{o} -val együtt $\acute{e}u$, $\bar{e}u$ -vé diphthongizálódott nyjk.-ban (32. §); a bialaiban, a Kuhländchenben és felsőlausitziban szintén általános e diphthongizálás, de ott úgy látszik a diphthongusnak csak a hangsúlyos alakja uralkodik, t. i. *ou* (v. ö. Wan. 36. l. 19. §. 5., Mich. 29. § és Weinh. Df. 62. l. 3.; sőt a Kuhländchenben azonkívül még kfn. *u, ū* is diphthongizálódik *ou*-vá).

4. Kfn. $\hat{e} > \acute{e}i$, $\bar{e}i$ (*l, n* előtt és szó végén, v. ö. fent 45. § és Wan. 33. l. 16. §. 3.) egyuttal a sziléziai *Neiderland* fent megjelölt területén, úgyszintén a Spessart, Nab és Pegnitz vidékén (v. ö. Weinh. Df. 38. l. 5.); de se a felsőlausitziban, se a felsőszászban, se a brüxiben nem diphthongizálódik a kfn. \hat{e} .

5. Kfn. $e > \acute{e}i$, $\bar{e}i$ (46. § és Wan. 41. l. 21. §. 5.: e^oi , e^2i egyszerű cons. előtt), úgyszintén a sziléziai *Neiderland* említett területén és azonkívül az Odenwaldban (v. ö. Weinh. Df. 48. l. 4.).

6. Kfn. $\alpha > \acute{e}i$, $\bar{e}i$ (valószínűleg kfn. \hat{e} -vel való egybeesése folytán v. ö. fent 60. §. és Wan. 43. l. 25. §. 1: e^oi), ugyanúgy Luxemburgban (v. ö. Weinh. 48. l. 6.); — ellenben a többi sziléziai nyelv-járásokban (a bialain kívül), úgyszintén a felsőlausitziben (v. ö. Michel 51. §), az erzgebirgiben s néha a brüxiben (v. ö. Haus. 28. l.) \bar{i} -vé lett a kfn. α (\bar{e} közvetítésével), mely $\alpha > \bar{i}$ változás területe egyébként: a felső Majna, Pegnitz, Koblenz és Wetterau (v. ö. Weinh. Df. 43. l. 6. s k. l.).

7. Kfn. $i > e$, mely változás Wan. 31. l. szerint a sziléziaiban egész általánosan el volt terjedve (nyjk.-ban is túlnyomó, v. ö. fent 48. §) s két cons. előtt most is mindig beáll (sőt nyjk.-tól eltérőleg még r +cons. előtt is, v. ö. Wan. 30. l. 3. és Weinh. Df. 31. l. 4. és a glazi nyj.-ra vonatkozólag v. ö. O. Pautsch 41. §). A felsőszász nyj.-ban és pedig annak csak nyugati határszélén: Naumburg, Weissenfels, Wettin körül néha (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 40. §. 2.) és a lipcei nyj.-ban csak rr és — nyk.-tól eltérően — r +cons. előtt áll be mindig e változás (v. ö. Albr. 28. § és C. Franke i. m. 59. §. 1.), sőt a brüxiben csakis r +cons. előtt (v. ö. Haus. 24. l. 3.).

E hangváltozást, mely az alnémetből került a középn.-be, Weinh. Df. 31. s k. l. szerint a legtöbb középrajnai és középn. nyj. ma is ismeri, t. i. Osterland, Unterharz, a thüringiai és Rhön-nyj.-ok, Kassel, Ziegenhain, Wetterau, Rheinhessen, Rheinpfalz, Trier, Luxemburg, Koblenz, Siegerland, Bonn, Eifel, Achen, Düren, Köln. A felsőnémet nyj.-ok közül ismerik: Oberdonau, Iller, Nab, Rezat. Ellenben a felsőlausitziban, a felsőszász nagyobb részében (és talán az erzgebirgiben is) ismeretlen e hangváltozás.

8. Kfn. $\ddot{u} > e$; ez a bialai nyj.-ban általános (nyjk.-ban is túlnyomó, v. ö. fent 64. §), csak r előtt lett \ddot{u} -vé (v. ö. Wan. 45. l. 27. §. e^0 , i) (nyjk. r előtt ingadozik a gyakoribb \ddot{u} és az e , e közt, v. ö. fent 63. és 65. §), a közsziléziaiban,*) azonkívül még $r + \text{cons.}$ előtt is (v. ö. Weinh. Df. 32. l. 5.), a glazi nyj.-ban is kfn. $\ddot{u} > e$; r előtt nyílt e vagy i (v. ö. O. Pautsch 53 §); a felsőszászban — nyjk.-tól eltérően — csak $r + \text{cons.}$ előtt következik be szabályszerűen (de többnyire hangzónyújtással egybekötve, v. ö. Albr. 46. s kk. § és C. Franke: D. obs. D. 59. §. 1.), úgyszintén a brüxiben (v. ö. Haus. 24. l. 3.); — de a felsőlausitziban nyoma sincs e hangváltozásnak.

9. Kfn. $\ddot{e} > a$ (34. § és Wan. 51. l., O. Pautsch 40. §), mely hangváltozás egészen általános a sziléziaiban, lausitziban, vogtlandiban, meissen-erzgebirgiben (a brüxiben is Haus. 22. l. 2. szerint gyakori, kivéve a városi nyj.-t), felsőharziban, thüringiai-ban (v. ö. Weinh. Df. 23. l.).

10. Szóközépi kfn. g -nek nyjk.-beli mediális ejtése (108. §) a sziléziai és az alsőlausitzi nyj.-sal egyezik (v. ö. Weinh. Df. 83. l. és W. Goessgen 19. l.), míg a felsőlausitziban és a felsőszász nyj. északi részében (Dessau-Herzberg) szóközépen zöngék közt lágy zöngés spirans felel meg (v. ö. Mich. 116. §: β , j és C. Franke: D. obs. D. 4. §. 1. sőt O. Pautsch 113. szerint a glazi nyj.-ban is), a brüxiben, felsőszászban, thüringiaiban zöngétlen spirans (v. ö. Haus. 93. l. és C. Franke i. m. u. o.).

11. Szóközépi kfn. d és b a sziléziai-lausitziban — úgy

*) Közsziléziai nyj. (gemeinschlesisch) Weinh. Df. 19. l. szerint a városi nyj. egész Sziléziában, mely a sziléziai nyj. magvát képezi, egységét képviseli; ez él azonkívül a keleti Közép-Szilézia nyj.-aiban (Brieg, Löwen stb.).

mint nyjk.-ban — tiszta mediáknak hangzanak, *p* és *t* pedig gyakran kemény zörejhangoknak és pedig hehezetesen (nyjk.-ban csak a szóvégi fortes vagy a szó végén fortesnek hangzó eredeti lenisek hehezetesek), úgy hogy tehát *d* és *t*, *b* és *p* közt többnyire éles a különbség. A felsőszászban azonban, úgyszintén a szász Felső-Lausitzban, valamint a brüxiben mindezek helyett ma középke-mény hangokat, azaz zöngétlen mediákat ejtenek (v. ö. C. Franke i. m. 4. §. 2. és Haus. 12. l. 1.); de C. Franke i. m. 12. §. 3. szerint legalább a felsőszász nyj. a kfn. korszakban élesen megkülönböztette még a lágy, zöngés zörejhangokat a kemény zöngétlenektől.

12. -*endig* nyjk. e jellemző melléknévképzőjére (111. §), mely tulajdonkép a participiumnak *ig* képzővel való továbbképzése (a kfn.-ben is, v. ö. Weinh. Mhd. Gram. 315. §: *bluotendic*, *geben-dic*, *glüendic* stb.), úgy a bialai nyj. emlékeztet (pl. Wanieknél: *rô²snig* = *rasend*, *brîinig* = *brennend*, *glîinig* = *glühend*) mint a többi sziléziai nyj. is (v. ö. Weinh. Df. 109. l.: *drœnig* = *drohend*, *farnig* = *fahrend* stb.).

A bialai nyj.-tól eltérnek és egyéb sziléziai nyj.-okhoz kapcsolódnak nyjk. következő sajátságai:

1. Kfn. *ei*-nek nyjk.-beli (igaz, hogy kisebbmértvű) monophthongizálódása *ā*-vá (68. §) a déli Glaz (= oberdörfisch)* és Oppaland nyj.-ével azonos (v. ö. Weinh. Df. 28. l. 7.); a leibiczi nyj.-beli pedig inkább a felsőlausitzira és felsőszászra emlékeztet (v. ö. Mich. 45. §: *ē* és Albr. 54. §: *ē*), vagy a deutschböhmischre, erzgebirgire és vogtlandira, a hol hosszú nyílt *e*-vé lett (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 4. §).

2. Szintúgy kfn. *ouw*-nek *ā*-vá való monophthongizálódása (70. §) legalább annyiban emlékeztet a déli Glaz és Oppaland nyj.-aira, hogy itt kfn. *ou* általában (de egyszersmind kfn. *û* is) *ā*-vá monophthongizálódik (v. ö. Weinh. Df. 28. l. 8. és O. Pautsch 58. § *ou ouw* > *ā* és 49. § *û* > *a*). A deutschböhmisch, erzgebirgi, vogtlandi nyj.-okban hosszú *a*-vá vagy nyílt *e*-vé egyszerűsödött; a felsőszászban ellenben hosszú *o*-vá (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 4. §), mely egyszerűsödés tökéletesen ment végbe a felsőszászban, csak az *ouw*- maradt meg *au*-nak (v. ö. C. Franke i. m. 51. §).

*) O. Pautsch 56. § szerint Glazban nyílt *ē*-vé lett.

3. Kfn. *ei*-nek nyjk.-ban *ēi*, *ēi*-vé válása azonban (67. §.) már az észak-sziléziaival*) (illetve annak fent említett területével) egyezik, s úgyszintén a felsőlausitzival (v. ö. Mich. 49. §: *ey*), a thüringiai-val (Mühlhausen körül) és az unterharzival (v. ö. Weinh. Df. 48. l. 1.); míg a bialai sziléziaiban *ae*-vá s újabban *ā*-vá lett, sőt a városokban kfn. *i* és kfn. *ei* egyféleképp *ae*-ba mentek át (v. ö. Wan. 47. l. 30. §: *ae*¹, *ā*); a sziléziai Neiderlandban általában szintén *ae*-vá vagy nyílt *e*-vé lett (v. ö. Weinh. Df. 36. s k. l. és 39. l. 8.). — E nyjk.-beli *ēi*, *ēi* azonban esetleg még kfn. *ei*-nek sziléziai Oberlandbeli és azzal azonos felsőszász megfelelőjére is mehet vissza, t. i. *ē* (v. ö. Weinh. Df. 36. l. 11. és Albr. 54. §), mely kfn. *ē*-vel együtt nyjk.-ban szintén *ēi*, *ēi*-vé lett.

4. Kfn. *ou*-nek *ēi*, *ēi*-vé válása (71. §) szintén az említett észak-sziléziai vidék hangállapotának felel meg; úgyszintén a felsőlausitzinak (v. ö. Mich. 50 §: *ey*), azonkívül az északthüringiaiinak és a Lech nyugati nyj.-ainak (v. ö. Weinh. Df. 48. l. 3: *āi*). — Ellenben a bialai nyj.-ban *oi*-nak hangzik (v. ö. Wan. 48. l. 31. §: *ō*²*i* és Weinh. Df. 62. l. *eu* vagy néhol *ei*, általában *ē*), a glaziban *ē*-nek v. ö. Pautsch 59. §; a felsőszászban *ē*-nek (v. ö. Albr. 65. §); a brüxiben leginkább *āe*-nak (valószínűleg *ēi* közvetítésével, v. ö. Haus. 32. l.: *āe*), az erzgebirgiben *ae*-nak.

5. Kfn. *ht* előtt álló kfn. *ē* nyjk.-ban *ēe*-vá lett, mely változás végbemegy az észak-sziléziaiban (Neiderland), (de Weinh. Df. 45. l. 7. példáiban *l*, *r*+cons. *g* és *ch* előtt is), szórványosan a hegyek közt is, azonkívül Glaz grófságban (Löwenberg körül)**) és Schweidnitz és Zobten környékén (legalább gutturalisok előtt, v. ö. Weinh. u. o., ki Schmellerre hivatkozva a Rajna partjáról is említi e diphthongizálást). A többi összehasonlított nyj.-ban nyoma sincs e kettőzésnek; a keleti frank, felsőpfalzi, nyugati cseh nyj.-okban van ugyan diphthongus, de másféle s a *ch* kiesik (v. ö. C. Franke: *Die Unterschiede* stb. II. k. 1. füz. 88. l.: *knēad* = Knecht, *slēad* = schlecht).

*) Ugyanott ejtik Liegnitz körül ugyane diphthongus első hangzóját hosszú *ē*-nek mint a Szepesi Alföldön.

**) Tehát az ú. n. «oberdörfisch Dialekt»-ben, mely a glazi nyj.-sal ellentétben különben is kedveli a diphthongizált alakokat (v. ö. O. Pautsch. 6. l.), egytagú szavakban palatalisok előtt *āe*-vá lett a kfn. *ē* (v. ö. i. m. 40. § Jegyz.).

6. Az északsziléziai és az oppalandi nyj. szereti épűgy mint nyjk. az *-e* ragot elhagyni (v. ö. Weinh. Df. 93. l.), épűgy a brűxi (v. ö. Haus. 38. s k. l.), deutschböhmisches, erzgebirgi vogtlandi (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 4. §), szintűgy a keleti frank és a felső-német nyj.-ok.; — ellenben a közsziléziai nyj. és a Gebirgsmundart s általában a középnyj.-ok nagyon konservativek e tekintetben; a mellett azonban az északsziléziai nyj. és a Gebirgsmundart, s úgy szintű a felsőszász és néha az erzgebirgi nyj. keleti része is (v. ö. C. Franke: D. obs. D. 4. §. 2.) nyomtatékosítás kedvéért gyakran meg is toldanak egyes szavakat *e*-vel (v. ö. főkép a C. Franke: *Die Unterschiede* stb. I. 2. 270. lapon említett névmási alakokat és a nyjk.-belieket fent 93. §. Jegyz.; l. azonkívű Mich. 59. § és Weinh. Df. 136. l.).

Kfn. *û*-nak nyjk.-beli megfelelője, t. i. *ao* (56. §) azonban a felsőlausitzi- és felsőszászhoz csatlakozik (v. ö. Mich. 40. § és Albr. 51. §; *au*) (bár az északsziléziaiban is mutatkozik néha e változás, v. ö. Weinh. Df. 60. l. 3.); a brűxiben is *āo* (v. ö. Haus. 30. l.: *āo*); míg ellenben a bialai sziléziai nyj.-ban az *eu*-n keresztül csak újabban kezd *ao* fellépni (v. ö. Wan. 45. l. 28. §. 2. 3.: e^2u^2 , ao^1), a Kuhländchenben *ou*-vá lett (v. ö. Weinh. Df. 62. l. 3.), a glaz*)-oppalandiban *ā*-vá (úgy szintű a kfn. *ou* is), mely mindkét változás terűlete még: Erzgebirge, Vogtland, Altenburg, Wetterau, Taunus, Odenwald, Rheinpfalz, Hundsrück, Trier (v. ö. Weinh. Df. 28. l. 8.).

Kfn. *ou*-nak nyjk.-beli *éu*, *ēu* megfelelőse nem egyezik közvetlenül e nyj.-ok egyikével sem; hanem ha figyelembe vesszűk azt, hogy nyjk.-beli *én*, *ēu* az említett bialai *ou* közvetítésével (v. ö. fent a kfn. *o*, *ô* > **ou* > *éu*, *ēu* változás összehasonlítását) származott kfn. *á*, *ô*, *o*-ból, akkor vagy azt kell feltételeznűnk, hogy a kfn. *ou*, melynek megfelelője a felsőlausitziban ma is *ou* (v. ö. Mich. 49. §), egybeesett a kfn. *o* *ô*-ból származott *ou*-val, s vele együtt lett nyjk.-ban *éu*, *ēu*-vé; vagy pedig előbb monophthongizálódott a kfn. *ou* *ō*-vá, mely egyszerűsített *ō* még ma is megvan a közsziléziaiban és a Gebirgsmundartban (v. ö. Weinh. Df. 60. l. 1.) úgy szintű a felsőszászban (még pedig itt *-ouw* kivételével egészen ment végbe e monophthongizálódás, v. ö. C. Franke: D. obs. D.

*) O. Pautsch 49. § szerint azonban a glaziban az *û* > *ao* változás a rendes, az *a*-vá való monophthongizálás pedig kivételes.

51. §), az alsólausitziban (v. ö. W. Goessgen 13. l.); vagy azt kell feltennünk, hogy kfn. *ou* nagyon korán *ā-vá**) monophthongizálódott, melyet még ma is találunk az *au* megfelelésen kívül Glaz- és Oppalandsban (sőt kfn. *û* helyett is), szintúgy egyéb közép-n. vidékeken: Erzgebirge, Vogtland, Taunus, Mainz, Odenwald, sőt Trierben is (v. ö. Weinh. Df. 28. l. 7.).

Habár tehát az eddigiek alapján azt mondhatjuk, hogy nyjk. leginkább a sziléziaival egyezik, mégis lényeges különbségek is mutatkoznak köztük.

Így a sziléziai nyj. hangmennyiségi törvényei elütnek nyjk.-éitől. A sziléziai nyj. ugyanis szereti az egytagú szavak rövid vocalisait megnyújtani, sőt a kfn. *o*-t és *u*-t ilyenkor diphthongizálja is (v. ö. Waniek 44. l. 27. §. 3.). Az erzgebirgi nyj.-ban sok egytagú főnév — nyjk.-tól és az ufn. irod. nyelvtől eltérőleg — az egyesben hosszú vocalist tüntet fel, a többesben azonban rövidet (v. ö. Hausenblas 38. l.).

A hangmennyiségi törvények különbségével összefüggésben abban tér el a sziléziai nyj. a mi nyjk.-tól, hogy ott hosszú vocalisok után a szóvégi *b*, *d* tiszta mediának hangzanak (v. ö. Weinh. Df. 71. és 75. l.), sőt hosszú vocalis után és liquidákkal kapcsolatban még a szóvégi kfn. *t* vagy ufn. *tt* helyébe is *d* vagyis media lép (v. ö. Weinh. Df. 77. l.), épúgy a kfn. *sch* hosszú hangzók után zöngössé lesz, még szóvégen is (v. ö. Weinh. 81. s k. l.).

A sziléziai nyj.-ban azonkívül az *-ig* képző *g*-je szó végén lágy aspiratának hangzik (v. ö. Weinh. Df. 83. l.), ellenben a mi nyjk.-ban ép csak az *-ig* (és *-endig*) képző *g*-je szó végén zöngétlen, szóközépen zöngés spiransnak hangzik (110. §), ép úgy a dubraucki (alsólausitz) nyj.-ban is (v. ö. W. Goessgen 19. l.).

A nyjk.-ban meglehetősen elterjedtⁱ svarabhakti (93. §) van a bialai nyj.-ban legalább e két szóban: Berg és Milch (v. ö. Wan. 29. l. 15. §. 2.: *me³lich*, *bárig*), de a sziléziai nyj. általában nélkülözi a svarabhaktit (v. ö. Weinh. Df. 23. l.: *Bark* = Berg és i. m. 83. l.: *Balk*, *Berk*, *Burk*); de a nyjk.-beli *bārⁱχ* szót egészen úgy

*) A mellett szól az, hogy nyjk.-ban a kfn. *ouw* helyén még ma is *ā-t* találunk nyjk.-ban, mert itt a *w* szilárdította az *ā-t* mindaddig, míg a többi *ou*-ból keletkezett *ā* átment *ō*-ba (és folytatólag *ēu*, *ēu-be*), azután kiesett a *w*.

ejtik keleti frank területen (Bamberg körül, v. ö. C. Franke: *Unterschiede* II. 1. 80. l.).

Nyjk. jellemző vonatkozó névmása: *vqzar, vqsa, vqsas* helyett a sziléziai nyj. az ufn. «*der*» mutató névmást használja (v. ö. Weinh. Df. 141. l.).

Viszont nyjk. nem ismeri a sziléziai és felsőszász nyj.-oknak jellemző «*ock*» szavát (ufn. «*nur, bloss, doch*» értelemben), mely Gradl szerint (Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild, Böhmen I. 608. l.) a felsőszász és sziléziai nyj. siboletje; hanem a helyett a *nqr* = ufn. «*nur*» szót használja, mely Gradl szerint a frank és bajor nyj. sajátása.

A bialai nyj.-ban szórványosan előfordulnak kivételek a lautverschiebung alól (v. ö. Wan. 7. l.: *etta* = *jetzt*, *do³t*, *det*, *geso³tt* = *gesetzt*), nyjk.-ban ezekben is affrikata van.

Nyjk. megkülömbözteti az ufn. *zwei* számnév nemeit (141. §), a sziléziai azonban s a leibiczi nyj. nem (v. ö. Weinh. Df. 144. l.).

De a főkülömbőség nyjk. közt és a sziléziai nyj. közt az, hogy nyjk.-ból ép úgy mint a keleti felsőnémet nyelvjárásokból kihalt az erős praeteritum (sőt nyjk.-ban a gyenge is egyes töredékektől eltekintve, v. ö. fent 160. §), s azonkívül is tért hódított a gyenge igeragozás (v. ö. fent 153. és 148. § és Lumtzer 187. és 188. §); ellenben a sziléziaiban az erős praeteritum teljes erejében él, s csak néhány erős ige lett gyenge ragozásúvá (v. ö. Weinh. Df. 123. és 127. l.).

Nyjk.-ban általánosult kfn. *-chîn* kicsinyítőképző Weinh. Df. 122. l. szerint legalább a régebbi sziléziai nyj.-ban megvolt, de ma már egészen kiszorította azt a kfn. *-lîn*, s ez umlautot nem okoz. Az utóbbi képző nyjk.-ban sokkal ritkább mint az előbbi és umlauttal jár együtt. Az északsziléziaiban azonkívül *-ang* képző is fordul elő.

Az összehasonlítás folyamán az adatok legnagyobb része a bialai nyj.-ra utalt bennünket, onnan a Kuhländchenen át a hegység mentében Oppaland, Glaz felé vezetett, részben az északsziléziai Neiderlandba; onnan a Felső-Lausitzon keresztül a felsőszász nyj. meglehetős mellőzésével az Erzgebirgen keresztül vogtlandi, részben keleti frank, északthüringiai vidékre vitt, sőt némely hangváltozás egészen a Rajnáig.

De e hangváltozásoknak főkép a thüringiaihoz és az azt környező középn. nyelvjárásokhoz való viszonyát ezen előmunkálatok után sajnos más alkalomra kell halasztanom és azért még korai-

nak tartom azt, hogy ez összehasonlításból messzemenő következtetéseket vonjak nyjk. és bevándorlóink eredetére vonatkozólag.

Mindenek előtt azon hangváltozások eredetét és határait kell pontosan megállapítani, melyek nyjk. eredetének eldöntésére nézve elsőrangú fontossággal bírnak; ilyenek főkép: a kfn. *ouw* > *ā* hangváltozás és a *ht* előtti kfn. *ē*-nek *oe*-vá válása, melyek egyuttal a főkülömbiségek nyjk. közt és a leibiczi nyj. közt, azonkívül fontos az *ig* képzőbeli szóvégi *g*-nek spirans megfelelése.

Tagadhatatlan, hogy nyjk. az összehasonlított nyj.-ok közt a sziléziaival (és pedig a bialaival, oppalandival, glazival és bizonyos tekintetben az északsziléziaival) aránylag legjobban egyezik, de azért nyjk. több lényeges sajátására vonatkozólag se a sziléziai nyj., se a többi összehasonlított nyj. nem nyújt támpontot; ép azért mulhatatlanul szükségesnek tartom ez utóbbiak megfeleléseit inkább nyugatra fekvő nyj.-okban keresni, s ezek segítségével remélhetőleg sikerül megállapítani a korábbi bevándorlók zömének hazáját.

V. NYELVJÁRÁSUNK MAGYAR KÖLCSÖNSZAVAI.

Egyrészt az a körülmény, hogy a lakosság egy kis része bírja a magyar nyelvet, másrészt az iskola, főkép azonban azon magyar ajkú cseregyermek — leginkább a szomszédos Gömör megyéből — kik évenként nyjk. területén időznek, közvetítették a következő magyar szavaknak nyjk. szókinsébe való felvételét:

ālaš = országút melletti kocsisín. Ez megfelel a magyar «állás» szónak, mely mint magy. kölcsönszó a déli szlávoknál is ismeretes, t. i. *ālās* (Melich Ny. K. XXV. 289.).

aldamaš, *aldamaš*, *qldrmaš* = ivás vételkor. Ez megfelel a m. áldomás szónak (Schröer XXV. 240.), mely a tótba is átment, t. i. *aldamās* = Reugeld (Halász Ny. XVII. 251.) a ruténbe: *āldamās*, *odomās* (Csopcy Ny. K. XVI. 271.); az erdélyi szászok is ismerik: *aldemasch*, *almesch* (Wlislocki Phil. K. X. 365.) *ālməs*sch (Jacobi 8.); általában a felsőmagyarországi németek: *aldemās*sch, *almesch* (Ballassa Phil. K. IX. 387).

*bābrqen**) = lassan és ügyetlenül csinálni valamit (Genersich

*) Nyjk. nagyon sok tót igét vett át *-qen* végzettel megtoldva. E végzetet W. Goessgen (23, 39, 41. I.) az *-ern* német igeképzőből származtatja, nézetem szerint azonban nyjk. ezen tót igéknek elő-

V. 141., Schröer XXV. 241.); ez megfelel magy. babráll vagy a tót *babrat* szónak. Miklosich azonban a magy. szót a szlávból származtatja, v. ö. cseh babrati, lengyel babrac (Ny. XI. 72.); mint magy. jövevényt szöveg megvan az erdélyi szászoknál: *babrelen* = pantschen (Wisl. Phil. K. X. 365.), v. ö. lent *dalqen* és *fujqen*.

bāgo = a pipából kivert dohány. A szó a magy. bagó szó átvétele, s megvan az erdélyi szászoknál: *bāgō* (Jacobi 9); a bánáti sváboknál: *bagó* (Horger Phil. K. XXIII. 705.); a déli szlávoknál: *bagov* (*bago*^u) (Melich Ny. XXV. 290.); az oláhoknál: *bāgän* (Alexics Ny. XVI. 346.); a ruténeknek: *bāgüw* (Csopey Ny. K. XVI. 272.).

bajus, *bahus* (∪ ∪) többese: *bajusn*, *bahusn*, kicsinyítője *bajisryn*. Szintígy hangzik a leibiczi nyj.-ban is, t. i. *bajus* < magy. bajusz (Lumtzer 107. §); Szomolnokon: *de bajussen* többes (Balassa Ph. K. IX. 387.); az erdélyi szászoknál *bajussen* (Wisl. Ph. K. X. 365.); a tótnak *bajúz* (Halász Ny. K. XVII. 252.).

basama = magy. káromkodás; rendesen: *basama kristušāt* (vagy kristušärt), *basama tarémtata*; *basama lēikuš* (utóbbi valószínűleg magy. baszama lelkit, melyet még Németországban is ismernek: Bassa Manelka, v. ö. Horger Ph. K. XXIII. 705., s u. o. a bánáti svábok káromkodásait: *bászamā*, *bászamaszta*, *bászamā teremtete*, *basama zistenit*). A szókezdő *b* nélkül is nagyon gyakori nyj.-ban, t. i. *asama*, *esama*, *esama fēk* (v. ö. M. Tsz. 589. fékomatta).

bātsi = a családon kívüli minden úr, a gyermek nyelvében < magy. bácsi; e magy. kölcsönszót ismerik az erd. szászok: *bātschi* (Jacobi 9.); a bánáti svábok: *bácsi* (Horger Ph. K. XXIII. 705.); a rutének *bači* (Csopey Ny. K. XVI. 272.).

betzar, *bēdjar* = 1. neveletlen vad gyermek; 2. ló neve megfelel a magy. betyár szónak, s ismerik e magy. kölcsönszót az erd. szászok: *betār* = 1. vad gyermek, 2. ló neve (Jacobi 10.), a rutének: *betār* (Csopey Ny. K. XVI. 173.); a déli szlávok: *betar* = a ki csak nyáron béres (Melich Ny. K. XXV. 291.).

bīrōš = szeszfőzőben alkalmazott szolgál; ez megfelel a magy. béres szónak, mely mint magy. jövevényt szöveg ismeretes az erd. szászoknál: *bīrāsch*, *bērāsch* = Ochsenknecht (Jacobi 11.); a bánáti sváboknál: *béres*, *bīrēs* = *béres* (Horger Ph. K. XXIII. 705.); a déli

ször -aj végzetű imperativusát vette át (ezt használja ma is), s ehhez tette aztán hozzá az -n német infinitívusvégzetet és a többi személyragokat.

szlávoknál: *bireš* = egy évre fogadott férfi szolga (Melich Ny. K. XXV. 288.), a ruténeknél: *bireš* = Knecht, Ackerknecht (Chop. Ny. K. XVI. 273.); a románoknál *biriš* (Alex. Ny. XVI. 354.).

bizotman = megyebizottmány tagja. Ez megfelel magy. bizottmány szónak, gyakori összetétel: *bizotmanvžual* = megyebizottmány választása.

bogantš (◡ ◡) több. *bogantšn* = fűzős cipő, megvető értelem-ben; megfelel magy. bakancs-nak (Genersich VI. 308. és Schröer XXV. 248. = Pogantschen). Magy. kölcsönszóként tótul *bakanča* (több. *bakanče*), csehül *bakanče* (Halász Ny. XVII. 252.), rutén nyelven *bokānči*, *bogānči* = Schnürstiefel (Csopey Ny. K. XVI. 272.), a bánáti svábok nyelvében *bakancsn*, *pakancsn* (Horger Ph. K. XXIII. 705.). (*k*-nak *g*-vé változására l. még: *hēgaš* és *ragōtsi*).

botškōr (◡ ◡) több. *bocškōrn* = alaktalan cipő. E szó vagy a magy. bocskor = Bundschuh vagy a tót bačkor = geflochtener Winterschuh, átvétele, mely utóbbi szó azonban tkp. magyar kölcsönszó (Halász Ny. XVII. 535.); e magy. kölcsönszót használják a déli szlávok: *bočkor*, *bočkora* (Melich Ny. K. XXV. 292.); az erd. szászok: *botschkor* = 1. Bundschuh, 2. Bundschuhträger (Jacobi 12.); a rutének: *bočkär* (Csopey Ny. K. XVI. 274.).

butskā = kamasz, zömöktestű ember; megfelel a magy. buczkó szónak (= zömök); a magy. diáknyelvben is megvan, v. ö. Dobos 38. l.: buckó = I. és II. osztálybeli növendék. Magy. kölcsönszóként megvan a tótban: *bucko*, *bucok* = pofók, lengyelben: *bucko*, *bucek* = ein dickbackiger (Halász Ny. XVII. 253.).

bundā = bőrrel bélelt téli kabát; < magy. bunda. Nyjk.-ban gyakran mondják: *a bundā krīgŋ* = szidást kapni (v. ö. Dobos 34.: *bundo*, diáknyelven = szekunda). E magy. kölcsönszót ismerik a rutének: *bundā*, *buđā* (Csopey Ny. K. XVI. 274.), az erd. szászok: *bundā* = Winterpelz (Jacobi 12.), a bánáti svábok: *bundā* = prémes bunda (Horger Ph. K. XXIII. 706.).

bunkoš = nagy bot; megfelel a magy. bunkós bot, bunkó szónak. A déli szlávok is átvették e szót a magy.-ból: *bunko"š* = Stössel vagy *bunko"* = magy. bunkó (Melich Ny. K. XXV. 293.).

dalqen = énekelni; < magy. dalol, v. ö. fent *bābrqen* és *fujqen*.

dēreš = pad, a melyen a bűncsöket elverték; megfelel a magy. deres szónak (Lumtzer 86. §); a bánáti sváboknál *dereš* (Horger Ph. K. XXIII. 707.), a ruténeknél *dereš* = kőnpad (Csopey Ny. K. XVI. 274.).

dīnom-dānom = vidám élet, mulatság; megfelel magy. *dínom-dánom* szónak; a bánáti sváboknál *dīnum-dánum* = mulatság (Horger Ph. K. XIII. 707.); a ruténeknél: *dīnom-dānom* (Csopey Ny. K. XVI. 276.).

dolomqn, dōlomqn = inkább tréfásan, szép kabát; < magy. *dolmány* = diszskabát. Ez nagyon elterjedt kölcsönszó, ismerik a bánáti svábok: *dolmán* (Horger Ph. K. XXIII. 707.); az erd. szászok *dālmān, dālmān* f. = hosszú kabát, a lutheránus papok nyári *dolmánya* (Jacobi 14.), a tótok: *dolmán, dolomán, dolman, csehül is: doloman*, lengyelül: *doloman, dolaman* (Halász Ny. K. XVII. 301.). Tehát valószínűleg a szláv alakok befolyása alatt jutott e magy. kölcsönszó nyjk.-ban a másik o-hoz.

drāma = cigarettafaj neve; magyarul is *dráma* (l. *madjar* és *heltz*).

drōtqš = Draht-, Rastelbinder; < magy. *drótos* tót. A bánáti svábok is ismerik: *drótos* (Horger Ph. K. XXIII. 707.); az erd. szászok is: *drōtoš* (Kisch: Nösner W. u. W. 37. 1.).

ēha, indulatszó, a csodálat kifejezésére, < magy. *ejha*; épígy a bánáti sváboknál (Horger XXIII. 708.) és az erd. szászoknál: *ēhā* (Jacobi 14.).

ēl'jn = vivat < magy. *éljen* (Lumtzer 100. §); a bánáti sváboknál: *éljen* (Horger Ph. K. XXIII. 708.), ott valamint a mi nyjk.-ban is gyakran mondják: *s maol hōldn ont ēl'jn kroesn* = ne felesleg, hanem kiáltás «éljen»-t!

ēmbršik vagy *ēmbršēk* = szerénység; rendesen így utasítanak rendre egy szemérmetlen tolakodót: *hō dōx a beszn ēmbršēk* = légy kissé szerényebb! (= ufn. habe doch ein bisschen «emberség!»).

fak = magy. *fakó* ló. A magyar szó a tótba is átment: *fakó* (kuón) = *fakó* ló; vagy pedig: *fako, fakovi* = *fahl* (Halász Ny. XVII. 301.); a ruténbe is: *fākovā* = sárga ökör, *fākal'ā* = sárga tehén; és *fāka vistyj* (Csopey Ny. K. XVI. 277.); az erdélyi szászoknál *fāku* = halványsárga lovak és marhák (Jacobi 14.); a bánáti sváboknál, főleg Fehértemplomban: *fakó ló* (Horger Ph. K. XXIII. 708.). Az sincs különben kizárva, hogy a tót nyelv közvetítésével került nyjk.-ba.

fitska, fitskqš = fürge, csinos legény. Itt is kérdéses, vajjon a magyar *ficzko* szót vette-e át nyjk. vagy pedig a tót nyelvből származott-e át, a hol *fickó* (= henczegő, könnyelmű dandy parasztlegény) szintén magy. kölcsönszó (Halász Ny. XVII. 301.), úgy-

szintén a déli szláv nyelvben: *fickoš* (Melich Ny. K. XXV. 295.). Az erd. szászok is átvették: *fizko* (Jacobi 15.), és a bánáti svábok *ficko* (Horger Ph. K. XXIII. 708.).

fōgmek = csirkefogó, csintalan; < magy. fogd meg. A bánáti svábok is átvették: *fogmēk* = 1. naplopó, 2. a pandurok gúnyneve, 3. gyakori kutyanév, 4. kutyauszítás szava (Horger Ph. K. XXIII. 708.).

fokoš = erős bot, melynek végére kis sárgaréz vagy vas bal-tácska van erősítve; < magy. fokos. Épígy a bánáti sváboknál is *fokos* (Horger Ph. K. XXIII. 708.), az erd. szászoknál *fokosch* = Streitaxt (Wisł. Ph. K. X. 365.), a déli szlávoknál *fokoš*; a bécsiek is ismerik a *fokosch*-t (Melich Ny. K. XXV. 295.).

fujqen = a szél fúj; < magy. fújni.

gəhalās (◡ ◡ ◡) = láрма, zűrzavar, v. ö. magy. hallároz = lármáz, kiabál, lármásan kiabál, pöröl (M. Tsz. I. 793.).

gətzŋ, többese *gətrzŋ* = alsó nadrág. A leibiczi nyj.-ban *gatŋ* (Lumtzer 39. §) < magy. gaty. Mint magy. kölesönszó behatolt a déli szláv nyelvbe *gati* (többes; Melich Ny. K. XXV. 296.), a ruténbe: *gāt'i*, *gāt'ā* (Csopey Ny. K. XVI. 278.), a bánáti svábok nyelvbe: *gátyá*, *gatr'hózn* (Horger Ph. K. XXIII. 708.).

gulaš, *gūlaš* = magy. gulyás (hús); a bánáti sváboknál *gubás* (Horger XXIII. 708.), az erd. szászoknál is *gulāsch*, *gul'āsch* n. (Jacobi 16.).

hədeduk = kisbíró, városi v. megyei hajdu; ez megfelel a magy. többesszámú hajdúk szónak; a leibiczi nyj.-ban *hādeduk* (Lumtzer 115. §. 5. jegyz.); a bánáti sváboknál *hājduk* = városi vagy megyei hajdu (Horger Ph. K. XXIII. 708.); a déli szlávoknál: *hajduch* = városi szolga (Melich Ny. K. XXV. 297.).

hajuk = magy. halljuk; *hotzvôt* = hogy volt? Épígy a bánáti sváboknál: *hajuk*, *hogy vôt* (Horger Ph. K. XXIII. 708.).

həgaš = semmire kellő, hasznavehetetlen; rendesen megszólításképp használják: *dū kromj həgaš* = te sovány gebe (emberekről és rossz lovakról); megfelel a magy. hékás szónak, mely a déli szlávoknál *he'káš* = bizalmaskodó, slegtöbbször sértő megszólítás (Melich Ny. K. XXV. 297.). A *k > g* változásra nézve vö. *bogantš* és *ragōtsi*.

həltz = cigarettafaj neve; < magy. hölgy, l. *madjar* és *drāma*.

hōnvət = magy. honvéd, katona; hasonlóképp az erd. szászoknál: *homvət* (Jacobi 18.), a ruténeknél: *honvəd*, *honvədā* (Csopey Ny. K. XVI. 280.), a bánáti sváboknál: *homvət* (Horger Ph. K. XXIII. 708.).

husār (◡ ◡) = magy. huszár, katona; *husarka* (◡ ◡ ◡) = hetyke, férfias fellépésű, durva nő. Mindkét jelentése van az erd. szászoknál e magy. kölcsönszónak is: *husár* (Jacobi 19.); a tótban *husár*, csehül *husar*, lengyelül *husar*, *usar*, *huzar* (Halász Ny. XVII. 306.).

inaš, *inaš* = magy. inas; a ruténben: *inās* = Bedienter, Lehrjunge (Csopey Ny. K. XVI. 280.).

ištŋ = magy. Isten; de csak e fordulatban használják: *ištŋ es dr altstŋ* = Isten ist der älteste, mely tréfás elferdítése e magy. pohárköszöntőnek: Isten éltesse!

kampŋ = labdajáték neve: rendszeren többesben használatos: *kampŋ slēun* = a labdát magasba elütni. (Sem ez, sem pedig a pozsonyi *gampoš* nem tartozik a magy. kapós vagy kapni igéhez, a mint Schröer: Nachtrag zum Wb. 277. l. hiszi, hanem a magy. kampó, kampós bot = ütőfa szóból ered, v. ö. Dobos: *A magy. diáknyelv* 50: kampázni = labdával kiverőt játszani). A bánáti sváboknál mondják: *kampus* (Horger Ph. K. XXIII. 709.), az erd. szászoknál: *kapó*, *kâpô* = kapóra ütni a labdát (Jacobi 22.).

kakaš, *kokaš* = magy. kakas. De ez nyjk.-ban szláv átvétel is lehet; (a magy. kakas szó különben is szláv jövevényszó, v. ö. Miklosich Ny. XI. 223.); de a magy. kakas szó van meg e nagylomniczi dülő nevében: *kokšvīs* = ufn. des Kokas (vagy Kakas) Wiese, Kakas rétje. (Kakas t. i. a kakaslomniczi Berzeviczyek őseinek Gallus-nak magyarosított neve, a honnan magát Nagy-Lomniczot is Kakas-Lomnicznak hívták.) — A bánáti svábok nyelvébe nem a magy.-ból került a *kokos* szó, hanem az oláhból (kokosu) (Horger Ph. K. XXIII. 709.); az erd. szász *kokesch*, *kokosch* több. *kekesch*: die Hähne, magy. kölcsönszó (Jacobi 22.).

koldoš, *kôldoš* = tolvajkodó ember vagy ilyen kutya; < magy. koldus (Lumtzer 62. §).

korbatš = m. korbács; magy.-ból van kölcsönözve a tót *korbač* (Halász Ny. XVII. 446.), román *korbač* (Alex. Ny. XVI. 544.), erd. szász *korbatšch* (Jacobi 22.), bánáti sváb *karbácsn*, *kärvácsn*, *korbácsn* = korbács; *turchkärvácsn* = megkorbácsolni (Horger Ph. K. XXIII. 709.).

kortŋ = rövid női kabát; kicsinyítője: *kortŋn*; < magy. kurta (Balassa Ph. K. IX. 388.), a mely maga is aln. eredetű (Melich: Melyik nyj.-ból valók . . . 16. §); magy. kölcsönszó az erd. szászoknál: *kurtēchen* és *kurtēichen*; a székelyeknél: *kurti* és *kurtékli* (Jacobi 23. és Wlisl. Ph. K. X. 365.).

kutxaverk moxņ vagy *kutxaverk holdņ* = leszidni, ránczba szedni; < kutyadolgót csinálni.

lōgoš, lōgoš = lógós ló, vagy tunya ember; rendesen mondják: *forn lōgoš ōnšpņ* = két ló mellé a harmadikat lógósnak befogni (= ufn. für einen «lógós» anspannen). Ez aligha közvetlen átvétel a magy.-ból, hanem inkább a tót *lōgoš* (lengyel logosz, lokosz = Renner, Pferd) szó meghonosodása, mely maga is magy. kölcsönszó (Halász Ny. XVII. 447.); úgyszintén a rutén *lōgōšnyj* (Csopey Ny. K. XVI. 283.) és déli szláv *lo^ugo^uš* (Melich Ny. K. XXV. 299.).

madjar vagy *madjř embř* = magyar ember; *madjarka* vagy *madjarkļņ* = magyar asszony vagy lány; így nevezik főként a cseregyermeket. Azonkívül ismerik a *madjar* (= magyar) nevű cigarettafajt; úgyszintén a *drāma* (m. dráma) és *heltř* (m. hölgy) nevűt.

mamlas = tátott szájú, mafla. Nyjk. e kölcsönszava valószínűleg a tótból származik, a hol kölömben mamlasz szó maga is magy. kölcsönszó (Halász Ny. XVII. 448.). Melich azonban valószínűnek tartja, hogy a magy. szó szláv jövevényszó (Melich Ny. K. XXV. 299.). A bánáti svábok a magy.-ból vették át a *mamlasz* szót (Horger Ph. K. XXIII. 710.).

matxašfēugl = Eichelhäher; < magy. mátyás. Az erd. szászban *mát'as* (Jacobi 24.), a bánáti svábben: *mátyás* = szajkó (Horger Ph. K. XXIII. 710.).

pqetaš = magy. pajtás. Mint magy. kölcsönszó el van terjedve a tótban *pajtáš* (Halász Ny. XVII. 449.), a ruténben *pājtās* (Csopey Ny. K. XVI. 285.), az erd. szászban *paitāsch* (Jacobi 25.), a bánáti svábben *pajtás* (Horger Ph. K. XXIII. 711.).

pandūr vagy *bandūr*, többese *pandūrņ* = magy. pandur. A tót *pandūr* vagy a magy.-ból vagy a németből származott át (Halász Ny. XVII. 449.); magy. kölcsönszó a bánáti sváboknál *pándūr* = 1. városi rendőr, 2. megyei v. városi hajdu, huszár (Horger Ph. K. XXIII. 711.); az erd. szászoknál *pandūren* többes (Jacobi 26.).

paprika = magy. paprika; *paprikaš* = magy. paprikás hús. (Ismeretes azonkívül *paprikajantši* = magy. Paprikajanesi, mint gúnynév). A magy. szó átment a tótba: *paprika* (Halász Ny. XVII. 449.), a ruténbe *pāpriqā* (Csopey Ny. K. XVI. 285.), az erd. szászba: *paprika*, *paprikás* (Jacobi 26.) s épígy a bánáti svábba (Horger XXIII. 711.).

paputš, többese *paputšņ* = magy. papucs. Mint magy. jöve-

vényszó található a déli szlávoknál *papuča*, a lengyeleknél *papuć* (Melich Ny. K. XXV. 300.), az erd. szászoknál *paputschen* több. (Jacobi 26. és Wlisl. Ph. K. X. 365.), a bánáti sváboknál: *pápucsn* (Horger Ph. K. XXIII. 711.).

paraputš = a család apraja, nagyja; < magy. pereputy, mely szó a bánáti svábok nyelvébe is átment: *pereputy* (Horger Ph. K. XXIII. 711.).

pōarsêk = magy. pohárszék; ezen szó a városiak nyelvéből került nyjk.-ba, de most már csak nagyon ritkán használják. Mint magy. kölesönszó az erd. szászoknál *pârszêk* = eine Art Kredenz zum Aufstellen von Geschirr und Bechern, *pârszeik*, *pohárszêk* = Schenkisch (Jacobi 26.); a románoknál *parsek* = Glasschrank (Alex. Ny. XVII. 16.), a ruténeknél *poharsêk* = ufn. Kredenz Csopey Ny. K. XVI. 286.).

prīmaš = magy. cigányprimás; a bánáti sváboknál is: *prī-más* (Horger Ph. K. XXIII. 712.).

rādaš = magy. ráadás; a bánáti sváboknál is: *rádás* (Horger Ph. K. XXIII. 712.).

rakōtsi mōrš (vagy néha *ragōtsi*, mint fent magy. hékás > *hēgaš* és magy. bakancs > *bogantš*); ennek megfelel magy. Rákóczi-induló = ném. Rákóczi-Marsch.

rutška = egyfülű faedény. De ez aligha a magy. rocska szó átvétele, hanem inkább a tótól származott át, ámbár Miklosich a tót rócska szónak (ószl. račika) magy. eredetét valószínűnek mondja (Mikl. Ny. XI. 416.).

sābat = ném. herein! < magy. szabad.

sēika = régi, rozoga szék; < magy. szék. (A leibiczi nyj.-ban *sēika* = Szöke, ökörnév, magy. é-nek ei-vé diphthongizálását illetőleg l. fent erd. szász *pârszeik*.)

šerpīn = magy. serpenyő; a leibiczi nyj.-ban *tšrpin* (Lumtzer 120. §) (szókezdő s-nek tš-vé válását, v. ö. fent 119. §). (A Szepesi Felföld városaiban gyakran így is mondják: *šerpēnā* ~ ~ ~, t. i. a magy. szót a kfn. -inne képzővel tovább képezik, v. ö. fent 85. § és 89. § az *inne* képzőt.)

talpaš = ügyetlen fiú; < magy. talpas = Fussoldat, Breittfuss.

terafēra = motóla, mely két egymás fölé illesztett pálczákból képezett fahengerből áll, melyek a fonal kifeszítésére szolgálnak; a fonalat kerék segítségével e hengerekről a csévére gombolyítják fel,

a mi a fahengerek lármás zörgésével jár. Schröer (XXV. 254.) e svájcezi szóból származtatja: «dür fürre (durch fürhin?) = dem ganzen Raume nach, hin und her»; emliti hozzá a «magy. terefere = Geschwätz, térti = wenden, teregetni = drehen» szavakat. Balassa (Ph. K. IX. 388.) szintén a magy. terefere = fecsegés szóból származtatja. Melich azonban a tót terefere szóból magyarázza (Ny. K. XXV. 472.), s én is inkább tót kölcsönszónak tartom.

teremtata (◡ ◡ ◡ ◡) és *teramtata* (◡ ◡ ◡ ◡) = magy. teremtette, szidásképp; többnyire ezek járnak: *teremtata moxy* = összeszidni (tkp. teremtette machen); *teramtata noz amēual* = teremtette még egyszer (t. i. csináld, akkor lesz haddelhadd!); *teramtata holdn**) *noz amēual*; ritkán hallani ezt is: *tsuteramtatoen* = magy. összeremtettézni, szétrombolni. Az erd. szászok is mondják: *tärämtätä kut'a tärämtätä* (Jacobi 33.), a bánáti svábok: *teremtete* (Horger Ph. K. XXIII. 713.).

tesík, teşek (◡ ◡) = magy. tessék, udvariaskodásképen; épígy a bánáti svábok is mondják: *tesék, teşek, tēsik* (Horger Ph. K. XXIII. 713.).

tok f. = főleg a kocsitengely végén levő tok; < magy. tok; az erd. szászoknál is *tok* f. = Düte, Fahnen-, Messer- und ähnliche Futterale (Jacobi 33.), *tok* f. = fenőkö fatokja (Keintzel: Nösner Idiot. 77.).

topankn vagy *tobankn* (◡ ◡ ◡) többes (egyesét is használják néha: *topank, tobank* m. (◡ ◡) = fűzős czipő; < magy. topánka, mely nagyon elterjedt kölcsönszó; a tótoknál *topánka, topán, topánkny* (Halász Ny. XVII. 499.), a ruténeknél *topanka* (Csopey Ny. K. XVI. 289.), a bánáti sváboknál: *topañkn* (Horger Ph. K. XXIII. 713.), az erd. szászoknál: *topankən* (Jacobi 33.).

tšabrāk < magy. csáprág, csábrág. A magyar szó ugyan szláv kölcsönszó (v. ö. Balassa Ny. XVI. 18.: szláv čaprákū: lengy. czaprak = schabracke, or. caprak, úszl. čaprag), de nem tartom nyjk.-ban szláv kölcsönszónak.

tšakasēr (◡ ◡ ◡), *tšakasertiš* (◡ ◡ ◡ ◡) = magy. csak azért, csak azért is (daczoskodva); épígy mondják az erd. szászok is: *tšākāsért* (Jacobi 34.).

*) *holdn* valószínűleg elfojtása e határozatlan névmásnak: *holdrvōs, holdvōs* = ufn. halte was, Taugenichts általában (v. ö. Lumtzer 174. §).

tšakudjam (◡ ◡ ◡), *tšakutzam*, vagy újabban: *tšakudjan* = magy. csak úgy ám! (dicsekedve mondják pl.: *dōs vā iŷ azēn mōxŋ, dōsəs nōŷ azēu vat hēisŋ tšakudjam* = ufn. ich werde es so machen, dass es nur so heißen wird «csak úgy ám!», azaz oly jól megcsinálom, hogy mindenki azt mondja majd: «Csak úgy ám!» (t. i. nem tudja mindenki megcsinálni).

tšāko = magy. csákó: magy. kölesönszó a déli szlávoknál is: *čáko*^u (Melich Ny. K. XXV. 293.); a bánáti sváboknál Fehértemplomban: *csáko*, *cságo* (Horger Ph. K. XXIII. 706.).

tšaply = magy. csapláros.

tšardas = magy. csárdás, táncz; épígy a bánáti sváboknál *csárdás* (Horger Ph. K. XXIII. 706.).

tšerēp f. (◡ ◡), többese *tšerēpm* = magy. cserép. fedőtégla.

tšētšē vagy *tšētšiz* = szép, a gyermek nyelvén; < magy. csecse; szintígy a bánáti sváboknál *csēcse* (Horger Ph. K. XXIII. 707.).

tšākōn = magy. csákány (Lumtzer 42., Schröer XXV. 256., Balassa Ph. K. IX. 388.); magy. kölesönszó továbbá az erd. szászoknál: *tšchákán* (Wisl. Ph. K. X. 365.). Miklosich azonban szláv jövevénynek tartja a magy. csákány szót (v. ö. Mikl. Ny. XI. 118. ószl. čekanŭ=Meissel, uszl. čakan=Hammerstiel, lengy. czekan=Streitkolben).

tšinōk m. vagy *tšinākļ* n. = magy. csónak, illetve annak -el kicsinyítővel való továbbképzése. (*tšinōk* aránylag ritkán használt szó, de *tšinākļ* annál gyakoribb, a német Boot, Nachen, Kahn ismeretlen nyjk.-ban; sőt ígét is képeztek, t. i. *tšinākļn* = csónakázni); magy. kölesönszó a bánáti svábok nyelvében is *csinaki* (Horger Ph. K. XXIII. 707.).

tšinļn = csengetni < magy. csilinge; épígy az erdélyi szászban: *tšchingeln* (Wisl. Ph. K. X. 365.).

tšižŋ egy. és több. = magy. csizma (Melich Ny. K. XXV. 471.). Schröer (XXVII. 217.) így is írja: *Tschismen*; találjuk magy. kölesönszónak a tótoknál *čizma*, *čizma*, *čizm*; a déli szlávoknál *čizmi*, *čizmi* (több.) *čizma* (Melich Ny. K. XXV. 294.), az erd. szászoknál *tšchismānen*, *tšchismān*, több. *tšchismen* (Jacobi 35.), az oláhoknál *čismă* (Alex. Ny. XVI. 276.), a bánáti sváboknál *csizma* (Horger Ph. K. XXIII. 707.).

tšōkō = varjú, a gyermek nyelvén; < magy. csóka (Lumtzer 58. §). A bánáti svábok átvették mint *csāgl*, *csōgl* (utóbbi Temes

megyében, v. ö. Horger Ph. K. XXIII. 706.), az erdélyi szászok mint *tschuká* f. = Dohle (Jacobi 35.).

tšötr = vásári sátor; < magy. sátor (Schröer XXV. 257. és Lumtzer 120. §). Az erdélyi szászoknál *schatert*, *schâtart* m. (Jacobi 30.), a bánáti sváboknál *säträ*, *marksäträ* < magy. sátrak (Horger Ph. K. XXIII. 712.).

tšutsä = kutya, a gyermekek nyelvén; ezt Melich (Ny. K. XXV. 471.) a magy. csucsi = kutya szóból származtatja (tótul *čučko*).

tsifrasak = magy. czifraság, különösen ruhán. A kovácsok nevezik azt a félholdalakú diszitményt, melyet a fejszébe szoktak bevésni *holpméuntsifrasak*-nak = ufn. Halbmondezifraság. Magyar kölesönszóként találjuk e szót az erd. szászoknál: *zifräsčhák* f. = feltünő izléstelen dísz (Jacobi 38.); a ruténeknel *cifräsāg* = Zierat, *cifravānyj* = geziert (Csopey Ny. K. XVI. 274.).

Végül tekintsük át fogalomkörök szerint csoportosítva a magyar kölesönszavakat:

Földmivelésre és háztartásra vonatkoznak: *ālaš*, *bīrqš*, *fak*, *lōgoš*, *pōarsčk*, *rutškä*, *šerpīn*, *sčikä*, *teräferä* (?), *tok*, *tšäkōn*, *tšerēp*, *tšinākl*, *tšötr*.

Ruhadarabok elnevezései: *bogantš*, *botškör*, *bundä*, *dōlomōn*, *gotžn*, *kortä*, *paputšn*, *topankn*, *tšičn*.

Magyar ételek: *gulaš*, *paprika*, *paprikaš*.

Katonai műszavak: *tšäko*, *hoeduk*, *hōnvēt*, *husār*, *pandūr*, *tšabrāk*.

Magyar viszonyokra vonatkoznak: *aldämaš*, *bāgo*, *bātši*, *butškä*, *betžar*, *bizotmōn*, *bunkqš*, *dēreš*, *dīnom-dānom*, *drāma*, *drōtqš*, *ēljn*, *embrščk*, *fitskä*, *fokoš*, *fōgmek*, *hēgaš*, *hoeduk*, *inaš*, *istn* és *dr altstä*, *kampä*, *korbatš*, *madjar*, *madjarkä*, *madjrembr*, *madjarklžn*, *pōetaš*, *prīmaš*, *rādaš*, *tēsik*, *tšaplj*, *tšökä*, *tšutsä*, *tsifrasak*.

Keresztnevek: *jōnā*, *jantši* = János, Jancsi.

Állatnevek: lónevek: *bātor*, *betžar*, *fak*, *miška*, *bandi*, *fētškä*, *pōgan*, *tartar*, *gidran*, *džidran*, *kešä*, *tšinōs*. Ökrök nevei: *barnä*, *bimbo*, *sarvaš*. Kutyák nevei: *farkaš*, *vīdjas* (vigyázz), *urfī*.

Igék: *dalqen*, *bābrqen* (?), *fujqen*, *tšināklñ*, *tšinlñ*.

Káromkodások: *basama*, *basama lēikuš*, *basama kristušāt*, *asama*, *esama*, *esama fēkä*; *tāremtata*, *tāremtēta*.

Indulatszók és hasonlók: *čha*, *ēljn*, *hajuk*, *hotžvōt*, *sābat*, *tšakasčr*, *tšakudjam*, *tšētšē*.

VI. NYELVJÁRÁSMUTATVÁNYOK.

1. A nagylomniczi várhegyről szóló monda.

*em borybrix es for tsqetn emutem a grūs vqsr gaflosn, glqez
fōrnar on ront di popr unt fon dr qndrn zqet s lumtsrśa vqsr;
ēubm vōr a šēin šlos, dēu hōn di minoritn gāvēunt. fon borybrix
hār es a lādṛnā brēk ībr di popr bis tsu di kqpel gqn, dēu zqen
di mēnχ rībr en di kqpel bātṇ gqn. jə obr s šlos es frzonkṇ mēt
qln dān filn šatsrn, vqsa dṛen frgrōbm vōrn. obr jēt jōr en dr
jāhananōxt tsvešṇ ēlbm unt tsvelbm hqt zix en borybrix a qezṛnā
tīr ofgātēun unt dan hqt zix vār imṛ zoḟl golt unt zēlbr draos
gəkint huln, viḟl ər nqr hqt gəvolt. ēiml es a vqep mēt ən kēnt
ovn ōrm bqen borybrix frbqe gqn, dēu hqt zix grōt di qezṛnā
tīr ofgātēun unt dā hqt dōs vqep laotr golt gəzān, dabqe hqt
a gqnts vqes manχn*) gəšton unt hqt gevonkṇ. s vqep es of
dōs hin rēngqn, hqt s kēnt nīdrgəzatst und hqt zix s fōrtux féul
golt tsuzōmgəroḟt, hqt s raosgatrōgn, zix s tiḟl fon kop gənum unt*

1. Um den Burgberg ist vor Zeiten um und um ein grosses Wasser geflossen, gleich vornher am Rand die Popper und von der andern Seite das Lomnitzer Wasser; oben war ein schönes Schloss, da haben die Minoriten gewohnt. Vom Burgberg her ist eine lederne Brücke über die Popper bis zur (nyj. zu die) Kapelle gegangen, da sind die Mönche hinüber in die Kapelle beten gegangen. Ja aber das Schloss ist versunken mit all den vielen Schätzen, welche (nyj. was sie) darin vergraben waren. Aber jedes Jahr in der Johannismacht zwischen elf und zwölf hat sich im Burgberg eine eiserne Türe aufgetan und dann hat sich wer immer soviel Gold und Silber daraus holen können, wie viel er nur hat wollen. Einmal ist ein Weib mit einem Kind auf dem Arm bei dem Burgberg vorbei gegangen, da hat sich gerade die eiserne Türe aufgetan und da hat das Weib lauter Gold gesehen, dabei hat ein ganz weisses Männchen gestanden und hat gewinkt (nyj. gewunken). Das Weib ist darauf hin hereingegangen, hat das Kind niedergesetzt und hat sich das Vortuch (= die Schürze) voll Gold zusammengegrafft, hat es herausgetragen, sich das Tüchlein vom Kopf genommen und

*) Fehér emberke az itteni hagyomány szerint szerencsét jelent, vörös sapkás ellenben szerencsétlenséget.

hət s rəŋəʂut. vī zix s vœp obr ɛmdrət unt vīdr rəŋəɣin vɛl, herts tsvelba ślɛun; of dōs tits ən grusn krox unt bis ziys bezen zol, hət zix di tīr śunt tsūgəmoxt unt s kənt ɛs ɛn borɣbriɣ gəblīm. — s vœp ɛs tōk bœ tōk tsun borɣbriɣ gœn groen unt klōgœ, obr s hət di qezrə tīr nœɣ gəkint fœn. ɛn ən jōr rœm ɛs əs vīdr dœuhin gœn unt hət di tīr of gəzān unt ɛn borɣbriɣ drœn s kənt zetsn. dōs hət əzœu of di mutr gəʂāt unt gəlœxt, di lœft śnal rœn unt vɛls ofhœbm, obr vī zə s ōŋgərūrt hət, ɛs əs mœt ɣīmł tsuzōmgœfœln unt s ɛs ništ qndrs gəblīm, hœzstœs ə hœfœɣn qš.

2. Szegény Dávid.

nœɣ gōr tsu lœnk hət hī ɛn dr lumts ɛn puzəmentīrərs hœpœɣn fœn fœrər grōt rībr ə ōrmr śastr gœvœunt dār hət gəhœisœ dāvit; dān hət əvōs ɛn dr nōxt fœrt gœrufœ: «dāvit, kum, nīm dr s kratsœn, s fœlfœs unt s śtrœklœn!» dr dāvit vœr jə œux mœtgœn, unt hət zix śatsr gœhult, obr vœls fœrt gəhœisœ hət œux «s śtrœklœn», zə hət ər zix dœx nœɣ gœtraot unt zœu ɛs ər hœlt ə ōrmr tœbœl gœblīm.

hat es hereingeschüttet. Wie sich das Weib aber umdreht und wieder hineingehen will, hört es zwölf [Uhr] schlagen, darauf (nyj. auf das) tut etwas (nyj. es) einen grossen Krach und bis es sich besinnen soll, hat sich die Türe schon zugemacht und das Kind ist im Burgberg geblieben. Das Weib ist Tag für (nyj. bei) Tag zu dem Burgberg weinen (nyj. greinen) und klagen gegangen, aber es hat die eiserne Türe nicht finden können. In einem Jahr (um) ist es wieder dahin gegangen und hat die Türe offen gesehen und in dem Burgberg drinnen das Kind sitzen. Das hat (so) auf die Mutter geschaut und gelacht, sie läuft schnell hinein und will es aufheben, aber wie sie es angerührt hat, ist es auf (nyj. mit) einmal zusammengefallen und es ist nichts anderes geblieben, höchstens ein Häufchen Asche.

2. Nicht gar zu lange hat hier in Lomnitz in dem Posaumentierhöfchen von dem Pfarrer gerade hinüber ein armer Schuster gewohnt, dieser hat geheissen David; den hat etwas in der Nacht fort[während] gerufen: «David, komm nimm dir das Krätzchen,*) das Füllfass und das Strickchen!» Der David wäre ja auch mitgegangen und hätte sich Schätze geholt, aber weil es fort[während] geheissen hat, auch «das Strickchen», so hat er sich doch nicht getraut und so ist er (halt) ein armer Teufel geblieben.

†††††

*) Kis kapa.

3. A legnagyobb hazugság.

s vör amēual en ar gamēin drqehundrt gulgp tsu tsutzieln unt s hot jēdr fon dān galt gavolt hōn, obr s hot neẓ aosgatrōgp. itst hot ziẓ dr riẓtr qndrš neẓ halfn gakint, ẓa hot ar gazōkt: «vār di grēstā līk kōn zōgn, dāns es s galt». s hōn ziẓ glōqz fire gamalt, vōsā di līgn hōn fōrgebrōxt. dr ēršte hot gezōkt, dr hot oksn qazān, vōsā ẓetā hērnr hōn, vōsā ẓēu vōet fōn anōndr vakgāstōn hōn, dōs amēual neẓ a fēugl fōn ēin ōrt bis tšun qndrn hot drflīgp gakint. — dr tsvōetā hot gezān a mēk, di hot gāstōn mēt ēin fus ovn nērāršn¹⁾ hābl, mēn qndrn ovn pudlōenršn,²⁾ unt hot aos dr popr vōsr gezofn. — dr drētā dār es unfzāns en himl kum unt es kum tsu a haofn kōp³⁾ unt hot ziẓ fon dān an štrēk gadrēt unt es on dān štrēk nēu rundr of di ārt gākroxp. dr štrēk vor obr nox tsu kurts unt ẓēu es ar drqe klēuftn en di ārt rēngafōln. itst es ar ẓhēm gōn nēu a krōts unt fēlqōs unt hot ziẓ aosgāstōrn. — dr fīrtā es ēux en himl kum unt dēu hot

3. Es war[en] einmal in einer Gemeinde 300 Gulden zu verteilen und es hat jeder von diesem Geld haben wollen, aber es hat nicht ausgereicht (nyj. ausgetragen). Jetzt hat sich der Richter anders nicht helfen können, so hat er gesagt: «Wer die grösste Lüge sagen kann, dessen ist das Geld». Es haben sich gleich vier gemeldet, welche die Lügen vorgebracht haben. Der erste hat gesagt, er habe Ochsen gesehen, welche solche Hörner haben, die so weit von einander weggestanden haben, dass nicht einmal ein Vogel von dem einen Ort (= Spitze) bis zu dem andern hat fliegen können. — Der zweite hat eine Mücke gesehen, die hat mit dem einen Flusse auf dem Nehrer(schen) Hügel gestanden, mit dem andern auf dem Pudleiner(schen), und hat aus der Popper Wasser gesoffen. — Der dritte der ist unversehens in den Himmel gekommen und ist zu einem Haufen Spreu gekommen und hat sich daraus (nyj. von diesem) einen Strick gedreht und ist an diesem Strick nach hinunter auf die Erde gekrochen. Der Strick war aber noch zu kurz und so ist er drei Klafter in die Erde hineingefallen. Jetzt ist er nachhause gegangen um (nyj. nach) eine Kratze und (ein) Füllfass und hat sich herausgescharrt (nyj. ausgescharren). — Der vierte ist auch in den Himmel gekommen und da hat er den Vater des Richters die Gänse

1) Nehre = Nagy-Eör község. — 2) Pudlein = Podolin városa. —

3) Polyva, v. ö. kfn. kaf «Spreu».

ar rixtrs fōtr gəzān di gans hitn. «dōs ɛs nəʒ vōr, dōs ɛs ə līk»
zəkt šnal dɹ rixtr, vɔels fōr nən ə šqnt vōr, dɔs zqen fōtr zol
hōn di gəns gəhit unt zəu hɔt dār latstə s galt gəkrīkt.

4. A Szent Anna forrás.

hā ɛubr vɔltrɔf hēist nɔx bis itst ən ɔkr sqntɔnəɔkr. of dān
ɔkr vōr ə brɛnʒn, dēu hɔt mən hɔlt fɔrt gehōrt grɔen, zə zqen
di lɔet gɔn sən, vōs dank dēu ɛs. vī zə dēuhin vɛln gēin, hōn zə
vɔetr rundɹ fon dān brɛnʒn ə hɔelīx bilt gəfon, vu di hɔelije
anə ɔpgəməult vōr. jent hōn zə dēu of dɹ štal ɔngəfɔn tsu grōbm,
unt bɔlt hōn zə gəhɔt ə brɛnʒn aosgəgrōbm unt dōs hēisn zə nɔx
bis hɔet s anəbrɛnʒn.

5. Husvei.*)

bir vōrn əméuəl ovn bārʒ gruln klaobm, də hɔts ɔngəfɔn
tsu rɛgɹ tsu blitsn unt donrn. of ɛiml ɛs ə kūgl aos laotr fɛɛier
kum grōt of uns tsū gəflɛugɹ. s hɔt ə zɛtɹ kop gəhɔt vī ə bréut,
hənarn hɔts dan glīdr gehɔt vī ə ɔezrnə kētn, dos vōr dɹ hušvɔe.
dos ɛs obr əzəu ankstīx ɔntsūsān unt s mɛxt əzɛt gəklābr, vu s
hin flīkt unt vu ziʒs zatst, dɔs mən glɔey frtsōkt vɛrt.

hüten sehen. «Das ist nicht wahr, das ist eine Lüge» sagt schnell
der Richter, weil es für ihn eine Schande war, dass sein Vater die
Gänse gehütet haben soll und so hat der letzte das Geld gekriegt.

4. Hier ober Walddorf heisst noch bis jetzt ein Acker Sankt
Anna-Acker. Auf diesem Acker war eine Quelle (nyj. Brünnechen),
da hat man (halt) fort[während] weinen (nyj. greinen) gehört, also
sind die Leute schauen gegangen, was denn da ist. Wie sie dahin
gehen wollen, haben sie weiter abwärts (nyj. hinunter) von die-
ser Quelle ein heiliges Bild gefunden, worauf die heilige Anna
(ab)gemalt war. (Je) nun haben sie auf der Stelle zu graben
angefangen und bald haben sie eine Quelle ausgegraben gehabt,
und diese heissen sie noch bis heute das Anna-Brünnechen.

5. Wir waren einmal auf dem Berg Erdäpfel klauben, da
hat es angefangen zu regnen, zu blitzen und zu donnern. Auf
einmal ist eine Kugel aus lauter Feuer gerade auf uns zu ge-
flogen gekommen. Es (= die Gestalt) hat einen solchen Kopf
gehabt wie ein Brod, hinten hat es dann Glieder gehabt wie eine
eiserne Kette, das war der «Huschwae». Das ist aber so ängstig

*) Gömbvillám; a déli szepesi (gründner) nyj.-ban hušvae, a. m. sas.

6. A bélai cseléd és a nyúl.

*en dr̥ lœts̥¹⁾ hœt æ bœlrs̥a mœt²⁾ gæd̥int, di hœt ziz̥s dr̥sp̥orta
galt fon dr̥h̥eim h̥ar en di lœts̥ār̥s̥a šporkas gævolt enl̥egn. zæ hœt
zæ ziz̥s galt en æ tiz̥l en æn tsep̥m en̥gæbon unt hœt ziz̥ ov̥n vāk
gæmœxt. vī zæ œbr̥ ov̥n réibriz̥ es kum, hœt zæ of ēiml̥ æn krœx
unt zīt æn jāgr, vī ær grōt hœt of æn hōs gešos̥n, œbr̥ dr̥ hōs es
vœtr̥ galēuf̥n unt grōt of di mœt tsū. di hœt en hōs gæf̥on unt
hœt næn en šūr̥ts gætēun. œbr̥ dr̥ hœt d̥eu fœrt gævaspl̥t, zæ hœt zæ
næn di jis m̥en tiz̥l ib̥r̥bon. kaom es zæ œbr̥ vœtr̥ gœn, hœt ziz̥ dr̥
hōs dr̥vošt unt es m̥et zœnf̥t̥n tiz̥l unt galt vakgælēuf̥n.*

7. Gyermekversek.

1. āb̥ets̥ē

*en di šul̥ gēi iz̥ neχ m̥ē
s bux hō iz̥ en bron gæšm̥es̥n
fon dr̥ šul̥ v̥el iz̥ nist̥ neχ v̥es̥n
āb̥ets̥ē
en di šul̥ gēi iz̥ neχ m̥ē.*

anzuschauen und macht ein solches Geklirr, wo es hinfliegt und wo es sich setzt, dass man gleich verzagt wird.

6. In Leutschau hat eine Belaer Magd gedient, diese hat sich das ersparte Geld von zuhause in die Leutschauer(sche) Sparkassa einlegen wollen. Also hat sie sich das Geld in einen Zipfel eines Tuches eingebunden und hat sich auf den Weg gemacht, wie sie aber auf den Rehberg gekommen ist, hört sie auf einmal einen Krach und sieht einen Jäger, wie er gerade auf einen Hasen geschossen hat, aber der Hase ist weiter gelaufen und gerade auf die Magd los. Sie hat den Hasen gefangen und hat ihn in die Schürze getan. Aber er hat dort fort[während] gewespelt,³⁾ also hat sie ihm die Füße mit dem Tuch (über)gebunden. Kaum ist sie aber weitergegangen, hat sich der Hase zusammengerafft (nyj. erwischt) und ist mit samt dem Tuche und dem Geld weggelaufen.

7. 1. A, b, c,

In die Schule gehe ich nicht mehr, [sen).
Das Buch habe ich in den Brunnen geworfen (nyj. geschmis-
Von der Schule will ich nichts wissen.

A, b, c,

In die Schule gehe ich nicht mehr.

¹⁾ Leutschau = Löcse. — ²⁾ Belaer Magd = Béla nagyközségbeli cseléd. — ³⁾ mozgolódott.

2. *di lumtsr̥s̥n mādr̥n*
koxp̥ zix̥ jēdn̥ tōk d̥zād̥r̥n¹⁾
mēt̥ ən̥ lixt̥n̥ fatgəmoxt̥
mēt̥ ən̥ oex̥n̥ gāl̥gəmoxt̥.

3. *tsīgōn̥, bāgōn̥²⁾*
han̥ dix̥ on̥ di̥ glok̥ ōn̥!
v̥enst̥³⁾ dix̥ n̄x̥ v̄elst̥ ōn̄han̄,
b̄est̥ ə̄ ql̄tr̄ pōgan̄.⁴⁾

8. A nap.

zonə zonə šqenə
bis of katrqenə.
éins špent, einə v̄ent,
éinə həlt s̄ mar̄ən̄k̄ent,
éinə meyt̄ s̄ t̄ir̄n̄ of,
šqent dī l̄ibə zonə drof;
éinə meyt̄ s̄ t̄ir̄n̄ tsū,
ḡeit̄ dī l̄ibə zonə tsu r̄ū.

2. Die Lomnitzer(schen) Mädchen
 Kochen sich jeden Tag Knödel.
 Mit einem Lichtchen fettgemacht,
 Mit einem Eichen gelb gemacht.

3. Zigeuner, Kautaback
 Hänge dich an die Glocke an!
 Wenn du dich nicht anhängen willst,
 Bist du ein alter Gaul.

8. Sonne, Sonne scheine
 Bis auf Katharine.
 Eine spinnt, eine windet,
 Eine hält das Marienkind,
 Eine macht das Türchen auf,
 Scheint die liebe Sonne darauf;
 Eine macht das Türchen zu,
 Geht die liebe Sonne zur Ruh'.

¹⁾ Galuska, *tót d̥zatk̄u*. — ²⁾ magy. bagó, v. ö. 13. és 71. l. — ³⁾ -st
 2. személyű ragnak némely kötőszavakhoz való járulását l. fent 151. §.
 jegyz. — ⁴⁾ < magy. pogány, mely szó nyjokban csak lónévként használtatik.

9. A varjú.

krā, krā*) *vu flikst du hin?*
iz flik tsun noxpr of di bin.
vos géist du déu zuux?
apl unt éux kuux
ven zo dix vān krīg,
must nont šnal ontflīg.

10. Leánykérés.

gutŋ ėubmt švasty vos moxt ar tsqex?
 net ėubmtmēual as br glqex.
 švasty bir kum qerā toxt frqen
 di zol unzr šnīrⁱz zqen.
 gā dr uns di rol, gā dr uns di rqetr
 gēi br a haos vqetr.

11. Közmondások és szójárások.

1. vār vōrtŋ kqŋ
 krikt éux an mqŋ,
 vār got frtraot
 vērt éux a braot.

9. Krähe, Krähe, wohin fliegst du?
 Ich fliege zu dem Nachbar auf den Boden.
 Was gehst du da suchen?
 Äpfel und auch Kuchen.
 Wenn sie dich fangen (nyj. kriegen) werden,
 Musst du nur schnell entfliegen.

10. Guten Abend, Schwester! Was macht ihr bei euch?
 Nun Abendmahl essen wir gleich.
 Schwester wir kommen eure Tochter freien,
 Sie möge unsere Schnur sein.
 Gebet ihr uns die Rolle, gebet ihr uns die Reuter,
 So gehen wir ein Haus weiter.

11. 1. Wer warten kann,
 Kriegt auch einen Mann,
 Wer Gott vertraut
 Wird auch eine Braut.

*) Hangutánzás; a varjú neve nyjk.-ban *krēu*.

2. bin, šéuf unt zumrkorn
moxy ɛn paoər bolt roey bolt orm.

3. zalpstgəšpon unt zalpstgəmoxt
dos ɛs paoərs šenstə trəxt.

4. ə ɔkr on vāk, ont ə šéin voep dos ɛs ə gəferlijo zoɔ. —
5. holts unt unglek vōksɔ ɔlə tōk. — 6. həst ništ gəhət, zolst ništ
hōn, kirijələizon. — 7. s vān kéin hoxtsɔ zoen, di grulu zoen ništ
gərēudɔ. — 8. ven di zao hērnɔ krikt, həlpɔt zə. — 9. vi dɔ hunt
bəgrūmt,*) zéu bəgréut ər éux. — 10. jonk gəvéunt, ɔlt gətéun. —
11. dɔ kant zix aos bɔen vurštkaʃl. — 12. dɔ véis gut fɔn vōs
di fligɔ krepīrn. — 13. mət špak fəpkt mən moes. — 14. di zoen
of di koldə stal kum. — 15. di kū vet kéin grīn kraot bə mir
frasɔ. — 16. dār mantš šāt ɛn pātr ɛn di toš. — 17. déu zoen
lət vi prāglārps. — 18. itst hōbr éin aos dɔ hal dɔléist, dɔ vat
ə frəet hōn. — 19. frštənt mus mən hōn šepsɔ tsu hitɔ. — 20.

2. Biene, Schaf und Sommerkorn
Machen den Bauer bald reich, bald arm.

3. Selbstgesponnen und selbstgemacht
Das ist des Bauers schönste Tracht.

4. Ein Acker am Weg und ein schönes Weib, das ist eine
gefährliche Sache. — 5. Holz und Unglück wachsen alle Tage. —
6. Hast du nichts gehabt, so sollst du nichts haben, Kyrie elei-
son! — 7. Es werden keine Hochzeiten sein, die Erdäpfel sind
nicht geraten. — 8. Wenn die Sau Hörner kriegt, stösst sie. —
9. Wie der Hund aufwächst (tkp. ergrünt), so ergraut er auch. —
10. Jung gewohnt, alt getan. — 11. Der kennt sich aus bei
dem Wurstkessel. — 12. Der weiss gut, wovon die Fliegen kre-
pieren. — 13. Mit Speck fängt man Mäuse. — 14. Sie sind
auf die kalte Stelle gekommen (= hült helyüket lelték). — 15.
Diese Kuh wird kein grünes Kraut bei mir fressen (= nem tar-
tom meg soká). — 16. Dieser Mensch schaut dem Pater in die
Tasche (= ez az ember a stóla díjával a pap zsebébe tekint,
azaz nemsokára meghal). — 17. Dort sind [so viele] Leute wie
geröstete Erbsen. — 18. Jetzt haben wir jemand aus der Hölle
erlöst, der wird eine Freude haben (akkor használatos, ha ket-
ten egyszerre ugyanazt mondják). — 19. Verstand muss man
haben Schöpse zu hüten (= mindent a maga módja szerint). —

*) V. ö. kfn. gruummāt, ufn. Grummet.

*dōs glōs vet nqx hqet krakao zān. — 21. du vĕst dān špilẏu
folnts di krōt breẏu. — 22. jēdr kop nĕu zqen gāhārn. — 23. bir
tsvā zoen frvont fqn ādams rep unt dr ẏibms tsĕip. — 24. ẏn dr
nĕut frĕst dr tqebl fligv. — 25. dr šāt aos vīdr šmīt fqr tōk.*

20. Dieses Glas wird noch heute Krakau sehen (azaz el fog
törni). — 21. Du wirst diesem Spielzeug vollends das Rückgrat
(nyj. die Grat) brechen. — 22. Jeder Kopf nach seinem Ge-
hirn. — 23. Wir zwei sind verwandt von Adams Rippe und
Evas Zehe. — 24. In der Not frisst der Teufel Fliegen. — 25.
Er schaut aus wie der Schmied vor Tag (azaz piszkos).

